

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI:
KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALESİNDE YAPILAN
BİR NİTELİKSEL ARAŞTIRMA, 2013**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE GÜL DEMİR

111127201

İstanbul, 4 Şubat 2014

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI:
KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALESİNDE YAPILAN
BİR NİTELİKSEL ARAŞTIRMA, 2013**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE GÜL DEMİR

111127201

Danışman öğretim üyesi: Prof. Dr. Emine İncirlioğlu

İstanbul, 4 Şubat 2014

ONAY SAYFASI

TARİH:..../..../2014

T.C

MALTEPE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Melike Gül Demir'e ait KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI: KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALLESİNDE YAPILAN NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA adlı çalışma, jürimiz tarafından Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Kabul edilmiştir.

(imza)

Prof. Dr. Belma T. Akşit
Akademik unvanı, adı soyadı (Başkan)

(imza)

Prof. Dr. Emine İncirlioğlu
Akademik unvanı, adı soyadı (danışman)

(imza)

Yrd. Doç. Dr. Narin Bağdatlı Vural
Akademik unvanı, adı soyadı (üye)

ÖNSÖZ

Yirmi yıllık yerinden edilme deneyimi şüphesiz yerinden edilen nüfus kadar yerleşik nüfusun algılarını, şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da farklılaştırmış, değiştirmiş, dönüştürmüştür. Toplumsal yaşamda yerinden edilen kadın hem etnik kimliğinden hem de kadın kimliğinden dolayı çift yönlü bir baskı ve ezilmişliğe maruz kaldığı için kadınların bu süreçte yaşadıklarını, algılarını ve hissettiklerini, niteliksel yöntemler kullanarak anlaşılır kılmak önemi görülmüştür.

Bu kapsamda araştırmaya katılan, soruları içtenlikle yanıtlayan ve araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan Kanarya Mahallesi'nin kadınlarına, beni evlerinde ağırlayarak ikram ettikleri çayları ile kurumuş karpuz çekirdekleri, sıcak sevgileri ve samimiyetleri için çok teşekkür ederim. Katılımcılarla bağlantıyı sağlayan Hekim Kartal'la aramızdaki politik "sürtüşmelerimizi" ve "ama Melike Hanım" deyişini özleyeceğim. Kendisine ve evlerinde beni ağırlayan ailesine çok teşekkür ederim.

"Göç ve Mekân" dersiyle tanıştığım, ilk günden bu yana bana katkılarıyla yolculuğumun seyrini değiştiren, düşünce dünyamı zenginleştiren, eleştirel bakabilmenin kapılarını açan, beni cesaretlendiren, tez araştırmasının yapılmasını sağlayan, her cümlesini teker teker okuyup yorumlayan, tez danışmanımdan ve hocamdan çok daha fazlasını ifade eden hocam Prof. Dr. Emine İncirlioğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans öğrenimim süresince desteğini, bilgisini cömertçe paylaşan, tez jürimin Başkanı Prof. Dr. Belma T. Akşit'e rehberliği için ve tez jürimin üyelerinden Yrd. Doç. Narin Bağdatlı Vural'ın çabaları, emeği ve rehberliği için çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans süresince kendilerinden aldığım derslerle ufku genişleten hocalarım Prof. Dr. Bahattin Akşit'e, Prof. Dr. Sebahattin Güllü'lüye, Prof. Dr. Nurgün Optik'e, Yrd. Doç. Dr. Şebnem Gülfidan'a, Yrd. Doç. Ülkü Güney'e çok teşekkür ederim.

Tezin kaynakça bölümündeki bütün kitapları temin eden ve araştırmamın her safhasında desteğini esirgemeyen, yoğun çalışma temposunda kendisini çok üzdüğüm Hasan Apaydın'a sabrı, dostluğu ve sevgisi için çok teşekkür ederim.

Yazdıklarımı okuyarak içtenlikle eleştiride bulunan ve varlıkları bana her zaman moral veren kardeşlerim Sait-Gülden Demir'e, tezi okuyarak eleştirilerde bulunan Murat Canbaz'a, anlayışları ve destekleri için Yurdagül Şahin Demir'e, Deniz Gülşen Özyılmaz'a, Derya Uysal'a, Sultan Kaygusuz'a, çalışma boyunca kendilerini ihmal ettiğim arkadaşlarıma ve adını burada anamadığım bütün dostlarıma teşekkür ederim.

23 Mart 2014

Melike G. DEMİR

ÖZET

Bu çalışmada, güvenlik güçleri ve PKK arasındaki çatışmalar sırasında, köy korucuları, güvenlik güçleri veya PKK baskısı nedeniyle zorunlu göçe maruz kalan, bu nedenle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden göç ederek, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesi Kanarya mahallesine yerleşen kadınların; zorunlu göç deneyimleri, algıları, göçün hayatları üzerindeki etkileri, 'ulus devlet bağlamında kimlik', 'ulus devlette kadın' ve 'Türkiye'de kadın' bağlamında ele alınarak araştırılmıştır.

Yirmi yıllık yerinden edilme deneyimi şüphesiz yerinden edilen nüfus kadar yerleşik nüfusun algılarını, şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını farklılaştırmış, değiştirilmiş ve dönüştürülmüştür. Toplumsal yaşamda yerinden edilen kadın, hem etnik kimliğinden hem de kadın kimliğinden dolayı çift yönlü bir baskı ve ezilmişliğe maruz kalmıştır. Bu nedenle kadınların bu süreçte yaşadıkları, algıları ve hissettiklerinin ortaya konulmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Yerinden edilme, yerinden edilen kadın, kadın, zorunlu göç, Kanarya mahallesi,

ABSTRACT

Within this study I have compiled a report on the feelings, perceptions and experiences of women who have faced migration from the Kurdish east/south-east of Turkey to the west of the country. I based my study around women who moved to the Kanarya neighbourhood in Istanbul's Kucukcekmece due to conflict between the Security Forces, Village Guards and the PKK and those who faced forced evacuation from the villages due to the oppression of these groups.

The topic of this study was investigated taking into consideration the results of 'exile', 'forced evacuation, Identity in the Nation State, Women in Nation States and Women in Turkey' in conjunction with the displacement of people as figures from Non-Governmental Organisations have suggested. Without doubt, the experiences within the twenty year period around migration has affected and changed the socio-economic and cultural fabric of the settled population of these areas as much as it has affected and changed the already settled. I found it significant to reflect on the perceptions and feelings of women who have had to face the loss of their ethnic identity as well as their role as a female consequently facing oppression.

Key words: Internal Displacement, displaced women, women, forced migration, Kanarya Neighbourhood.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR VETABLolar.....	v
BÖLÜM 1: GİRİŞ	1
1.1.GÖÇ	2
1.1.1. Zorunlu göç ve Yerinden Edilme Kavramı	5
1.1.2. Türkiye Örneği	9
1.2. ULUS DEVLET VE ETNİK KİMLİK.....	15
1.3.KADIN	18
1.3.1. Kadının Tarihe Yeniden Yazılması.....	19
1.3.2. Ulus-Devlet ve Kadın	21
1.3.3 Türkiye'de Kadınların Ayrışması	23
1.3.4. Siyasal Kürt Kadın Hareketi ve Dönüşümü	29
1.3.5.İdeolojik Bir Araç Olarak Kadının TekTanrıçılık Dönemi:Neolitik Çağ	37
1.4. TEZİN AMACI	38
1.5. TEZİN ÖNEMİ	40
BÖLÜM 2: YÖNTEM	44
2.1. ARAŞTIRMANIN ALANI KANARYA MAHALLESİ	41
2.2. VERİ TOPLAMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	43
2.2.1. Niteliksel Araştırma Yöntemleri	43
2.2.1.1. Derinlemesine Görüşmeler	44
2.2.1.2. Katılımcı gözlemi	45
2.3. İŞLEM.....	46
2.3.1. Veri Oluşturma	49
2.3.2. Veri Analizi	50
2.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları (Uygulamada Karşılaşılan Güçlülükler ve Etik Sorunlar)	51
BÖLÜM 3: BULGULAR VE TARTIŞMA	54
3.1. KATILIMCILARA İLİŞKİN BULGULAR VE TARTIŞMA	54

3.2. GÖÇ ANLATILARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	57
3.2.1. Göç Hikâyeleri	57
3.2.2. Göç Sonrası	61
3.2.3. Geri Dönüşe Bakış	69
3.2.4. Siyasallaşan Kadın	71
3.2.5. Dışlanma - Ötekileştirilme	77
3.2.6. Yaşam Beklentileri	82
3.3. HEDEFLENMEYEN BULGULAR: ERKEK ANLATILARI	91
BÖLÜM 4: SONUÇ VE ÖNERİLER	94
KAYNAKLAR	104
EKLER	111
Ek-1: Derinlemesine Görüşme Yapılan Kadın Katılımcı Bilgileri	111
Ek-2: Derinlemesine Görüşme Yapılan Kadın Katılımcı Bilgileri	112
Ek-3: Derinlemesine Görüşme Çerçevesi	113
Ek-4: Fotoğraflar	115
ÖZGEÇMİŞ	125

KISALTMALAR VE TABLOLAR

AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

ANF: Anadolu Haber ajansı

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

D.G: Derinlemesine görüşme

HÜNEE: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü

KCK: Kürdistan Topuluklar Birliği (Koma Civakan Kurdistan).

OHAL: Olağanüstü Hal Bölgesi

PKK: Kürdistan İşçi Partisi (Partîya Karkerên Kurdistan).

PJKK: Kürdistan Kadın İşçi Partisi (Partîya Karkerên Jinên Kurdistan).

TESEV: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Vakfı

TGYONA: Türkiye'de Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması

UNCHR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

Ekler Bölümünde verilen Tablolar:

Ek 1: Derinlemesine Görüşme Yapılan Kadın Katılımcı Bilgileri

Ek 2: Derinlemesine Görüşme Yapılan Erkek Katılımcı Bilgileri

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu tez, 1984'te başlayan güvenlik güçleri ve PKK arasındaki çatışmalar sırasında, köylerinin boşaltılması sonucu, bu şiddet ortamından zorla veya kendi iradesiyle Doğu ve Güneydoğu bölgesinden göç ederek, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesi Kanarya mahallesine yerleşen kadınların zorunlu göç deneyimlerine, algılarına, göçün hayatları üzerindeki etkilerine odaklanmıştır.

Çalışma, "Göç", "Etnik Kimlik" ve "Kadın" olmak üzere, üç ana kavram çerçevesinde kurgulanmıştır. Tezin konusu gereği, "Göç" kavramı, "Zorunlu Göç ve Yerinden Edilme" ile "Türkiye Örneği" alt başlıkları altında tartışılmıştır. "Ulus-Devlet ve Etnik Kimlik" başlıklı ikinci kavramsal tartışma, güvenlik güçleri ile PKK arasındaki çatışmaların arka planına yoğunlaşmıştır. "Kadın" kavramı ise, gerek tez araştırmasına katılan kadınlar, gerekse Kürt siyasal hareketinde kadının yeri göz önüne alınarak, beş alt başlıkta ele alınmıştır: "Kadının Tarihe Yeniden Yazılması", "Ulus-devlette Kadın", "Türkiye'de Kadınların Ayrışması", "Siyasal Kürt Kadın Hareketi ve Dönüşümü" ve "İdeolojik bir Araç olarak Kadının Tek Tanrıçalık Dönemi: Neolitik Çağ".

Niteliksel yöntemlerle yürütülen araştırmada, derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlemi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma alanı olarak Küçükçekmece, Kanarya Mahallesi seçilmiştir. Mahalleye özgün karakterini veren; nüfusun yerinden edilmiş, yoksullaşmış Kürtlerden oluşmasıdır. Etnik kimliğin sınıfsallaşmasıyla "getto"

görünümünü alan mahalle; toplumsal pratikleri, sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla, kentin diğer bölgelerinden ayrılmaktadır.

Değerlendirme ve tartışmalar, görüşülen yirmi dört kadının anlatılarından elde edilen bulguların kategorileştirilmesinden oluşturulan altı altbaşlıkta ele alınmıştır: "Göç Hikâyeleri", "Göç Sonrası", "Geri Dönüşe Bakış", "Siyasallaşan Kadın", "Yaşam Beklentileri", "Dışlanma-Ötekileştirilme" ve "Yaşam Beklentileri". Bu bulgulara ek olarak, tez önerisinde hedeflenmediği halde, araştırma sürecinde karşılaşılan erkek anlatıları da ayrı bir başlık altında tartışılmıştır.

Sonuç ve önerilere ayrılan son bölümde, göç sonrasında metropollere yığılmalarıyla dilleri ve kıyafetleri üzerinden üretilen yaygın dışlanmışlıkla baş etmek zorunda kaldıklarını belirten kadınların; dillerinin ve kültürlerinin üzerindeki baskıların son bulacağı, kadının özgürleşeceği, bir daha ölüm ve kayıpların yaşanmayacağı, taleplerinin eşit yurttaşlık temelinde çözüleceği bir Türkiye hayalini kurdukları ve bu hayali "barış" olarak adlandırdıkları anlaşılmıştır.

1.1. GÖÇ

İlk nüfus hareketleri, kuraklık, doğal afetler, savaşlar gibi birçok nedenlerle yeni yaşam alanları yaratma çabalarının izlerini taşıyordu. Demografinin üç önemli konusundan biri olan bu yer değiştirme hareketleri literatüre "göç" olarak girmiştir. Göçler, her dönemde, her çağda önemini koruyan ve toplumsal dokuda büyük değişimlere sebep olan hareketlerdir.

Tarihsel olarak niteliği değişen göçler, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kavramsallaştırmışlardır. 1970'li yıllarda, Everest Lee, göçleri "İtme-Çekme" faktörleriyle açıklamıştır. Lee'ye göre, ekonomik yoksulluk içinde bulunan

bölgelerden daha gelişmiş, varlıklı bölgelere doğru yapılan göç hareketi, yoksulluğun itmesi ile varsıllığın çekmesi sonucu gerçekleşir. Aynı yıllarda, daha kapsamlı olarak Marksist gelenekten Immanuel Wallerstein'in geliştirmiş olduğu "Dünya Sistemi Teorisi" ise, göçlerin ana sebeplerini kapitalist ekonominin geniş coğrafyalara yayılmasıyla yoksulların, daha iyi bir yaşam öngörülerine dair yapılan göçler olarak açıklamıştır.

1980'li yıllarda Oded Stark tarafından geliştirilen "Yeni Göç Ekonomisi" kuramı, kişilerin göçe katılırken, ailenin ekonomik durumunu göz önünde bulundurduklarını, önce aile fertlerinden sadece birinin göç ettiğini, diğer fertlerin koşullara göre göçe katıldıklarını, dolayısıyla göçün ortak bir kararla gerçekleştiğini tartışmıştır. "Yeni Göç Ekonomisi" kuramına benzerlikler gösteren, önemli göç kuramlarından bir diğeri ise, "İlişkiler Ağı" kuramıdır. Bu kuram, "göç alan ve veren ülkelerde, göçmenler, eski göçmenler ya da henüz göçmen olmayanlar arasındaki arkadaşlık, akrabalık, komşuluk, aynı etnik köken ve meslek temeline bağlı olarak kurulan ilişkilerin ortaya çıkardığı sosyal ağların ve sosyal sermayenin etkileri üzerine" (Saraçlı, 2011: 27) odaklanmıştır.

Artık, küreselleşme ve neoliberal politikalarla beraber yaşanan ve gittikçe karmaşık bir hal alan göçleri "İtme-Çekme", "Merkez-Çevre" gibi klasik göç kuramlarıyla açıklamak güçleşmiştir. Küreselleşme ile birlikte göçün niteliği de farklılaşmış, pek çok araştırmacı gibi, Nermin Abadan-Unat da göçü küreselleşme bağlamında ele almıştır:

Çağımızda en güçlü toplumsal değişme yaratan süreç küreselleşmedir. Bu süreçte çok sayıda insanın kendisine yeni bir yurt araması, gönderen ve gönderilen ülkelerin toplumsal dokusunda olağanüstü sarsıntılar yaratmaktadır. Göçün ilk etkisi ekonomik alanda fark edilmekle beraber, zaman içinde toplumsal ilişkiler, kültür, ulusal politikalar ve uluslar arası ilişkiler alanlarında da kendini duyurmaktadır (2006: 343).

Çağımızda ortaya çıkan ulus-devletlerin yapısı nedeniyle göç hareketlerinin artışına ve çeşitliliğine dikkat çeken Abadan-Unat, göçler sonucu ulus-devletlerin yapısında

görülen değişiklikleri "göçün en önemli etkisi" olarak tanımlamıştır:

Ulus-devletin manevra alanı daralmakta, küreselleşmenin getirdiği liberal piyasa ekonomisi nedeni ile ulusal kamu yönetimlerinin sunabilecekleri sosyal destek hizmetleri azalmakta veya ortadan kalkmaktadır. Demografik hareketlilik, ulus-devletin sınırları içinde daha yüksek bir etnokültürel farklılaşma yaratmakta, böylece kimlik ve geleneksel sınırlar alanındaki hatların birbirine karışmasına yol açmaktadır (2006: 343).

Karmaşıklaşan göç hareketlerini, neoliberal politikalar ışığında, Mersin örneğinde inceleyen Sevilay Kaygalak, göçleri biçimine, uzaklığına ve akımına göre temelde üçe ayırır. Biçimine göre incelendiğinde, göçleri "bireysel" ya da "kitlesel" olarak tanımlayan Kaygalak, bireysel göçte kişinin göç edeceği yer hakkında bilgi ve beklenti içerisinde olduğunu vurgular. Bu yönüyle bireysel göçten ayrılan kitlesel göç ise; siyasal, sosyal ve ekonomik nedenleri benzerlik gösteren, bu tez çalışmasının da odaklandığı "zorunlu göç" ile örtüşür. Nüfusun ülke içinde yer değiştirmesinin iç göç; ülke sınırlarını aşmasının dış göç olduğunu hatırlatan Kaygalak'a göre, terkedilen yer ile yerleşilen yer arasındaki mesafe "uzaklığına göre göç" türünü belirler. Kaygalak, kapitalist gelişmenin bölgeler arasında yarattığı ekonomik dengesizlikler, eşitsizlikler sonucunda gerçekleşen (kırdan kıra, kırdan kente, kentten kentte, ya da kentten kıra olarak tanımladığı) iç göçleri ise "akımına göre göç" türü olarak birbirinden ayırır (2009).

Kaygalak'a göre, "göç özellikle yoğun ve kontrolsüz biçimde yaşandığı dönemlerde kentin ekonomik, toplumsal, kültürel ve politik yaşamına damgasını vuran bir olgu olarak ortaya çıkar" (2009: 19); göç veren ve göç alan yerler üzerinde farklı toplumsal değişim ve dönüşümlere sebep olur. Göç; kentlerin üzerinde, istihdam, işçi sınıfının yapısı, ücretler, kentin fiziki dokusu, kent yönetimi, kentin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı gibi çeşitli konularda etkili olmaktadır. Kırsal bölgelerde geleneksel tarımla geçimini sağlayan göçmenler, kent yaşamının ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünden yoksun oldukları için, esnek, denetimi az olan enformel sektöre

yönelmektedir. Bu enformel işçiliğin başında ise inşaat işçiliği ve işportacılık gibi kayıtsız işler gelmektedir (Kaygalak, 2009).

Türkiye’de, 1950-1980 yılları arasında kırdan kente göçlerin yönü ağırlıkta İstanbul, İzmir ve Ankara iken,¹ köy boşaltmalarının başladığı 1980’li yılların sonuna doğru Doğu ve Güneydoğu bölgesinden yoğun bir nüfus, yakında bulunan Antalya, Mersin ve Adana gibi illere yönelmiştir (Kaygalak, 2009).

1.1.1. Zorunlu Göç ve "Yerinden Edilme" Kavramı

Çeşitli araştırmacılar (Saraçlı, 2011; Kaya, 2009; Özgür, 2012; Keser, 2011), dünyada genel olarak göçmenlerin yaşam koşulları ile ilgili araştırmaların yetersiz olduğunu belirtmekte, bu yetersizliğe, araştırmaların devletlerin erkleri tarafından gerçekleştirilmiş olmalarını gerekçe olarak göstermektedir. İngiltere’de kırdan kente yaşanan iç göçü kapsamına alan ilk akademik göç çalışması, çok geç (19. yüzyılda Raverstein tarafından) yapılmıştır.

Göç çalışmaları, Türkiye’de de benzer bir biçimde, yetersiz ve gecikmeli olarak gelişmiştir. Göç literatürüne önemli katkıları olan İlhan Tekeli, Türkiye Cumhuriyeti’nin, ulus-devlet ideolojisiyle şekillendiği yıllarda, Balkanlar’dan "nüfus

---

¹ Türkiye’de iç göçlerle ilgili yapılan araştırmalarda 1950’li yıllar bir milat olarak değerlendirilir. Bunun temel sebebi olarak bu tarihten itibaren tarımda makine kullanılmaya başlanmış, tarımın kısmi sanayileşmesiyle birlikte kırsal bölgelerde tarımsal yapıdaki dönüşümlerle geçimini tarımla sağlayan nüfus işini kaybetmiş ve sanayinin geliştiği bölgelere, kentlere doğru bir yönelme olmuş; bunun sonucunda kent nüfusundaki artış rakamlara yansımıştır (Kaygalak, 2009). Bu göçler, kentlerin dokusunda büyük dönüşümler yaratmış ve her kentte kendine özgü sorunlar üretmiştir. Göç eden nüfus, kentlerin imkânlarını zorlamasıyla dev bir soruna dönüşen barınma ihtiyacını "boş" arazilerin "işgal" edilmesi sonucu, "bir gecede yapılan" gecekonduları inşa ederek gidermiştir. Daha sonraki yıllarda bu nüfus, siyasal partilerin "oy deposu" olarak görülecek, bu "oy deposu"nu yitirmemek için yöneticiler imar afları çıkartacak ve haksız kazanç nedeniyle adalet duygusunun zedelenmesine neden olacaktır (Erder, 2011). Kaygalak, bu gecekonduların bugün çöküntü alanları olarak tarif edilen yerleşimlerin temelini attığını söylemektedir (2009: 97).

mübadelesi" denilen zorunlu göçle gelen büyük bir nüfusa ev sahipliği yaptığını, ancak bu konuda hemen hemen hiç sosyolojik saha araştırması yapılmadığını belirtmektedir (2011). Tekeli, Devletin, zorunlu göç eden kişilerin uyum ve entegrasyon süreci ile yeni yaşamlarında kurdukları ilişkileri iki nedenle incelememiş olabileceğini vurgulamaktadır: Birincisi, içinde bulunulan ekonomik koşulların sınırlaması; ikincisi ise, devletin göçmenlerden kaynaklı görünür herhangi bir problemle karşılaşmamış olması. Araştırma yapılmaması bu makul nedenlere bağlansa da, sorunlar önemini kaybetmemiştir (2011: 169).

Uluslararası İlişkiler alanında yaptığı doktora çalışmasını *Uluslar Arası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler* adı altında kitaplaştıran Murat Saraçlı, modern zamanlarda yaşanan göçleri tarihsel olarak beş evrede incelemiştir. Erken modern dönemin başlangıcında, 16. yüzyıl ortalarında yaşanan ilk evrede, başta Avrupa'dan olmak üzere yoksulluktan kaçan kişiler, sömürge olan bölgelere doğru bir göç hareketi başlatmışlardır. 17. ve 18. yüzyıldaki ikinci evreyi oluşturan göç hareketi ise başta Afrika'dan olmak üzere, köle ticaretini içermektedir. Bu göç hareketi bugün göçmen nüfusunun çoğunlukta olduğu birçok toplumu ve devleti oluşturmuştur. Üçüncü evre, birçok etnik guruptan oluşan imparatorlukların çöküş dönemleri ve oluşan ulus-devletlerin kurulma sürecinde sistemli olarak uygulanan baskılardan ve nüfus mübadelesi gibi antlaşmalardan kaynaklı, milyonlarca insanın katıldığı göç hareketlerini kapsamaktadır. Modern dönemlerde yaşanan en büyük göç hareketi bu evrede yaşanmıştır. II. Dünya savaşından sonra hızla sanayileşen ülkelerin artan işgücü ihtiyacını karşılamak için eski sömürge devletlerinden ve yoksul ülkelere bir antlaşma çerçevesinde kabul edilen göçmen işçiler, dördüncü evre göç hareketini oluşturmuştur. Beşinci ve son evredeki göç hareketi ise bu çalışmanın da içeriğini oluşturan zorunlu göçlerdir. Bunlar, soğuk savaşın bitmesine yakın yıllarda başlayıp bugüne kadar süren; çatışmalar, savaşlar, doğal afetler gibi insan yaşamını tehdit eden sebeplerden kaynaklanan, kişilerin gönüllü veya zorunlu olarak yaşadıkları

yerleri terk etmelerinden oluşan göç hareketleridir (Saraçlı, 2011: 8-13). Tekeli, dünyanın 1980'lerden sonra, özellikle 1990'lı yıllarda, yeni bir döngüde iç içe geçmiş ilişkiler barındırdığını şu şekilde belirtmektedir: "Sanayi toplumundan bilgi toplumuna, Fordist birikim rejiminden, esnek birikim rejimine, modernizmden postmodernizme, ulus-devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya geçiş yaşanmaktadır" (2011: 172). Tekeli, dönüşen "yeni dünya"da, artık "eski dünya"nın kavram ve sorunsallarıyla yaşanan nüfus hareketlerini açıklamakta yetersiz kaldığını; ancak yeni bir dizi kavram üreterek veya eski kavramları güncelleştirerek, bunları anlamamanın ve açıklamanın mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (2011). Tekeli'ye göre, Devlet, belirli amaçlar doğrultusunda, savaşlar veya doğal afetler sonucunda kişileri, yaşadıkları yerleşim yerinden çıkmaya zorlamaktadır. Devlet'in gücü, zorunlu göç kararını meşrulaştırmakta, bu süreçte kişiler hak kayıplarına uğramaktadır. Göçe zorlanan nüfusun uğradığı hak kayıplarının boyutu, devletin vatandaşlarının hak ve özgürlüklerine duyduğu saygıyla paraleldir (2011: 141-142).

Türkiye'de 1990'lı yıllarda uygulanan köy boşaltma ve yerinden etme pratiklerinin, ulus-devlet ideolojisi ile meşrulaştırıldığı söylenebilir. Ancak, küreselleşmenin, bilgi toplumuna geçişin, ulus-devletlerin miadının dolduğunun tartışıldığı bir dönemde; bu pratikler, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları açısından dünyada edindiği konum hakkında bir ipucu vermektedir.

Göçle birlikte oluşan toplumsal hareketliliği yeniden tanımlama, yeniden sınıflandırma ihtiyacı doğmuştur. Literatürde, bu sınıflandırmaya temel teşkil eden kıstaslardan birinin "gönüllülük" olduğu görülmektedir. Kişilerin kendi kararları doğrultusunda yer değiştirmeleri, "isteğe bağlı göç"; yaşanan bölgenin siyasal, sosyal, ekonomik ve doğal şartlarının insan yaşamına imkân sağlamayacak duruma gelmesi nedeniyle yer değiştirmeleri ise "isteğe bağlı olmayan göç" şeklinde

tanımlanabilse de, Ayhan Kaya'ya göre; "göçlerin hemen tamamı ister ekonomik, siyasal, dinsel, sebepler isterse terör veya doğal afetlerden kaynaklansın, zorunlu nitelik taşımaktadır. Hemen bütün göçlerin özünde yoksulluk, yoksunluk ve sosyal ekonomik ve politik dışlanmışlık yatmaktadır" (2009: 24).

Soğuk savaş döneminin bitmesiyle ulus-devlet sınırları içinde artan çeşitli dini ve etnik çatışmalar sonucunda ülke içindeki yer değiştirmelerin sayısı artış göstererek, yaşadıkları ülkenin sınırlarını aşmış başka ülkelere sığınan mültecilerin sayısını geride bırakmıştır. Ulus-devlet sınırları içinde dini ve etnik çatışmalar sonucunda mağdur olan bu nüfusa, sorunun yaşandığı devletin iç işlerine karşmamak gerekçesiyle, başka devletler de yardım edememiştir. Bu koşullarda, 2006 yılında ülke içinde yerinden edilen kişi sayısı dünyada 24 milyona, mülteci sayısı ise 9 milyona ulaşmış (UNHCR, 2006 akt. Kurban, Yüksek, Çelik, Ünal, Aker, 2008); dünya devletlerinin yardım konusunda isteksiz veya yetersiz kalması uluslar arası örgütlerin dikkatini bu konuya çekmiştir (Kurban, Yüksek, Çelik, Ünal, Aker, 2008). Birleşmiş Milletler Genel Sekterliği 1992'de, kendi bünyesinde, "yerinden olmuş kişiler" için özel temsilci atamış, daha sonra 1998'de de, bu sorunların ortaya çıktığı ülkelere yol gösterici olması amacıyla Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nda "Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler" adlı bir metin kabul edilmiştir. Herhangi bir yaptırımı olmayan, ancak bir rehber niteliği taşıyan bu metinde, "yerinden edilen kişi ve gruplar" şu şekilde tarif edilmiştir:

Zorla ya da zorunda kalarak evlerinden veya sürekli yaşamakta oldukları yerden özellikle silahlı çatışmaların, yaygın şiddet hareketlerinin, insan hakları ihlallerinin veya doğal ya da insan kaynaklı felaketlerin sonucunda veya bunların etkilerinden kaçınmak için, uluslar arası düzeyde kabul görmüş hiçbir devlet sınırını geçmeksizin kaçan ya da bu yerleri terk eden kişiler ya da kişi gruplarıdır (BM, 2005a:1'den aktaran Kurban, Yüksek, Çelik, Ünal, Aker 2008: 20).

1.1.2. Türkiye Örneği

Kürtlerin de içinde bulunduğu, farklı dini ve etnik kimliğe mensup kişilerin göçe zorlanmalarının ilk örnekleri, geç Osmanlı döneminde, güvenlik gerekçesiyle aşiretlerin yaşadıkları bölgelerden ayrı bir yere yerleştirilmeleriyle gerçekleşmiştir. Osmanlı toprağı üzerine kurulan, ulus-devlet ideolojisinin şekillendirdiği Türkiye Cumhuriyet'inde de başta güvenlik olmak üzere, birçok gerekçelerle nüfusun zorunlu yer değiştirilmesi, "devlet politikası" olarak uygulanmaya devam etmiştir (Keser, 2011). Özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde çeşitli dini ve etnik sorunlar sonucunda zorunlu göçlerin büyük çoğunluğu farklı kimliklere mensup kişilerce yaşanmıştır. Devlet, zorunlu göçleri, 1925 Şeyh Sait isyanı, 1930 Ağrı isyanı ve 1937 Dersim isyanı sonucunda çıkartılan mecburi iskân kanunuyla yasal bir zemine oturtmuştur. Güvenliği sağlamak üzere gerekçelendirilen bu göçler, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaşayan nüfusun Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı "yeni ulus"a eklenmesi amacını taşımaktadır. Aşiretlerin ellerinde bulunan topraklar da kanunla hazineye devredilmiştir (Kaygalak, 2009).

İsyanlardan kaynaklı bu göçlerden sonra, en kapsamlı ve en büyük zorunlu göç hareketi, 1984 itibariyle, *Partiya Karkerên Kürdistan* (Kürdistan İşçi Partisi, PKK)'nin, güvenlik güçlerine karşı silahlı eylemlere başlamasıyla yaşanmıştır. Hâlâ ara ara sürmekte olan, Devlet'in söylemiyle "düşük yoğunluklu savaş" koşullarında, bölgede yaşayan pek çok kimse, (resmi rakamlara göre bir milyon kişi) çok çeşitli sebeplerden dolayı—gerek zorla, gerekse şiddet ortamından kurtulma nedeniyle kendi iradeleriyle—yaşadıkları yerleşim alanlarını terk etmiştir.

Sosyolog İnan Keser, Diyarbakır'da yaptığı bir çalışmada zorunlu göçlerle (yerinden edilme sonucu) kente gelenlerin sayısında büyük artış yaşandığını açıklamaktadır. Silahlı şiddet eylemleri nedeniyle yerinden edilmiş nüfusun, birçok hak kayıpları

yaşadığını belirtmekte; bu kişilerin savunmasız ve en az mülteciler kadar korunmaya muhtaç olduğunu belirtmektedir (2011).

1989 yılından 1999 yılına kadar sistematik olarak yerinden edilen ve kentlerin toplumsal dokusunda büyük değişiklikler yaratan, hazırlıksız, plansız, kitlesel olarak yerinden edilen nüfusun sayısı net olarak bilinmemektedir. Konuyla ilgili çeşitli sivil toplum kuruluşları ve resmi organlarca yaptırılmış araştırmalar bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları birbirine yakın veriler sunarken; resmi organlarca yaptırılmış ve en geniş araştırma özelliği taşıyan Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Araştırması (HÜNEE)'nin verileri ciddi bir farklılık göstermektedir. Keser, rakamların birbirini tutmamasını, araştırmayı yapan kuruluşun politik pozisyonuyla açıklamaktadır: "Belirtilen bu zorunlu göç sürecinde ne kadar insanın göç ettiğine ilişkin ortaya konulan sayılar, çoğunlukla sayıyı telaffuz eden kişi veya örgütün politik pozisyonunu ve konuya bakışına bağlı olarak birbirinden oldukça farklılaşmaktadır" (Keser, 2011). HÜNEE (2006) tarafından yapılan araştırmaya göre yerinden edilenler, dokuz yüz elli üç bin altı yüz seksen ile bir milyon iki yüz bir bin iki yüz kişi arasında bir sayıya denk gelirken,² Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Türkiye Mimar

---

² Bu sayı bile, 2007'ye kadarki resmi verilerin çok üzerindedir. TESEV raporu hazırlayıcılarından Dilek Kurban, 2007 yılında açıklanan HÜNEE raporu hakkında Radikal gazetesine yazdığı yazıda, İçişleri Bakanlığı'na ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Kurban, HÜNEE'nin raporu yayınlanıncaya kadar, İçişleri Bakanlığı'nın yerinden edilmiş nüfusu 350 bin ile 370 bin civarında gösterdiğini, bunun bilerek kamuoyunu yanıltmak amacına hizmet ettiğini belirtmiştir (2007). Ayhan Kaya'nın *Türkiye'de İç Göçler: Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?* adlı kitabında, İstanbul, Diyarbakır, Mersin'de yaptığı alan araştırması da, HÜNEE raporuna eleştiriler içermektedir. Göç edenlerin oranlarının; bireysel sebeplerle %47,1, ailevi sebeplerle %28,3, ekonomik sebeplerle %18,1 olarak saptandığı HÜNEE bulgularına göre, güvenlik nedeniyle yaşanan göçler, toplamın % 23,8'ini oluşturmaktadır. Oysa Kaya, 2006 yılında ekibi tarafından İstanbul, Tarlabası'nda gerçekleştirilen alan araştırması sonucuna atıfta bulunarak, güvenlik nedeniyle yerinden edilen nüfusun %27 olduğunu vurgulamakta, bu iki araştırmanın sonuçları arasındaki büyük fark nedeniyle HÜNEE verilerini şüpheyle karşılamaktadır (Kaya, 2009: 57-58). Diğer bulgular da bu kuşkuyu pekiştirmektedir. Örneğin, yine Kaya'nın sözleriyle, "göç etmiş ya da yerinden olmuş kişilerin Türkçe bilme (%96.9) ve hane içinde Türkçe konuşma (%90.4)" oranlarının HÜNEE tarafından çok yüksek gösterilmesi, "göç veren iller tabakası da göz önünde bulundurulduğunda yanıltıcı bir veri olabilme riskini taşımaktadır." Oysa, bu illerden göç aşan Tarlabası'nda İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2006 yılında Tarlabası Toplum Merkezi için yürütülen araştırma, "anadili Türkçe olmayan nüfus" oranını %62, "Türkçe bilmeyen" nüfus oranını ise %32 olarak belirlemiştir. "Türkçe bilmeyenlerin

Mühendisler Odaları Birliği tarafından yapılan araştırmaya göre bu sayı üç milyon, Göç-Der'e göre ise üç buçuk-dört milyon arasındadır (akt. Keser, 2011: 53).

Keser'in sözleriyle, "Türk Silahlı Kuvvetleri, kontrol edemeyeceği, bir başka deyişle PKK üyeleri ile mücadelesinde sorun yaratabileceğini düşündüğü insanları yaşam alanlarından uzaklaştırmıştır" (Keser, 2011:109). Yerinden edilme sırasında can kayıpları dahil çok çeşitli insan hakları ihlalleri yaşanmış, köy boşaltma ve yakma olayları sonrası büyük şehirlere yığılan kitleler uzun yıllar görmezden gelinmiştir.

İlk resmi ve kapsamlı araştırma 1997 yılında TBMM bünyesinde kurulan bir araştırma komisyonu tarafından yapılmış ve raporlaştırılmıştır. 1997 yılında TBMM'de dönemin milletvekillerinin katılımıyla toplanan komisyon, çalışmalarına 18/06/1997 tarihinde 13 kişiden oluşan farklı partilere mensup milletvekillerinin görev paylaşımıyla başlamıştır. Komisyonun 3.2.1 maddesinde Diyarbakır eski valisi Doğan Hatiboğlu'nun köy boşaltmalarıyla ilgili verdiği bilgiler; söz konusu rakamlar arasındaki ciddi farklılığın anlaşılmasında önemli ipuçları vermektedir:

Köyler boşaltıldıktan sonra köylülerin kaderine terk edildiğini, bir koordinasyon bulunmadığını, genelde kendilerinin boşaltma anında veya boşaltmadan hemen sonra muhtarın veya vatandaşların "Sayın valim köyümüzü boşaltıyorlar" gibi telefonlarla bilgi sahibi olduklarını; vatandaşların resmi makamlara "bizim köyümüzü yaktılar demediklerini, belki "bizim köyümüzü boşalttılar" diyebileceklerini, yakanlara da çoğu zaman "üniformalı" dediklerini, "üniformalı insanlar geldiler, bize süre verdiler, beş dakika, on dakika, ondan sonra biz ne kurtarabilirsek, sonra yaktılar" gibi beyanlarının olduğunu belirtmiştir (TBMM, 1997).

Rapor, köy boşaltmalarının nedenleri hakkında fikir verirken, yerinden edilen kişilerin sayısı le ilgili net ve kesin bir bilgi olmamasını ise, giriş bölümünde şu şekilde ifade etmiştir: "Bu bölgede güvenlik nedenleriyle yerinden olmuş nüfusun sayısı

çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktadır" (Kaya, 2009: 58).

konusunda kamu kuruluşlarının, konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarının tahminleri birbirinden çok farklıdır ve tartışmalıdır" (TBMM, 1997). Raporunda belirtilen köy boşaltmalarının sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

- Köylülerin kendi iradeleriyle köylerini terk etmeleri: Mera yasağıyla beraber güvenliğin sağlanamaması sebepleriyle birlikte köylüler geçim sıkıntısı nedeniyle göç etmek zorunda bırakılmıştır.
- Silahlı ve illegal örgütler tarafından köy ve mezraların boşaltılması: Lojistik destek sağlamayan köyler, örgüt tarafından baskılar sonucu göç etmek zorunda bırakılmıştır.
- Güvenlik birimlerince boşaltılan köyler ve mezralar: Olağanüstü Hal (OHAL) Valiliğinin 2935 sayılı kanundan aldığı yetkiyle, özellikle koruculuğu kabul etmeyen köyler, belki de PKK'ye yardım edecekleri düşüncesiyle göçe zorlanmıştır. Ancak bu uygulamanın yasal olmayan bir şekilde, güvenlik birimlerince fiilen gerçekleştirildiği notu düşürülmüştür.

İnan Keser, *Göç ve Zor Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç* isimli çalışmasında konuyla ilgili şu tespiti yapmaktadır:

Devlet görevlilerinin köylülerin korucu olmasına yönelik taleplerini baskı seviyesine yükseltmiş olması, köylülerin bir kısmının da bunu reddetmesi, bu kişilerin PKK yandaşı olarak etiketlenmesi sonucunu doğurmuştur. Sonuçta PKK yandaşı olarak etiketlenen birçok aile veya çoğunlukla da bütün bir köy halkı zor kullanılarak yaşam alanlarından göç ettirilmiştir (2011: 110).

TBMM raporunun "bulgu ve verilerin değerlendirilmesi" bölümünde çeşitli nedenlerle OHAL uygulanan 6 il ve mücavir 5 ilde, üç yüz yetmiş sekiz bin üç yüz otuz beş kişinin göç ettiği belirtilmiştir. Ancak bu sayıya, sadece tamamen boşaltılmış köylerin dahil edildiği; kısmen boşaltılan yerleşim yerleri de eklenirse, göç edenlerin sayısının daha da yükseleceği belirtilmiş ve güvenlik nedenleriyle araştırmanın sınırlı olduğu

notu düşülmüştür. Ayrıca, Raporda, sadece Van Valiliği'nin 1994 yılından sonra Van'a yerleşen kişilerin kaydını tuttuğu; diğer göç eden kişilerin sayısı ve nereye göç ettiği hakkında herhangi bir kayıt bulunmadığı belirtilmiştir (TBMM, 2007).

Yerinden edilen kişiler ile ilgili en önemli gelişmelerden biri, 2002 yılında dönemin AKP hükümetinin, BM özel temsilcisi Francis Deng'i Türkiye'ye davet etmiş ve yerinden edilen kişilerle ilgili bir rapor hazırlatmış olmasıdır. İkinci önemli gelişme de, 2004 yılında, yine AKP hükümetinin talebiyle, HÜNEE tarafından yerinden edilmiş kişilerle ilgili, ulusal ölçekte ilk kapsamlı raporun hazırlanması olmuştur. Kamuoyunda bilinen adı "Türkiye'de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)" olan raporun gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir:

1984 sonrası yaşanan göç olaylarını, nedenlerini, bölgedeki nüfus hareketlerini, göçün yöneldiği yerler açısından göç edenlerin tercihlerini, yeni yerleşim yerinde karşılaşılan sorunları ve beklentileri ortaya koyacak kapsamlı bir çalışmaya duyulan ihtiyaç çerçevesinde 'Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA)' planlanmış ve uygulanmıştır (2006:6).

2004 yılında hazırlıklarına başlanan rapor, 2006'da tamamlanmıştır. Niteliksel ve niceliksel verilerden yararlanılarak Batman, Diyarbakır, İstanbul, Ankara, Mersin ve Van'da yerinden edilmiş bireylerle görüşülmüştür. Bu şehirlerin tercih edilmesinin nedeni, hem yoğunluklu göç alan hem de göç veren iller olmasıdır. Göç veren 14 il, göç alan 10 il ile 57 ilin kentsel ve kırsal alanlarını temsil edecek şekilde 6000 hane halkıyla yürütülen araştırmada, toplam 70 kişiyle de derinlemesine görüşme yapılmış,³ ancak niteliksel veriler raporda yer almamıştır (HÜNEE, 2006). Rapor bulgularına göre göçün nedenleri; ekonomik, bireysel, ailevi, güvenlik, geri dönüş ve

---

³ Derinlemesine görüşme yapılan 70 kişiden; 35'i kadın, 35'i erkektir. Bu görüşmecilerden 10'u 21-25 yaş arası, 45'i 26-60 yaş arası, 15'i ise 60 yaş ve üzerindedir. Görüşmeler Türkçe, Kürtçe dillerinden yapılmıştır. Nüfusun eğitim düzeyi, % 65,1'i ilköğretim birinci kademe ve altında, %21,3'ü ise lise ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. Bu oranlar kentsel ve kırsal alanlara göre değişiklik göstermektedir. Erkek ve kadınlarda da değişiklikler göstermektedir. Kadınlarda eğitimi olmayan ya da ilköğretimi bitirmemiş olanlar %39,8 iken erkeklerde 23,8 olarak belirtmiştir.

diğer nedenler (doğal afetler, iskân kanunu uygulamaları, kan davası, töre/namus) olarak açıklanmıştır.⁴

Diğer bir araştırma raporu, bir sivil toplum kuruluşu olan Göç-Der'in yapmış olduğu "Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu"dur. Araştırma sonuçları, zorunlu göç hareketinin kitlesel biçimde gerçekleştiğini ve Türkiye'deki diğer iç göçlerden farklı olduğunu ortaya koymuştur. "Araştırmanın ortaya koyduğu dağılım sonucuna göre, gerçekleşen nüfusun yer değiştirme hareketi genellikle Kürt sorununa dayalı gerilim ve çatışmanın Türkiye'de tırmandığı dönemde ve çözümün köy boşaltmaları ile arandığı dönemde gerçekleşmiştir" (Güvenç, Teselli, Barut, 2011: 32). Araştırmanın ortaya koyduğu dağılım özellikleri incelendiğinde;

Bu araştırmaya konu olan nüfusun yer değiştirme hareketi, "zorla", "zorunlu" yer değiştirme hareketidir. Bu hareketin temel belirleyicileri de "güvenlik güçlerin baskısı, OHAL uygulamaları", "koruculuk baskısı/dayatması", "can güvenliği sorunu", "yerleşim alanlarının boşaltılması", "yayla yasağı", "gıda ambargosudur". Bu nedenlerin tümü doğrudan zorla yerinden edilme sürecinin yaşandığı bu bölgelerde Kürt sorunun demokratik, barışçıl ve insancıl çözümsüzlüğü ve bu çözümsüzlüğün yarattığı şiddet, çatışma ve gerilime bağlıdır (Güvenç, Teselli, Barut, 2011: 50).

Adana, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mersin, İstanbul, Mardin, Muş, Siirt, Van ve Batman'da, toplam 1.541 kişi ile görüşülen araştırmada, köy boşaltmalarının nedenleri şu şekilde verilmiştir: Güvenlik güçlerinin baskısı ve OHAL uygulamaları %77.5, PKK baskısı %1.4, koruculuk baskısı/dayatması %65.9, yerleşim alanının boşaltılması %60.8, can güvenliği %63.8, geçim sıkıntısı-işsizlik %12.1, dinsel baskılar %0.8, eğitim olanaklarının yokluğu %7.5, sağlık sorunlarının varlığı %5.4,

---

⁴ 14 ilde güvenlik nedenleriyle 1986-1990 yılları arasındaki göçlerin %29,0'ı, 1991-1995 yıllarında gerçekleşen göçlerin ise % 47,2'si güvenlik nedeniyle gerçekleşmiştir. 1996-2000 ve 2001-2005 yıllarında yapılan göçlerin güvenlik nedeniyle gerçekleşme nedeni 1,3'tür. Bu dönemde ailevi, bireysel ve ekonomik nedenli göçlerin ise payı artmıştır: 1984-1990 yılları arasında %22.8; 1991-1997 yılları arasında % 69.1; 1998-2004 yıllarında %3.2; 2004 ve sonrası %0.6'dır. 14 ilin kentsel yerleşim yerlerinden güvenlik nedenleriyle göç eden nüfusun tahmini büyüklüğünün 953.680 ile 1.201.200 olabileceği tahmini yapılmıştır (HÜNEE, 2006: 61).

kan davaları %1.8, yayla yasağı %36, gıda ambargosu %26.2'dir (Güvenç, Teselli, Barut, 2011: 33-37).⁵

Zorunlu göçün yaşandığı ülkelerde demokrasi ve insan haklarına saygı arasında bir ilişkiselliğe dikkat çeken Keser; uzun süren ve sürekliliği olan silahlı şiddet eylemleri nedeniyle zorunlu göç mağdurlarının sorunlarının çözülmesinin zaman alacağı endişesini vurgulamaktadır (2011).

1.2. ULUS-DEVLET VE ETNİK KİMLİK

İnsan ve toplum bilimlerinde kimlik kavramı birçok şekilde tanımlanmıştır. Yuval-Davis'in sözleriyle, "kimlikler ben ile ötekiler arasındaki farklılıkları, ortaklıkları, toplumsal konumlanışlarını az çok sabit biçimde yorumlayarak kuran belli anlatı biçimleridir. Bunlar çoğunlukla ortak kader, ortak köken mitleriyle orantılıdır" (2010: 91). Bu çalışmada, kimlik kavramı ulus-devlet bağlamında temel alınmıştır. Bütün kimlik tartışmalarında olduğu gibi, ulus-devlet bağlamındaki kimlik de *inşa* edilmiştir. Ancak Manuel Castells'e göre, bütün kimlikler inşa edilmiş olduğuna göre, asıl mesele kimliklerin nasıl, nereden hareketle, kim tarafından, ne için üretildiği sorusudur. Kimliğin toplumsal inşasının iktidar ilişkilerinin damgasını taşıdığına inanan Castells, kimliği üç farklı biçim ve kökene ayırır:

Meşrulaştırıcı kimlik: Toplumun egemen kurumları tarafından, toplumsal aktörler karşısında egemenliklerini genişletmek ve akılcılaştırmak için inşa edilir. Bu aynı zamanda milliyetçilikle ilgili çeşitli kuramlara da uyan bir temadır.

Direnış kimliği: Hakim olanın, başat olanın mantığı tarafından değersiz görülen veya damgalanan konumlarda bulunan aktörler tarafından geliştirilir.

---

⁵ Köy boşaltmalarına gerekçe olarak birden fazla neden gösterildiği için, toplamda %100'den fazladır.

Proje kimliği: Toplumsal aktörlerin, kendilerine sunulan kültürel malzeme temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleri; bunu yaparken de bütün bir toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlamalarıdır (2008: 14).

Castells bu kimliklerin tarihsel akış içerisinde geçirgenliklerine, dönüşebilen özelliklerine vurgu yapar: "Direniş olarak ortaya çıkan kimlikler projeler başlatabilir, tarihin akışı sırasında toplumsal kurumlarda egemen hale gelip, egemenliklerini akılcılaştırmaya yönelik meşrulaştırıcı kimliklere dönüşebilir" (2008: 15).

Ulus ve ulusçuluk kavramları hakkındaki iki önemli düşünür, Benedict Anderson ve Ernest Gellner, çalışmalarında birbirini olumlayan tezler öne sürmüştür. Anderson, tarihsel olarak ulusun ortaya çıkışını üç faktör üzerinden tartışır. Birincisi, dinin ve dini cemaatler olan ümmetlerin etkinliğini kaybetmesidir. Kutsal metinler seçkin bir gurubun tekelindeydi. Bunların dillerini bilen, çoğaltan ve yorumlayanlar bu seçkin gruptu ve bu tekel aynı zamanda kutsal bir dil ve iktidar oluşturmuştu. Matbaanın gelişmesi ve yerel dillere çevrilmesi, kutsal metinlerin dili olan Latince'nin etkinliğini kaybetmesiyle dinin mutlak iktidarını sarsmıştır. Anderson, monarşik hanedanların çökmesini, ulusların ortaya çıkmasındaki ikinci; Ortaçağdaki zaman kavramının değişmesini de üçüncü faktör olarak görmüş; bu üç faktör işığında, ulusun tanımını şu şekilde yapmıştır:

Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumların hayali yaşamaya devam eder (2011: 20).

Gellner ise, ulusu tanımlamlarken iki özelliği üzerinde durmuştur. Birincisi, kültürleri temsil eden ortak işaretler, simgeler yoluyla kişilerin iletişim kurması, benzer davranışlar sergilemesi; ikincisi ise, ortak ulusa dayandırılan aidiyet duygusudur. Ulusçuluğun, ulusal birimin ortak çıkarlarını gözeten siyasal bir oluşum olduğunu ileri

süren Gellner (2006: 71), ulusçuluğu, devlet ile ulus yapısından beslenen bir asalağa benzetmiştir (2006: 73). Gellner, Max Weber'in şiddet tekeli elinde bulunduran kurum olarak işaret ettiği devlet tanımına vurgu yaparak, meşru şiddet tekeli kullanma iradesi olmayan ya da bu tekeli uygulayabilecek araçlardan yoksun olan ama yine de birçok bakımdan "devlet" olarak tanımlanan devletler olduğunu, bu temel ilkenin günümüzde de geçerliliğini koruduğunu belirtmiştir:

Artık devlet oldukça belirgin ve önemli biçimde gelişmiş bir toplumsal işbölümünü içermektedir. İşbölümü olmayan yerde devletten söz etmek bile mümkün olamaz; ancak her tür uzmanlık da devletin varlığına işaret etmez: Devlet ancak düzenin korunmasına yönelik uzmanlaşma ve yoğunlaşmadır. "Devlet," özellikle düzenin sağlanmasıyla uğraşan kurum ya da kurumlar dizisidir. Devlet, polis gücü ve mahkemeler gibi uzmanlaşmış düzen sağlayıcı aygıtların toplumsal hayat içinde ayrışmalarıyla var olur. Bunlar, devletin ta kendisidir (2006: 73-74).

Gellner, insanlığın geçirdiği üç tarihsel evre içerisinde (tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemleri), ulusçuluğun ancak son aşama olan devletli toplumlarda, özellikle de sanayi devletlerinde ortaya çıkabileceğini ileri sürmüştür: "Avcı-toplayıcı topluluklar, devleti oluşturan siyasal işbölümüne yer vermeyecek kadar küçüktürler; bu nedenle bu topluluklarda istikrarlı ve uzmanlaşmış düzen dayatıcı bir kurum olarak devlet sorunu ortaya hiç çıkmamıştır. Hepsinin olmasa da çoğu tarım toplumlarının devleti olmuştur" (2006: 76).

Yuval-Davis'e göre, ulusun sınırlarıyla belli bir devlet altında yaşayanların sınırı arasında tam bir çakışma olduğunu varsayan "ulus-devlet"ler hayal ürünüdür; hegemonik milletin mensubu sayılmayan kişiler her zaman olmuştur. Ayrıca diğer ülkelerde yaşayıp da bir milli topluluğun üyesi olanlar olduğu gibi, hiçbir zaman devleti olmamış (Filistinliler gibi) veya birkaç devlet arasında bölünmüş (Kürtler gibi) uluslar da mevcuttur (2010: 36).

Yuval-Davis, Gellner'in ulusçuluk anlayışını; bir topluluğun hegemonyasının doğallaştırılması, dolayısıyla devletin ve sivil toplumun ideolojik aygıtlarına erişiminin de meşrulaştırılması olarak yorumlamıştır. Bu doğallaştırma milliyetçilikle ırkçılığın

kökeninde yer almış, azınlıkları "normal"den sapmışlar olarak kurarak iktidar ve güç kaynaklarının onları önemli gördüğü yerden uzaklaştırmaları sonucunu doğurmuştur. Yeniden kurgulanan bu doğallaştırma, etnik bir temizlikle sonuçlanabilecek bir tehlikeyi de içinde barındırmaktadır (2010). Bu açıdan, farklı etnik kültürel yapılardan beslenen ve bu yapılarla ilişkili etnik projeler, ulus-devlet ideolojisi tarafından kurgulandığı için siyasi ve ideolojiktir.

Küreselleşme ve neo-liberal politikaların yaygınlaşması ile ulus-devletlerin işlevlerini kaybettiği gibi iddialar bulursa da, ulus-devletler hâlâ kişilerin sosyal ve siyasi yaşamları, kültürleri, kimlikleri üstünde etkilerini sürdürmektedir (Altınay, 2011: 16). Uluslaşma süreçlerini, kadınlık-erkeklik üzerinden okuyan Altınay, bu süreci farklı kadınlık-erkeklik kurgularının çatışmalarına, gerilimlerine, birbiriyle ilişkileri ve pratiklerine dayandırmıştır (2011: 18). Kadınlar ulus-devlet ideolojisiyle ulusların biyolojik taşıyıcıları, kültürün yeniden üreticileri ve nesilden nesile aktaranı olarak görülmektedirler.

1.3. KADIN

"Kadın" konusunun tezin kavramsal çerçevesini oluşturan üç ana kavramdan biri olması, çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Beş alt başlık altında bu bağlantılar tartışılmıştır. "Kadının Tarihe Yeniden Yazılması" ve "Ulus-Devlette Kadın" başlıkları altında, bu çalışmanın tarihsel konumuna ve bağlamına değinilmiştir. Üçüncü altbaşlık olan "Türkiye'de Kadınların Ayrışması", köy boşaltmaları sonucu İstanbul'a gelen Kürt kadınlarına, genel kadın hareketi içinde yer açılmamasının arka planını, sınıf, etnisite ve din bağlamında tartışmıştır. Dördüncü altbaşlık, Kürt siyasi hareketine onun içinde yer alarak dönüşmesinde rol oynayan kadınların tartışılmasına ayrılmıştır. Araştırma bulgularının sıklıkla "Neolitik Çağ"a işaret

etmesi nedeniyle, beşinci ve son altbaşlık, kadının yegane tanrıçalık dönemi olduğu savunulan Neolitik Çağ'da kadın tartışmasına ayrılmıştır.

1.3.1. Kadının Tarihe Yeniden Yazılması

On dokuzuncu yüzyılda bağımsız, bilimsel bir disiplin olarak kabul gören Tarih, yirminci yüzyıldan itibaren, eleştirel yaklaşımlarla dönüşmüştür. İlk önemli dönüşümün, 2. Dünya Savaşı sonrası, Aydınlanma Çağının "ilerlemeci" toplumsal anlayışının sorgulanması, ikincisinin de egemen söylemin dışında kalanların Tarih'e dahil olma çabaları olduğu söylenebilir.

Egemen söylemin dışında kalan ana gruplardan birinin kadınlar olması, eleştirel feminist çalışmaların kaynağını oluşturmaktadır. Örneğin Berktaç, tarihin sadece kazananları, "önemli" olay ve kişileri yazdığını, ürettiği "bilimsel bilgi"nin toplumsal yapı içerisinde en üst role sahip "erkek"e ait olduğunu, toplumun yarısını oluşturan kadının ve azınlıkta kalan diğer "güçsüz" gurupların bilgi ve deneyimlerini dışladığını, "özne"sinin kadını içermediğini iddia etmiştir (2012: 22).

Tarih ve "edebi anlatı" arasındaki ilişkiselliği sorgulayan, yazılan insanlık tarihine "hangi insan?" diye soran feminist tarihçilik, Aydınlanmanın kutsadığı "akıl" erilliği temsil ettiğini (Plumwood, 2004); Tarih biliminin öznesinin, "beyaz, burjuva, erkek Avrupalı" insanı gizlediğini; "bilimsel, evrensel ve objektif" olarak iddia edilen bilginin dezavantajlı gurupları yarattığını ve söz konusu olan "özne"nin kadını içermediğini ileri sürmüştür. Feministlere göre, bu özne kadını içermediği gibi etnik gurupları ve farklı dönemlerde farklı tanımlarla temsil edilen "aşağı" sınıfları da kapsam dışında bırakmıştır. Bu durum, "öznenin" iktidarla olan ilişkisine dayanmaktadır. Temel kanı iktidarın hizmetine sunulan "bilgi"nin toplumsal yapının değişim ve dönüşümü için araçsallaştırılmış olmasıdır. Bu tarihyazımı, kadınların, etnik gurupların, azınlıkların

ve "aşağı" sınıflarda yer alan dezavantajlı gurupların, evrensellik ve objektiflik üzerinden seslerini kısmış ve "marjinal"leştirmiştir. İktidarın elinde şekillenen ve yazılan Tarih'in kaydını yapan, Mezopotamya'daki rahipler, geleneksel toplumdaki vakanüvisler, modern toplumdaki tarihçiler, hep erkekler. Toplumun yarısını oluşturan kadınların deneyim ve düşüncelerinden azade olan; olaylar, durumlar ve yorumlamalarda kadını dışarıda bırakan bu Tarih, bir egemenlik ve iktidar alanı olarak kullanıldığını göstermiştir (Berktaş, 2012: 18-20).

Kısmi de olsa tarihte yer alan kadın, dini inançlarla ilişkilendirilmiş, skandallarla dolu anekdotlara konu olmuş, ya da toplumsal yapı içindeki "doğru kadın"ı tanımlamak için kullanılmıştır. Anne ve eş rolünden ileriye gidemeyen kadın, toplumsal yaşamda nesnelleştirilmiştir (Berktaş, 2012: 23).

Batı'nın akılcı insan idealleri sadece toplumsal cinsiyet alanında değil, ırk ve sınıf alanlarında da ötekileştirmeyi de barındırmıştır (Plumwood, 2004). Tarihte sadece kadınların değil köleler, köylüler, proleterler ve zenciler gibi toplumsal yaşamda "aşağı" sınıfları oluşturanların da tarih-yazımının dışında bırakılması sorgulanmıştır. Bu sorgulama, tarihin, iddia edildiği gibi "evrensel" değil, kısmi olduğu savını güçlendirmiş, feministlerin tarih eleştirisini haklı bir zemine oturtmuştur.

Bu eleştiriler ışığında, "hakiki" ve "nesnel" olmasa da, güvenilir ve geçerli bilimsel bilginin ortaya çıkması için bilimsel bilginin cinsiyetçi ve ırkçı eğilimlerinden arındırılması gerektiği savunulmuştur (Donovan, 2013). Plumwood, herşeyden önce, "nesne" durumuna "düşürülmüş" olan gurupların, "nötr" olduğu iddia edilen "özne"nin konumuna göre biçim aldığına, tanım bulduğuna ve ötekiyi ötekinin kendisinden dahi iyi bildiğini iddia edenler tarafından üretildiğine dikkat çekmiştir. "Nesne"lerin bu durumunu anlamının, ancak varolan iktidar ilişkisini görmekle, toplumsal yaşamda iktidarın olan "öznenin" ve onun denetimindeki alanların köklerine inmekle mümkün olacağını belirten Plumwood, meselenin saf ve basit bir "erillik" meselesi değil, çok

karmaşık, çok yönlü, kültürel ve toplumsal kimliğe sahip "efendilik" meselesi olduğunu, toplumsal yaşamın her yerinde ve farklı biçimlerde yer aldığını, dilde şifrelenmiş bir biçimde temsil edildiğini ileri sürmüştür (2004).

Erillik kültürü ile dini ve siyasal ideolojiler; cinsellik ve toplumsal cinsiyet üzerinde mutlak mutabakat sağlamakta, iç içe geçerek ve bu temeller üzerinde inşa edilerek, içine alma ve dışlama özelliğiyle "biz" ve "öteki"yi yeniden üretmektedir. Bu tez araştırmasının odaklandığı "ulus-devlette kadın" kavramının inşası da benzer özellikler taşımakta; milliyetçi politikaları yeniden üreterek, "biz" ve "öteki" üzerinden şekillenmektedir.

1.3.2. Ulus-Devlette Kadın

Çalışmalarında toplumsal cinsiyet ve ulus-devlet kavramları arasındaki bağlantıya odaklanan Yuval-Davis; farklı din, dil, kültür, etnik kimliğe sahip guruplardan oluşan, siyasi ve ideolojik bir yapı olan ulus-devletin "ulus"⁶ kavramından farklı özellikler gösterdiğini vurgulamıştır. Bu ulus-devlet yapılanmasında özellikle dikkat çeken nokta, ulusun üyesi olan kadınların erkeklerden ayrıştırılması, kadınlara özel, sadece kadınları kapsayan bir takım kanunlar ve düzenlemeler getirilmiş olmasıdır (2010). Pek çok toplumsal cinsiyet çalışmasında belirtildiği gibi, kadınlar, toplumsal yaşamda topluluğun birliği, namusu, şerefi gibi milli ve etnik projelerde sembolleştirilirken; siyasetten arındırılıp nesne şeklinde konumlandırılmışlar, bu bakımdan "öteki"yi temsil etmişlerdir. Örneğin Handan Çağlayan, Demokratik

---

⁶ Her ne kadar "ulus" ve "millet" eşanlamlı kelimeler ise de, bu çalışmada, Türkiye'deki toplumsal kullanımlarında farklılaşan anlam yükleri göz önüne alınmıştır. Örneğin "ulus" ve "ulusalcılık" kelimeleri, "ulus-devlet", "ulusal bağımsızlık", Türkiye Cumhuriyeti tarihi ve laik bağlamlarda; "millet" ve "milliyetçilik" kelimeleri ise, muhafazakâr, dindar, ırkçı, bağlamlarda kullanılmıştır.

Toplum Partisi'nde aktif olan Kürt kadınlarıyla ilgili (ilk araştırma olması bakımından önemli olan) çalışmasında, Kürt kadınlarının bu iki durumu da yaşadıklarını, aktif olarak siyasette yer alıyor olsalar da özgürleşemediklerini belirtmiştir (Çağlayan, 2010).

Türkiye'de kadınların milliyetçi projeye ilişkisini iki aşamalı olarak ele alan Meltem Ağduk'a göre; birinci aşamada, kadınların anti-emperyalist ve milliyetçi mücadelede erkeklerle birlikte hareket etmelerini sağlayan eşit yurttaşlık vaadedilmiş, ikinci aşamada ise kadınların "asli" annelik-eşlik görevleri hatırlatılmıştır (2011: 302-303). Türkiye'de genel olarak Türk kadınları açısından gerçekleşen bu iki aşamanın, ileride Kürt kadınları açısından da benzer şekilde gerçekleşeceği öngörülebilir.

Ayşe Gül Altınay'a göre, milliyetçi hareketlerin ortak özelliklerinden biri; erkeklerin, ulusun namusu olarak kurguladıkları kadınlara sembolik bir takım anlamlar atfetmeleri; kendilerini kadınların, dolayısıyla ulusun namusunun koruyucuları, bekçileri ve sahibi görmeleridir (2011: 84). Modern toplumun siyasi ve askeri örgütlenme şekli olan ulus-devlet, belirli bir toprak parçası üzerinde ortaklık yaratan milliyetçilik ideolojisiyle büyük bir aileye dönüştürülmüş, erkeğe bu büyük aileyi koruma ve kollama görevi verilirken, kadın, bu erkeğin "çocuklarının annesi, evinin kadını" olarak sınırları "yuva" ile çizilen bir yerde konumlandırılmıştır. Böylece, aile içindeki ataerkil değerlerle erkeğin güç ve statüsü yeniden üretilir (Akgül, 2013). Diğer yandan Akgül'ün dediği gibi "cinsiyetlendirilmiş bir söylem aracılığıyla ulus-devletin savunma pratiği de cinsiyetlendirilir" (2013: 31). Özellikle ulus-devlette erilleşen iktidar, varlığını korumak ve sürdürmek için farklı deneyim ve kültüre sahip olan erkekleri cephede bir araya getirmiş, yarattığı milliyetçi değerler uğruna şiddet kullanmayı, ölmeyi ve öldürmeyi normalleştirmiştir (Akgül, 2013).

İran kökenli Amerikalı tarihçi ve toplumsal cinsiyet kuramcısı Afsaneh Najmabadi, Modern ulus-devletlerin "erkek kardeşler" birliğince inşa edildiğine ve bu "erkek

kardeşlik" hukukunun erkek odaklı, kadını merkezden uzaklaştıran, milliyetçi bir karaktere sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Buna göre ulus-devlet ideolojisi "erkek kardeşler" in dayanışması ve mücadelesiyle, kadın bedeniyle özdeşleştirilen "vatan" toprağı üzerinde kurulmuş; dolayısıyla kadının namusu, vatanın namusuyla eşdeğer tutulmuştur. Kadın bedenine atfedilen bu "kutsallık" beraberinde korunup kollanması gereken, uğruna ölmeyi ve öldürülmeyi meşrulaştıran bir ideoloji de getirmiştir. Kutsallaştırılan kadına "düşman birliklerinin" tecavüzü, "ulus namusunun" temsilinin göstergesi olarak, bir bütün ulusun, milletin, ırkın ve "erkek kardeşler" birliğinin namusunun kirletilmesidir (Saigol, 2011: 250, 251). Savaşlarda tecavüzler ve olağan şiddetin doğrudan kadın bedenine yönelmesi, "düşman" nın zaferinin göstergesi olmuştur. İslami Fars Edebiyatı ve şiirindeki imgelere dayanarak modern vatanın sevgiliden sonra anneyle sembolleştiğini vurgulayan Najmabadi'ye (2011: 134) göre, vatan toprağına dönüş, anne rahmine dönüştür ve dünyanın her türlü kirinden arındırılmıştır (2011: 137). Erkek kardeşleri birleştiren anneleridir ve anne bedeni üzerindeki ortaklık "erkek kardeşler" arasında beraberlik, bütünlük, dayanışma ve sevgi duygusunu pekiştirmiştir (2011: 154). Saigol da, milliyetçi şarkı ve şiirlerin savaşın gerçek yüzünü perdelediğini, ekonomik çıkarlar uğruna nice insanın ölmesinin gerçek nedenini gizlediğini, bu yaşanan dayanılmaz acıları hafifletmek için üretildiğini vurgulamış; yaşanan şiddeti annelerin, bacıların namusunun ve mahremiyetinin korunmasıyla açıklayan hamasi edebiyatın, savaşın korkunç yüzünü unutturmaya çalıştığını belirtmiştir. Ulus ve vatan arasındaki bu ilişkisellik, "dışarıda" sınırları belirlerken; "içerdeki" farklılıkların eritilmesine zemin hazırlamıştır (Enloe, 2011 [1973]: 238-239).

Özellikle, modern milliyetçilik kuramlarının büyük ustaları olan Anderson, Gellner, Hobsbawn gibi düşünürlerin zorunlu askerlik uygulamalarına ilgi göstermemesini eleştiren Altınay, savaşların ve askerliğin, ulus-devlet ve milliyetçi söylemin doğal sonucu olarak görülmediği taktirde milliyetçilik söyleminin başarıya ulaşmış

olacağını belirtmiştir (2011: 288). Ağduk, Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de milliyetçilik, milliyetçi projeler ile toplumsal cinsiyet arasında uzun bir süre ilişki kurulmadığını dile getirmiş (2011: 307); Altınay da, Türk ulusunun, "nasıl bir 'asker ulus' olduğunu ve kadınların ne zaman 'asker ulusun asker kızları' olarak görülmeye başlandığı" gibi soruların cevabını tam olarak bilmesek de, gündelik yaşamda "asker-ulus" söyleminin etkisini koruduğunu belirtmiştir (Altınay, 2011: 279).

Modern ordular; toplumsal yapı içindeki farklılıkları aşan vatanseverliğin sembolü haline gelirken; yıkım ve yaratma yeteneğini elinde bulunduran verimli bir şirkete dönüşmüş, böylece toplumda iki zıt rolü yerine getirmiştir. Özellikle, 20. yüzyılda gelişmiş savaş teknolojisinin kullanılması, fiziksel güce duyulan ihtiyacı azaltmış, kadınların ordudaki sayılarının artmasında önemli bir etken olmuş ve kadınların ordulara resmi olarak ilk kez alınmalarıyla birlikte, kısmi de olsa kadın kahramanlara ilişkin imgeler yaygınlaşmıştır (Yuval-Davis, 2010: 179).

Toplumsal cinsiyet, devlet, diaspora ve ulus-aşırı çalışmalar ile özellikle kadın, savaş, şiddet ve militanlık konularında araştırmalar yürüten İranlı Marksist-feminist Shahrzad Mojab, Türkiye'de, feminist kadınların ulus-devlet sevgisinin bir külte dönüştüğünü ve bu külte çevrelendiğini; "direniş yerine, birçok Türk feministinin sadık bir biçimde ulus-devlet doktrinini takip ettiğini" belirtmiş ve kadınların söz konusu doktrin gereği olarak, "Kürtler yoktur; Kürt kadınları yoktur; tüm kadınlar Türk'tür" (2013: 19) söylemini sahiplendiğini belirtmiştir.

1.3.3. Türkiye'de Kadınların Ayrışması

Türkiye'de yaygın olarak dillendirilen bir teze göre, kadınlar anayasal haklarına birçok Avrupalı kadından çok daha önce, tepeden inme kavuşmuşlar, Cumhuriyet'e ve Cumhuriyet'in mimarı Atatürk'ün ilke ve inkılâplarına borçlu oldukları bu hakların

kazanılması için mücadele etmemişlerdir. Bu teze karşı çıkan Altınay, Türkiye'de kadın tarihiyle ilgili titiz bir çalışma yapılması durumunda, Tanzimat Döneminden itibaren örgütlü bir kadın hareketinin aşikâr olduğunu belirtmiş; kadınların, özellikle, Cumhuriyet'e geçiş döneminde Cumhuriyet'i desteklediği, Cumhuriyet'in değerlerini sahiplendiği gerçeğinin, Tanzimat döneminde da benzer duyarlılıklarla yaşandığını, bu açıdan bakıldığında, Cumhuriyet ile Tanzimat Dönemleri arasında kadın hareketinde bir kopuştan değil, süreklilikten söz etmenin mümkün olduğunu savunmuştur (2011: 24). Ağduk'a göre, Türkiye'deki aydınların kadın hareketine bakışı, "Türkiye'nin modernlik" projesinden etkilenmiş ve kadın hareketi, "Cumhuriyet kadını" kavramı etrafında şekillenmiştir. Diğer toplumsal hareketler gibi, kadın hareketinin de Osmanlı dönemindeki kadın hareketiyle sürekliliği görmezden gelinmiş, milliyetçilikle ilişkisi kesilmiştir. Cumhuriyetin kurucu erkek kadrolarının desteğiyle gerçekleştirilen siyasi seçkincilerin modernleşme projesi, kadını aile içinde konumlandırmış ve talepleri bir nevi erkeklerin himayesine girmiştir (2011: 298-301).

Feminizmin, Batıda ilk olarak orta sınıf, eğitilmiş, beyaz kadınlar arasında yayıldığını belirten Berktaş'a göre, Türk kadınları da (Osmanlı İmparatorluğu döneminde) benzer bir geçmişe sahiptir. Osmanlıda feminizm, dönemin eğitilmiş, orta ve üst sınıfa mensup kadınları tarafından savunulmuş ve yayılmasına ön ayak olunmuştur. Bu yüzden Berktaş, feminizmin başlangıcının, bütün toplumlarda genelleştirilebileceğini dile getirmiştir (2012).

Cumhuriyet'in "Batılı", "laik", "çağdaş" değerlerinin temsili olan "Cumhuriyet kadını", Osmanlı'dan kalan feminist mirası (modernleşme projesi çerçevesinde) reddetmiş, seçme ve seçilme hakkını, kamusal yaşamda varoluşunu, topyekün Cumhuriyet ve Cumhuriyet'in kazanımları olarak değerlendirmiştir. "Cumhuriyetin sahibi" olan bu kadınlar, İslami ve Kürt kadınlarını "gerici ve bölücü propaganda"lara alet olmakla

suçlamış, aralarına mesafe koymuşlardır. Serpil Sancar, 1990'ların ortalarında, kadın hakları savunucusu "modernist" Cumhuriyet kadınları ile feministler arasında ayrışma yaşandığını ve bu ayrışmanın, eğitim kurumlarında ve kamuda başörtüsü kullanımı ile görünür kılındığını belirtmiştir. "Modernist" kadınlar, başörtülü kadınların başörtüsüyle üniversitelere ve kamu kuruluşlarına girmelerini engelleyen politikalara destek verirken; özellikle radikal feministler açıkça olmasa da sessiz kalarak bu politikalara karşı çıkmışlardır. Ancak kadın haklarını savunan Kemalist, Atatürkçü ya da Cumhuriyetçi siyasi söylemin "moderleşmeci vesayeti"ne karşı kapsamlı eleştiri, daha çok İslamcı ve Kürt kadınlarından gelmiştir (Sancar, 2013). Türkiye'de, cumhuriyetçi, modernleşmeci kadın hakları savunucularının "cahil", "bilinçsiz", "gerici", ya da "bölücü" oldukları gerekçesiyle dışladığı kadınların, öyle görünüyor ki, sınıfsal, dini ya da etnik kimlikleri bu orta sınıf, laik, Türk kadınlarının kimliklerinden farklılaşmaktadır.

İslami referansları temel alan kadınların ötekileştirilmesinin sıkça dillendirildiği örneklerden biri, Merve Kavakçı olayı olmuştur. 1999 yılında Fazilet partisinden başörtüsüyle seçilen Kavakçı'nın TBMM'de başörtüsüyle yemin etmesi, dönemin Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit'in kürsüden "bu kadına haddini bildiriniz" (http://www.youtube.com/watch?v=ZK_3Lb4UOpk) demesiyle engellenmiş ve Kavakçı meclis kurulundan çıkartılmıştır. Merve Kavakçı'ya en büyük tepki ise, Atatürk İlike ve İnkılaplarını, Cumhuriyet'in değerleri etrafında birleşen toplumsal kesimden ve söz konusu toplumsal kesimin kadınlarından gelmiştir. Laik yaşamı referans alan bir sivil toplum kuruluşu olan Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin dönem başkanı Türkan Saylan, "Mustafa Kemal'in yüce meclisinde böyle bir şey olmamalıydı" diyerek Merve Kavakçı'ya tepki göstermesinin nedenini; "Meclisin Mustafa Kemal tarafından kurulmuş olduğu için 'Batılılaşma' ve 'ilerleme'yi temsil ettiğini, o nedenle Mustafa Kemal'in aşmaya çalıştığı 'geçmişe' ve 'doğuya' ait bir

simge olan başörtünün yüce meclise göre aşağıda ve geride kaldığını" (Özyürek, 2011: 372) belirterek açıklamıştır.

Mojab, 1990'lara kadar Türkiye'de feministlerin Kürt kadınlarıyla dayanışma ve birliktelik içerisinde olmadığını ve feminist literatürde Kürt kadınlarına dair herhangi bir emareye rastlanmadığını belirtmiştir (2013). Kürtler, bu literatürde kısmi olarak yer alsa da, çalışmanın sınırları "Kemalist" ideoloji ve strateji çerçevesinde değerlendirilmiş, milli devlet politikasının, Kürtleri tanımladığı şeklin dışına çıkamamıştır. Mojab'a göre, "aynı şekilde, feminist literatür Ermenilere ve Kürtlere karşı yürütülen soykırım, etnikkırım ve dilkırım gibi uygulamaları da görmezden gelir" (2013: 20). Mojab'a göre, milliyetçilik, diğer ülkelerde yaşayan kadınlar gibi Türkiye'deki kadınlar için de öncelikli olmaya devam etmiştir; bu durum kadınları etnik guruplara ayırmış, onları ataerkil, militarist politikaların bir neferi olmaktan öteye götürememiştir (Mojab, 2013). Bu hassasiyetlerden olmalı ki, Türkiye'deki kadın hareketinin, Kürt kadınlarıyla bir dayanışma kuramaması sonucunda, Kürt kadınlarına açılan bu zorunlu yol ayrımında Kürt kadınlarının Türkiye'deki diğer kadınlarla arasındaki mesafe derinleşmiştir.

Kürt kadınları, bir yandan Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan şiddetin mağduriyetini yaşarken, bir yandan da binlerce yıllık ataerkil toplumsal yapının, kadın bedeni üzerindeki alışverişin (berdel), namus/töre cinayetlerinin failleri, tanıkları, kimi zaman da sanıkları olmuş ve çift yönlü sömürüye maruz kalmışlardır. Ataerkil toplum özelliklerinin görünür şekilde yaşandığı bu coğrafyada kadınlar sırf kadın oldukları için bağımlı, ikincil durumdayken; etnik kimliklerinden dolayı da ikinci kez bastırılmış, sömürülmüş, ötekileştirilmiş, köy boşaltılmalarıyla beraber, yaşadıkları zincirleme göçlerle metropollerin "çöküntü" alanlarına yığılmış, farklı bir yaşam pratiğiyle karşı karşıya kalmışlardır. "Kemalist" babalarının destek ve çabasıyla kamusal alanda varlık gösteren "Cumhuriyet kadını" deneyimlerinden farklı bir biçimde, babalarını,

kardeşlerini ve çocuklarını kaybeden Kürt kadınlarının kamusal alana politik bir bilinçten öte "hak talebiyle" bir "zorunluluktan" girdiği anlaşılmaktadır. Etnik kimlik duyarlılığıyla dağın yolunu tutan genç kadınlar, kadın kimlikleriyle de ezildiklerini yaşayarak fark etmişlerdir (Kaya, 2013). Egemen kadın hareketinin dışında tutulan Kürt kadınları siyasallaşma sürecini, aynı etnik kimliğe sahip erkeklerle hem mücadele ederek hem de ittifak kurarak yaşamışlardır. Bu yönüyle "Kürt kadınının yaşadığı ezilme deneyimi, aynı coğrafyada yaşayan Türk kadınının ezilme deneyimiyle de aynı değildir" (Mengünoğlu, 2006: 4).

Türkiye'deki, farklı deneyimlere sahip "egemen ulus"a mensup kadınlar ile "tâbi ulus"a mensup kadınlar arasındaki ayrışma, Donovan'ın anlattığı kadarıyla, Amerika Birleşik Devletleri'nde, siyah ve beyaz ırkalara mensup kadınlar arasında yaşanan ayrışmayı anımsatmaktadır. ABD'de de, özel ve kamu alanında farklı deneyimlere sahip siyah kadınlar, beyaz kadınların erkeği dışlayan ayrılıkçı feminizmini reddetmişlerdir (2013). Böylece, beyaz kadın; ataerkillik tarafından belirlenmiş sınırlara mahkûm olmuş, "özel" alanlara kapatılmış, erkeğin mülkü olarak erkeğin özel hizmetine sunulmuştur. Siyah kadın ise, kamusal mekândan dışlanmadan, bir köle olarak, hem siyah erkeklerle en ağır işlerde çalışmış, hem de erkeğin özel hizmetinde ikincil konumunu korumuştur. Bir yandan beyaz "efendi" karşısında siyasal, ekonomik ve kültürel haklarından mahrum kalırken, öte yandan hem siyah erkeklerle hem de beyaz kadınla ortaklığını sürdürmüştür. Donovan'a göre, "beyaz kadınların diğer kadınların deneyimlerinden haberdar olmayışları, farklı renkteki kadınların kadın hareketinde eleştirdikleri ırkçılığın ilk biçimlerinden biri"dir (2013: 293).

Milliyetçi ideolojiler, kadınları etnik kimliklerinden dolayı ayrıştırmış, ataerkil, militarist söylem içinde konumlandırmıştır. Sancar, bu milliyetçi söylemin özellikle Türkiye'deki "Kemalist" feministleri şekillendirdiğini belirtmiş, ancak bu "Kemalist"

ideoloji içerisinde yer alan feminist kadınlardan, "Kemalizm"e karşı yeni bir direnç oluşmaya başladığını ve yeni yönelimler arayan bu "Kemalist" feministlerin değişme umudu verdiklerini vurgulamıştır (2013). Sancar, Türkiye'deki kadın hareketinin içerisinde bulunduğu siyasi hareketlere eklenerek varlık gösterdiğini, bu örgütlenmenin kadınların özgürleşmesine ne derece katkı sağlayacağını bugünden anlaşılmasının zor olduğunu da belirtmiştir (2013). Oysa Plumwood çok daha önce, "kadınların kurtuluş hareketinin gerçek görevi, böyle bir erkek-egemen kültüre eşit katılım elde edip içinde erimek değil, buna direnmek, bunu yıkmak ve değiştirmek" (2004: 48) demiş, kadın hareketine birinci planda öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur.

1.3.4. Siyasal Kürt Kadın Hareketi ve Dönüşümü

Kimliğe dayalı siyaset yapan Kürt hareketi içinde, 1990'lı yıllardan itibaren yer almaya başlayan kadınlar "zorunluluktan" kamusal alanda görünür olmuş, kadınların özne mi yoksa nesne mi olduğu tartışmalarına yol açmıştır (Çağlayan, 2010). Kürt kadınlarıyla ilgili yapılacak araştırmalarda, PKK ideolojisini, otuz yıllık mücadele pratiğini, kadınların örgüt içinde nasıl varlık gösterdiğini ve tarihselliğini bilmeden, yapılacak çözümlerinin eksik kalacağı düşüncesiyle, bu bölümde siyasal Kürt hareketinin üzerinde durulmuş, kadınların bu hareket içindeki rolü irdelenmiştir.

Cengiz Güneş, siyasal tarih literatürünün "ağırlıklı olarak Kürt milliyetçiliğinin 1960'lardan bu yana yeniden ortaya çıkışı ve evriminin yanı sıra 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca PKK ve Türkiye arasında yaşanan çatışmalara odaklandığını" belirtmiştir (2013: 37). Bu tezin konusu olan, köy boşaltmaları sonucu İstanbul'a yerleşmiş, bu süreçte siyasallaşmış olan kadınları anlayabilmek için, kadının Kürt hareketi içindeki yerini, bu harekete katılan kadınların Kürt kadınlarını ne derecede

temsil ettiklerini ve bu hareket içindeki üç aktör (Türkiye Cumhuriyeti Devleti; ayrılıkçı bir hareket olarak silahlı mücadele veren, resmi söylemde bir "terör örgütü" olarak anılan PKK; ve Kürtler) arasındaki ilişkiler üzerine titiz bir çalışma yapmanın gerekliliği düşünülmüştür. Her ne kadar böyle bir çalışma kapsamında, Kürt etnik kimliğini referans alan siyasi partileri, "direniş miti" olarak siyasallaşmış olan, *newroz* adıyla bilinen bahar bayramlarını, kayıp olan yakınlarının unutulmaması için Galatasaray'da başladıkları gösterileri farklı şehirlerde de yaygın olarak sürdüren Cumartesi Annelerini, PKK'li örgüt üyelerinin annelerinden oluşan Barış Annelerininve çeşitli insiyatiflerle adlandırılan "sivil toplum" ve kitle hareketlerini, toplumsal dinamikler bağlamında ayrıntılı olarak tartışmak gerekse de, bu tez çalışması adı geçen üç aktör arasındaki ilişkileri sınırlı bir çerçevede ele almıştır. PKK ideolojisi içinde gelişmiş, beslenmiş kadın hareketinden etkilenen şehirdeki kadın; Kürt hareketinin yarattığı söylemle, Kürt partilerinin kadın milletvekili ve yerel seçimlerde kadın belediye başkanı kotası koyması ve gelenekselleştirilen eş başkanlık sistemi sayesinde siyasi bir güç kazanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ürünü olan Irak ve Suriye ulus-devletlerinin kurulmasıyla Kürt halkı, Ermenistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye olmak üzere beş ülkenin siyasi rejimi altına girmiştir (Gunter, 1990; Chaliand, 1993; Mojab, 2013). Kürtlerin yaşadığı topraklara "sınırlar" çizilmesiyle Kürtler, yaşadıkları bölgelerde egemen uluslara karşı milli özgürlük hareketine girişmiş ve başarısızlığa uğramıştır. En uzun ve en sistematik olarak varlık gösteren, otuz yıllık tarihiyle Türk Silahlı Kuvvetlerine karşı silahlı eylemler veren PKK olmuştur. Ayrılıkçı bir hareket olan PKK'nin çıkış noktası Yuval-Davis'in tanımlamasıyla örtüşmektedir: "Ayrılıkçı projeler, genellikle güçsüzleştirilen azınlıklar tarafından üretilir ve asimilasyona karşı bir direniş özelliklerini yansıtır" (2010). Güneş'in "Kürt ulusal hareketi" hakkında söyledikleri de aynı çizgidedir: "Kürt ulusal hareketinin" doğuşuna ve gelişimine; Kürtleri baskı altına alan, ayrıştıran, inkâr eden resmi devlet ideolojisinin politikaları kaynaklık

etmiştir. Kürtler, bu çok farklı faktörlerin etkisiyle, resmi devlet ideolojisinin temelleri üzerine kurulan "Kemalist" pratikleri sorunsallaştırmış ve dayatılan asimilasyona karşı direnç göstermiştir (2013: 93). 1980 sonrasında Türkiye'de, özellikle sol siyasetin etkinliğini kaybetmesiyle doğan büyük boşluğu milliyetçi ve ırkçı ideolojiler doldurmuştur (Saraçoğlu, 2011: 155).

Kürt hareketini 1960'lardan alarak anlatan Güneş'e göre, 1970'li yıllarda özellikle eğitilmiş Kürtler, anti-emperyalist ve Kürt halkını kucaklayan söylemleri nedeniyle yakınlık duydukları sol gruplar içinde örgütlenmiştir. Sosyalist hareket içinde örgütlenen, ancak talep ettikleri eşitliğin "yoldaşlar" tarafından öne çıkarılmaması ve "devrim" sonrasına ertelenmesi nedeniyle sol gruplardan ayrı bir yolda mücadele etme kararı alan bu eğitilmiş gençler, ideolojilerinin merkezine birleşik, sosyalist Kürdistan'ı koymuştur. Böylece Kürt hareketinin temelleri, 1970'li yıllarda, dört parçaya bölünmüş "Kürdistan"ının birleştirilmesi amacıyla kurulmuş olan küçük sol guruplarca atılmıştır (2013).

Bu grupların en küçük ve en az bilinenlerinden biri olan PKK, kuruluş yıldönümü nedeniyle Fırat Haber Ajansı'nın hazırladığı bir dosyada belirtildiğine göre, 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde ikisi kadın yirmi bir kişiden oluşan gurubun ortak bildiriyle siyasal ve ideolojik çerçevesini belirlemiştir (Fırat Haber Ajansı, 2013).⁷ Bu iki kadından biri, 2013 yılında Paris'te iki kadın arkadaşıyla öldürülen Sara kod adlı Sakine Cansız'dır. İkinci kadının ise, kayıtlarda adı geçmese ve örgüt içinde dillendirilmese de, örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın, sonradan kendisiyle giriştiği liderlik mücadelesini kaybedip, örgütten uzaklaştırılan Fatma kod adlı karısı Kesire Yıldırım olduğu tahmin edilmiştir. Van-Brunissen, Kesire Yıldırım için, "başarısız

---

⁷ Çift yönlü bir özellik taşıyan PKK stratejisi, bir yandan "ulus-devletlerin sömürgeleştirdiği Kürdistan" için özgürlük mücadelesine ağırlık verirken, diğer yandan da egemen feodal düzeni hedef almıştır (Güneş, 2013).

olmuştur ama girişimi ile kendi gücü ile bir kadının siyasi bir lider olabileceği fikrini göstermiştir" (2013: 149) demiştir.

Daha önce sol Kürt gurupları tarafından, halka ulaşmak ve kabul görmek için yeniden kullanıma sunulan *Newroz* mitiyle, PKK, Kürtlerin tarihini Medlere kadar dayandırarak güncellemiştir. Günümüze kadar varlığını korumuş olan efsaneye göre, Kürtlerin atası olan Medler döneminde, Asur Hükümdarından büyük zulüm gören halka önderlik eden Kawa, 21 Mart 612'de Asur hükümdarı Dehak'a karşı girdiği mücadeleyi kazanmış, halkı baskı ve zulümden kurtarmış, zaferini halka müjdelemek ve halka çağrı yapmak için büyük bir dağın zirvesinde ateş yakmıştır. Bu günden sonra Kürtlerin topraklarında bolluk, bereket, özgürlük ve barışın hüküm sürdüğü günler yaşandığı için, halkın; şenlik ateşinin etrafında toplandığı, şarkı ve halaya durduğu bu gün, her yılın 21 Martı'nda özgürlüğün sembolü ve umudu olarak yeniden yaratılmıştır (Güneş, 2013).

Kawa'nın *Newroz*'da yaktığı ateş siyasallaştırılarak, 1980 yılında Diyarbakır Cezaevinde yapılan insanlık dışı işkenceyi protesto etmek için intihar eden Mazlum Doğan'ın ve ölüm orucuna giren dört PKK yöneticisinin ölümüyle bağdaştırılmıştır (Güneş, 2013: 80-81). O günden bu yana *Newroz*'da özellikle kadınlar, "özgürlük, barış ve umut" için Kawa'nın ateşini imgeleştirmek ve kutsamak söylemiyle, bedenlerini ateşe vermiş; 1990'lı yıllarda, direnişin sembolü olan ve bedenini ateşe veren kadınların "şehitlik" ve "tanrıçalık" mertebesine yükseldiği düşünülmüştür (Güneş, 2013, Çağlayan: 2010). "Bu kendi bedenini ateşe verme eylemleri, kutsal direniş ve ulusun özgürlüğü aşkına kendini feda" eylemleri olarak tanımlanırken, *Newroz* bu kendini feda ve kahramanlık eylemlerinin yaşandığı bir gün oldu" (Güneş, 2013: 218-219). Böylece yaratılan *Newroz* miti, PKK söyleminin geniş halk kitlelere ulaşımını, kabulünü ve etkinliğini güçlendirmiştir.

Kürt hareketi içinde gelişen kadın hareketi tarihi, kadınların PKK'ye katılımıyla başlamış; bu tarih daha önceki kadın imgeleminden radikal bir biçimde ayrılmıştır (Güneş, 2013). Ancak kadınların örgüte katılmaları, örgütün erkek üyeleri tarafından kolay kabul görmemiştir. Fatmagül Berktaş'ın, genel olarak kadınların mücadele tarihi konusunda söylediği gibi (2012), Kürt kadın hareketinin tarihi de kötü deneyimlerle, büyük bedellerle doludur.

PKK'li kadınların mücadelesini ve Kürt kadın tarihini anlatan, örgütün kendi yayını olan *Kadın Ordulaşması* kitap dizisinden öğrenildiğine göre, kadınlar örgüte katıldıklarında, ataerkilliğin hüküm sürdüğü bu alanda "erkek yoldaşları" tarafından "davetsiz misafir" olarak karşılanmışlardır.⁸ Erkek gerillaların "doğal üye" oldukları örgütte, yetenek ve becerileri sınava tabi tutulan kadınlar, dağ koşullarıyla baş edemedikleri gerekçesiyle yoğun eleştiriler almış, engellerle karşılaşmışlardır. 1993 yılında örgüt kararı olmadan Diyarbakır kırsal alanında örgüte katılan birçok kadının evine geri gönderildiği, bazılarının güvenlik güçleri tarafından öldürüldüğü, bazılarının ise yakalandığı iddia edilmiş; daha sonra Diyarbakır kırsalından bir erkek gerilla "biz aslında katliam yaptık" demiştir (*Kadın Ordulaşması-2*, 2004: 219).

---

⁸ Kadınların orduya katılmaları, feminist tarihçilerin odaklandığı konulardan biri olmuştur. Örneğin, Akgül, kadınların orduya savaşçı olarak katılmasını, erkek gücüne duyulan ihtiyacın azalması ve orta sınıf, eğitilmiş, kentli kadınların eğitim ve iş olanaklarının artmasıyla feministlerin daha fazla eğitim ve iş olanaklarını talep etmeleri, seslerini duyurabilecek güce ulaşmaları ile bağlantılandırmıştır (2013). Birinci Dünya Savaşı'nda orduların savaşacak fertlere ihtiyaç duyması, kadınların talepleriyle aynı döneme denk gelmiş ve kadınların talebi doğrultusunda, resmi ordularda yer almaya başlamışlardır (Akgül, 2013). II. Dünya Savaşı sırasında ilk kez kadınlar modern devletlerin ordularına üniformalarıyla katılmışlardır. Rusya'da bir milyondan fazla kadının savaş alanlarında ileri saflarda yer alması, "kadınların birliklere savaşçı kimliğiyle dâhil oluşları, cinsiyetçi doktrinleri geçersiz kılar" (Akgül, 2013: 138) gibi yorumlara yol açmıştır. Kadınların orduya katılmaları her ne kadar kadın-erkek eşitliği açısından önemli bir adım ya da kadın-erkek normlarını altüst edecek bir tehdit olarak yorumlansa da, Akgül, bu pratiği militarizmin güçlenmesine hizmet eden bir uygulama olarak değerlendirmiştir (2013: 154). Akgül, Kadınların orduya asker olarak katılmaları ile gerilla ordularında yer almalarının farklı nedenlere dayandığını, farklı süreçler olarak değerlendirilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Yine de, çeşitli dönemlerde ve toplumlarda devletlerin uyguladıkları baskıya, ötekileştirmeye, değersizleştirmeye karşı kadınların katıldığı direniş veya başkaldırı hareketleri, cinsiyet eşitliğini sağlamaya yetmemiştir (Akgül, 2013). Militarist, milliyetçi söylemle ilişkili olan savaşların, "erkeklik"i yücelttiği, güçlendirdiği ve "erkek"e ait olan bu alandan, kadın lehine sonuçlanacak bir hareketin çıkmasının zor olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların 1993 yılında, örgütten cinsiyetçi bir yaklaşımla, erkekleri "düşürüyor" gerekçesiyle uzaklaştırılmaları (*Kadın Ordulaşması-2*, 2004: 218) örgüt ideolojisine dönüşmemiştir. Bilinçli olarak kadını silahlı mücadeleden uzaklaştırmak, cephe savaşmasını engellemek için "mücadele alanından" oldukça uzak olan "Zelev" adı verilen bölgede yaklaşık 550 kadın gerilla toplanmış; Abdullah Öcalan burada özerk, bağımsız bir örgütlemenin temeli için bir kadın kongresi yapılmasını önermiştir (*Kadın Ordulaşması-2*, 2004: 222). Öcalan'ın "insanlık projesi" olarak tanımladığı ve toplumun özgürleşebilmesinin önkoşulu olarak değerlendirdiği "özgür kadın"ı temel alan savı doğrultusunda; ilk kadın örgütlenmesi, Öcalan'ın taktik ve direktifiyle yapılmış (2012); kongrede "geleneksel, ataerki düzenin düşünce sistemi" tartışılmış; tartışmalar, kadını ataerki ilişkiler içinde konumlandıran kadın-erkek evlilikleri ve ataerki aile yapılarının talepleri etrafında şekillendiği gerekçesiyle örgüt içinde yoğun eleştirilere neden olmuştur. Kadınların özgün ve bağımsız olarak örgütlenmesinin ilk adımı olan 1993 I. Kadın Kongresinin kararları, kadınların yönetime katılmaları, özne olarak varlık göstermeleri, önemli bir fırsat olarak değerlendirilse de, alınan kararların gündelik yaşama yansıtılmasında aynı başarıyı sağlamamıştır (*Kadın Ordulaşması-3*, 2004: 15-17). Bu başarısızlık, yüzyılların baskı kültüründe kadınlık rolleri habitusuna sahip kadının, erkekten özerk yaşama duyduğu güven eksikliği, teorik bilgi yetersizliği ve net bir tavır sergileyememesi nedenleriyle açıklanmıştır. Kongre, kadın örgüt üyelerinin kararlara itirazlarını açıklamakta çekingen davrandığı ve alınan kararların kadını, örgüt ataerkilliğine mahkûm ettiği gibi gerekçelerle Abdullah Öcalan tarafından feshedilmiş ve alınan kararlar hükümsüz sayılmıştır (*Kadın Ordulaşması-2*, 2004).

Kadının Kürt hareketi içindeki ikinci girişimi, 1995 yılında 350 delegenin katılımıyla gerçekleşen İkinci Kadın Kongresi olmuştur. Temel hedefi, "kadının kurtuluşu" ideolojisinin özümzenerek yaygınlaştırılması, erkek egemen sistemle mücadele, kadın eksenli yaşamın yaratılması ve erkeği dönüştürme projesi olan Kongre'de,

Kürdistan Kadın İşçi Partili (*Partiya Jinên Karkerên Kürdistan*, PJKK) olmanın ölçüleri belirlenmiştir (*Kadın Ordulaşması-3*, 2004: 85). Bu kongrede ilk kez kadın kendini erkekle eşit görmüş ve aldığı kararlara saygı duyulması gerektiğini, "feminist" bir bakış açısıyla dile getirmiş, kadın ideolojisinin merkezi ilk kez savaştan, ezilen ve baskı altına alınan kadına kaymıştır. Kongrede alınan kararların PKK Başkanlık Konseyi'nin onayına sunulması gerekirken, kadınlar bunu kadın iradesinin kırılmasına yönelik olarak değerlendirip, kurallara uymamıştır. Kadın gerillaların özerk olmak isteğini belirttiği kongre kararları, örgütteki erkek gerillalar tarafından "ayrılıkçı" bir duruş olarak yorumlanmış, "kadın diktalaşıyor", "kadın faşizmi" gibi suçlamaları beraberinde getirmiştir (*Kadın Ordulaşması-3*, 2004: 29). Kadınlar, Öcalan'ın "şahsi kişiliğini aşan", örgüt içinde kurumsal bir yapı olarak kabul gören "Önderlik"i kavrayamama ve PKK'yi reddetme anlamlarını taşıdığı iddiasıyla ciddi eleştiriler almıştır (*Kadın Ordulaşması-3*, 2004: 86-87). Erkek örgüt üyelerinin üç temel eleştirisi dikkat çekmiştir: (1) Kadın "Önderliği" tanrısalılaştırmış ve bu doğrultuda müritçe bir bağlılık içerisine girmiştir. "Önderliğe" duygusal bağlar geliştirilmesi, "Önderliği" bilimsellikten uzaklaştırmaktadır. (2) Bu pratikler "Önderliği" sıradanlaştırmıştır. (3) Bu sıradanlaştırma, "Önderlik"i dar ölçüler çerçevesinde yorumlamanın göstergesidir; parti ve önderliği birbirinden ayırma tehlikesi yaratır (*Kadın Ordulaşması-3*, 2004: 92).

Örgüt içinde kadına yönelik bu "faşistleşme", "sıradanlaşma" ve "önderliği tanrısalılaştırma" eleştirilerinin nasıl bir arada barındığı ve bu eleştirilerin zemini açık bir biçimde tartışılmamıştır. Kadının doğasına, özüne dair varsayımlara dayanan bu durum, Viktorya dönemi kadınlarının oy hakkı için verdikleri mücadeleyi sırasında geliştirilen "temiz" argümanlara benzetilebilir: "Viktorya çağında, kadın ahlakı, saflığı, sabrı, özverisi ve ahlakıyla oy hakkına sahip olursa günaha batmış siyasal yaşamı kurtaracaktır ya da günahkâr siyaset için fazlasıyla temiz olan kadınlara oy hakkı verilmemelidir" (Plumwood, 2004). Bir yandan umudun ve güzel bir geleceğin

kaderinin kadınların elinde gizlendiği, öte yandan da bu gizin, erkeklerin çıkarları için korunması gerektiği savunulmuş; Kürt hareketinde özgürleşmek isteyen kadının "doğası"na vurguyla, Viktorya benzer bir biçimde çelişkili bir kadın imgesi oluşturulmuştur.

Feminist kuramların ana temalarından olan savaşa karşı barış, ölüme karşı yaşam kavramları, 1999'da gerçekleşen Üçüncü Kadın Kongresi'nde, kadın ve erkek doğasına vurgu yapılarak tartışılmıştır. Erkeğin savaşçı, kadının barışçıl olduğu ve kadınların savaşmaması gerektiği gibi savların ileri sürüldüğü tartışmalarda, içinde bulunulan koşullar değerlendirilince, savaşmanın başvurulacak son çare, tercihten öte bir meşru savunma olduğu kabul edilmiştir.⁹

PKK içinde, kadını erkeğin yedeğinden kurtarma; kadının karar ve yetki organlarında bulunma mücadelesine başlayan kadınlar (*Kadın Ordulaşması-3*: 102), "feminist" bir duruşla örgütte var olmayı başarmıştır. Dağdaki mücadelenin uzun sürmesi,

---

⁹ Feminist tarih toplumsal cinsiyet ve savaş kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tüm kadınların anaç, barışçıl ve işbirliğine yatkın olmadığı; barışçıl özellikleri gibi erdemleri varoluşunda taşısa bile kadınların da çatışmaya, hatta şiddet kullanmaya meyilli olabileceği tartışılmıştır (Plumwood, 2004). Bu tartışmaları gündeme getiren 19. yüzyıl feministleri, kadınların barışsever, reformcu doğalarının doğuştan geldiğini ve kadınların bu görüşlerini "siyaseti arındırmak" için kamusal alana taşımaları gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık, 20. yüzyıl feministleri ise, bunun kadını aşağılayan ideolojilerin inşa edilmesinde bir araç olarak kullanıldığını savunmuşlardır (Donovan, 2013: 128-129). Savaşlar hep erkekler olarak bilinse de tarihte ve mitolojide kadınların katıldığı savaşlardan söz edilmiştir. Erkeklerin savaşla, kadınların ise barışla kurgulanmalarına istisnalar M.Ö. 5. yüzyıl Atina'sındaki Lysistrata'ya kadar gider (Yuval-Davis 2010: 177-178). Ataerkil Kelt uygarlığı ile Brezilya Amazon kültüründe de kadınların savaşa katıldıkları tarihsel olarak ortaya konulmuşsa da savaşlar genel olarak erkeklerin alanı olmuştur (Badinter, 1992). Kadını barış hareketleriyle bağdaştırma çalışmaları 1915'li yıllara daynamaktadır. İlk kez kadınların barışçıl yönünü benimseyen çağdaş kadınlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barış konferanslarına katılmayı talep etmiş, barış amaçlı tüm etkinliklere de müdahil olmak istediklerini belirtmişlerdir (Donovan, 2013: 122). Birinci Dünya savaşı sonrasında gerçekleşen Lahey konferansında kadınlar, genel bir silahsızlanma ve saldırgan ülkelere karşı "kollektif yaptırım" uygulanmasını istemiş, özellikle, çocukların barış düşüncesiyle yetişmeleri gerektiği üzerinde ısrarla durmuşlardır (Donovan, 2013: 122).

kadınların dağ kadrosuna katılımının artması ve örgüt lideri Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirildikten sonra örgütün ağır kayıplar vermesi, geriye kalan gerillaların birçoğunun örgütten ayrılması ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte, adeta ikinci kez kurulan "yeni" PKK'de kendini "ispat" eden kadınlar; "Öcalan'ın projesi" olmaktan çıkmış, Kürt sorunundan beslenen şiddet ve savaş ortamında politik bir duruş sergilemiş, gündelik yaşam ihtiyaçlarını gözönünde tutmuş, kadın inisiyatifi ve bilinciyle bir özgünleşme çabası içine girmiştir. Örgütün üst yapılanması olarak tanımlanan Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civakên Kurdistan, KCK)'nin, 2013 yılında eşbaşkanlık sistemine geçmesiyle, yönetim hiyerarşisinin tepesinde ilk kez bir kadın liderin bulunması ve 6 kişiden oluşan yönetim kurulunun eşitlik temelinde üç kadın ve üç erkek yöneticiyle temsil edilmesi (Çandar, 2013), kadın mücadelesinde önemli bir ilerleme sağlandığını göstermiştir.¹⁰

1.3.5. İdeolojik bir Araç olarak Kadının Tek Tanrıçalık Dönemi: Neolitik Çağ

Kürt siyasal kadın hareketi içinde, sık sık, toplumsal cinsiyet eşitliğinin mümkün olabildiği bir "Neolitik Çağ"a gönderme yapılmış; "özgür kadın" ideolojisi, iktisadi, siyasal ve toplumsal hayatta kadının Neolitik çağdaki "tanrıça"lığına kavuşması üzerine temellendirilmiştir.

Badinter, kadının tanrıçalaştığı tek dönem olarak tanımlanan Neolitik dönemle ilgili iki kesin bilgi olduğuna işaret etmiştir. Bu döneme kadar, erkek avcılığı sayesinde büyük kazanımlar elde etmiş, ancak, yerleşik düzene geçilen Neolitik çağında, bu

---

¹⁰ Eşbaşkanlık, kadınlar için bir kazanım olarak değerlendirilse de, 2014'te KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu) bağlı Eğitim-Sen sendikası seçime gittiğinde, sendika içinde örgütlü olan "Sosyalist Kamu Emekçileri" adlı grup, seçim propagandası amaçlı yayınladığı bültende "eşbaşkanlık" sisteminin, siyasal krize bir çözüm getiremeyeceğini savunmuştur (Sosyalist Kamu Emekçileri, 2014).

yüceltilmiş avcılık yeteneğini kullanmamış, bu "barışçıl" tutumu sonucu savaşlar da yaşanmamıştır. Kadın ise tarım yapmış, toplumsal, sosyal ve iktisadi yaşamda erkeği geride bırakmış ve itibar kazanmış, yardım istenilen, yakarılan tanrıçaya dönüşmüştür. Bu kutsallık, o döneme ait olan kadının yaratıcı gücü ile toprağın doğurganlığı arasındaki ilişkiselliğe atıfla, ölüm ve yaşamı temsil ettiğine inanılan tanrıça heykelcikleriyle can bulmuştur (1992).

Ancak sabanın bulunmasıyla değişen cinsiyete dayalı iş bölümü sonucu, erkeğin toprağı sürmesi, kadının tohumlama işine devam etmesi, hasadı ise erkek ve kadının birlikte kaldırması üzerine, kadın, tarımla değer kazanan etkin konumunu yavaş yavaş kaybetmiştir. Özellikle, madeni sabanın bulunuşu yeni bir dönemi başlatmış; kadına ait olan tarla da erkeğin mülküne geçince, kadının elinde yalnızca, eski, küçük bahçesi kalmıştır. Bu dönemden sonra kadın, toprağın verimliliğiyle özdeşleşen tanrıçalığı kaybetmiş, üretim, kadın ve erkeğin yaptığı işbirliğine dayandırılmıştır. Tanrıçalığı kaybeden kadının toplumdaki yeri, cinsel organı ile özleştirilmiş, tohumlama yapılmak için deşilen toprakta oluşan karığa indirgenmiştir (Badinter, 1992). Tanrıçalığı kaybeden kadın, bu dönemden sonra erkeğin mülkü olacak, ataerkillik güçlenecek, tek tanrılı dinlerin yaygınlaşmasıyla evlere hapsedilmesi bile meşru görülecektir (Berktaş, 2003).

Kadının konumunun tarihsel dönüşüm sürecinde Neolitik Çağ'a göndermeler yapan ve araştırma bulguları arasında da işaretlenen bu argümanlar, bulgu ve tartışmaların yer aldığı 3. Bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

1.4. TEZİN AMACI

Türkiye'de 1984-1999 yılları arasında güvenlik güçleri ile PKK arasında süren çatışmalı ortamdan sonra, resmi kaynaklara göre bir milyondan fazla kişi yerinden

edilmiştir. Çatışmalı ortamdan kaçan bu kişiler metropollerin "çöküntü" alanlarına yerleşerek birçok sorunla yüzleşmek durumunda kalmışlardır. Kaya, bu yaşanan göç hareketinin, kentlerde oluşan birçok sorunun odağında olmasına rağmen akademik çalışmalardaki yetersizliğine vurgu yapmıştır:

1990'larda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde ortaya çıkan yeni bir tür hareketinin yol açtığı "kentsel yoksulluk", "kayıt dışı ekonomi", "artan suç eğilimleri", "sokak çocukları", "alt sınıf gettolarının oluşumu", "namus cinayetleri", "mafyo ilişkiler", "intiharlar", "aile içi şiddet" ve "şiddetin kurumsallaşması" gibi konularda, son yıllarda kamuoyunda artan bir farkındalık bulunmaktadır. Ancak, konuyla ilgili etkin politika üretim ve uygulama süreçlerine dair perspektifleri de içeren akademik çalışmalarda belirgin bir yetersizlik söz konusudur" (Kaya, 2009: xvii).

Bu tez çalışmasının amacı, eksikliği duyulan araştırmalara katkıda bulunmak üzere, göç ederek İstanbul'da Küçükçekmece ilçesi Kanarya mahallesine yerleşen kadınların, zorunlu göç deneyimlerini paylaşmak, kendi dillerinde kendilerini nasıl ifade ettiklerini dinleyerek öğrenmek ve kadınların deneyimleri ve özlemleri ile istatistiklerde yer alan "ruhsuz" sayılara "can" katmaktır. Bu amaçla, yürütülen niteliksel araştırmada odaklanılmak üzere belli başlı olası sorunsallar üzerinde yoğunlaşmış, aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranması beklenmiştir:

- Yerinden edilmeye zorlayan nedenler nelerdir?
- Yerinden edilme sonrasında kadınlar yaşamlarını nasıl sürdürmüşlerdir?
- Göç, kadınların yaşamlarını—toplumsal ve bireysel olarak—nasıl değiştirmiş, dönüştürmüş ve etkilemiştir?
- Göç sırasında ve sonrasında (varsa) yaşadıkları ötekileştirme ve dışlanma biçimleri ile bununla baş etme yöntemleri nelerdir?
- Geri dönüş konusundaki düşünceleri ve gelecek kurguları nelerdir?

1.5. TEZİN ÖNEMİ

Köy boşaltmaları, köylülerin yerinden edilmeleri ve büyük bir kitlenin şehirlerin "çöküntü" alanlarına yığılması, "Kürt sorunu", "Güneydoğu sorunu" ya da "Terör sorunu" diye tanımlanan olayların en somut ve görünür sonuçlarından biri olmuştur. Bütün bu "sorun" tanımlamaları, toplumsal cinsiyet ilişkilerinden ve kadınların deneyimlerinden soyutlanarak tartışılmış, bu olayların Kürt kadınları üzerindeki biçimlendirici, şekillendirici etkisi yeterince araştırılmamıştır. Kürt kadın hareketi içindeki kadınların aktör mü, sembol mü, yoksa ulusun pasifize bireyleri mi oldukları tartışmaları devam etmiş, "düşük yoğunluklu" savaşın toplumsal cinsiyet açısından çözümlenmesi, ikinci planda kalmıştır. Altınay, Türkiye'de genel anlamda savaş, şiddet ve militarizmin, toplumsal cinsiyet üzerindeki etkileriyle ilgili araştırmaların eksikliğine vurgu yapmaktadır:

Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vuran askeri darbelerin, 1984 sonrasında yaşanan savaşın; ağırlıklı olarak erkeklerden oluşan ordunun ve eğitimden siyasete her alanda hayatımızı şekillendiren militarizmin Türkiye'deki kadınlık ve erkeklik deneyimleri için ne anlama geldiğini henüz yeterince tartışmıyoruz ve araştırmıyoruz (Altınay, 2011: 13).

Kanarya mahallesindeki kadınları merkeze alarak yapılan bu araştırmada, Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan "düşük yoğunluklu savaş" ve çok katmanlı şiddetin sonucunda, zorla veya kendi isteğiyle yaşadıkları yerleri terk ederek aileleriyle birlikte büyük şehirlere yerleşen kadınların; değişen yaşamlarına dair algıları, günlük yaşam deneyimleri, göç süreçleri, göçle gelen "öteki" olma durumları, göç sonrası inşa edilen toplumsal yaşamda "kadınlık" deneyimleri ve gelecek beklentileri, onların anlatımlarına dayandırarak incelenmiştir. Araştırmanın, yerinden edilmiş kadını bilimsel bir bakış açısıyla merkeze alma amacını taşıması ve bu bağlamda bulgular barındırması nedeniyle önemli olduğu düşünülmekte; idari ve yerel birimlere, sivil toplum kuruluşlarına ve bağımsız araştırmacılara zemin oluşturması beklenmektedir.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan Küçükçekmece İlçesinin Kanarya Mahallesinde yapılan bu tez araştırmasında, niteliksel araştırma yöntemleri ve derinlemesine görüşme ile katılımcı gözlemi teknikleri kullanılmıştır. Bu bölümde, araştırma alanı tanıştırılmış, kullanılan araştırma yöntemleri tartışılmış ve araştırma süreci anlatılarak araştırmanın sınırlılıkları, uygulamada karşılaşılan güçlükler ve etik sorunlar üzerinde durulmuştur.

2.1. ARAŞTIRMA ALANI: KANARYA MAHALLESİ

Küçükçekmece Kanarya Mahallesinin araştırma alanı olarak seçilmesinin nedeni, köy boşaltmaları nedeniyle buraya yerleşen kişilerin en yoğun yaşadığı bölgelerden biri olmasıdır. 1955 yılında kurulan mahalle adını bölgede bulunmuş olan *Kapanarya* çiftliğinden almıştır. 2010 yılında bölgede araştırma yapan Besime Şen ve Abdullah Tunç, "Kanarya Mahallesi: Olağanlık içinde Zorunlu Göçle bir Mahalle Büyür" adlı makalelerinde, zorunlu göçle kurulan mahalleye göçün hâlâ devam ettiğini, mahallenin kendine özgü bir ekonomik ve politik yapıya sahip olduğunu, nüfusun çoğunluğunu Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelen kişilerin oluşturduğunu belirtmiştir (c.2010). Bu yayın dışında, Kanarya mahallesi ile ilgili medyada çıkan ve internetten ulaşılabilen çok az sayıda yazılı kaynağa ulaşılması nedeniyle, araştırma süresince elde edilen bilgiler daha çok mahallede yaşayan kişilerin anlatılarından

oluşmuştur. Mahalle sakinlerinin beyanlarına göre, 2010'da tahminen 100,000 olan nüfus, 2013'te 130,000'in üzerine çıkmıştır. Mahallenin bağlı olduğu Küçükçekmece İlçesi'nin bulunduğu alanda, paleolitik dönemden başlayarak günümüze kadar; Yarımburgaz Mağaraları, Rhagion Kitabeleri, Abdül Selami Bey Türbesi, Abdül Selami Bey Tekke ve Zaviyesi, Mimar Sinan Köprüsü ve Küçükçekmece Meydanı Çeşmesi gibi çok çeşitli tarihi eserler bulunmaktadır (Bkz Ek-3, Fotoğraf-1: Küçükçekmece'den görünüm).

Köyden kente nüfusun arttığı 1950'li yıllarda İstanbul'un diğer semtleri gibi Küçükçekmece'de de yoğunluk başlamış; (yine de 1970'lere kadar nüfusun az olduğu yerlerden biri iken) özellikle 1980'lerden itibaren nüfus artışı sonucu, yüz bini bulan nüfus, 1990'larda dört yüz bini geçmiş, şu anda ise bir milyonu aşmıştır (Küçükçekmece İlçe Tanıtımı, 2014).

Küçükçekmece Gölünün kenarında kurulmuş, demir yolu ağı, göl ve deniz manzarasıyla çekici bir konuma sahip olan (bkz, Ek-3, Fotoğraf-2: Kanarya'dan görünüm-1) Kanarya Mahallesi, kapasitesinin çok üstünde (yüz bin) nüfusu; altyapı, okullaşma, sağlık hizmeti sınırlılığından kaynaklanan birçok sorunu ve bir çocuk parkının dahi olmaması ile dikkat çekmiştir. Dar sokaklar, iç içe girmiş, bakımsız, kalitesiz malzemedен inşa edilmiş binalar ve çarpık yapılaşma, mahallenin fiziki ve sosyal durumuyla ilgili önemli ipuçları olmuştur. Genç ve çocuk nüfusun yoğun yaşadığı mahallede hizmet veren bir aile sağlığı merkezi ile 30 kişilik sınıflarda, 50-60 öğrenciye eğitim veren sadece üç ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu durum, eğitim, sağlık ve alt yapıda ciddi sorunlar yaşandığını göstermiştir (Kanayan Yara Kanarya Mahallesi, 2010).

2.2. VERİ TOPLAMA YÖNTEM VE TEKNİKLERİ

Yapılan niteliksel araştırmanın verileri, derinlemesine görüşme ile katılımcı gözlemi tekniklerinden faydalanılarak üretilmiştir. Her iki tekniğin bir arada kullanıldığı önemli araştırmalardan biri olan Lee Raintwater'in alt sınıf zenci aileleri üzerinde yaptığı araştırma (Cole, 1999:149) bu çalışmaya esin kaynağı olmuştur.

Araştırma kapsamında, mahallede yaşayan 30-69 yaş arası yerinden edilmiş, Mardin, Siirt, Batman, Diyarbakır ve Şırnak'a bağlı köylerden gelen yirmi dört kadın ve dört erkek katılımcıyla derinlemesine görüşme yapılmış, yerinden edilmiş kadınlara ulaşmak için "kartopu örnekleme" kullanılmıştır.¹¹ Daha çok etnografik çalışmalarda kullanılan bu yöntem "araştırma alanında kaynak kişilerden doğru diğer görüşülecek kişilere ulaşılması ve bir kar topu gibi, ilerledikçe yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyümesi" biçiminde tanımlanmıştır (Kümbetoğlu, 2008: 99). Ancak, bu yöntemle yapılan araştırmalarda benzer özellikteki kişilere yönlendirilmek gibi bir risk bulunduğu belirtildiği için (Kümbetoğlu, 2008), bu tez araştırmasındaki kartopu örneklemin sınırlılığının farkında olarak, katılımcıların çeşitliliğini sağlamaya özen gösterilmiştir.

2.2.1. Niteliksel Araştırma Yöntemleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyolojide, tercih edilmeye başlananan, 150 yıllık tarihi olan niteliksel yöntemlerin kullanılması (Cole, 1999: 122), son dönemlerde sosyal bilimlerde, sosyal

---

¹¹ Sadece bir kadın dışında tüm katılımcılar köylerinin boşaltılmasıyla göç etmek zorunda kalmış ve Kanarya Mahallesi'ne yerleşmişlerdir. Ancak, köy boşaltılmadan önce iç göçle, Kanarya Mahallesi'ne yerleşen tek kadının da köyü sonradan boşaltıldığı için, kendisini diğerleri gibi tanıttığı anlaşılmıştır.

araştırmalarda—kişiler, guruplar, kurumlar ve topluluklar arası ilişkileri barındıran sosyal olgu ve sũreçlerin incelenmesi ve bunlara ilişkin bilginin toplanmasında— yaygınlaşmıştır. Niteliksel araştırmaların sınırları kesinleşmemiş; yapısı esnek ve birden fazla araştırma tekniğini bir arada kullanmak mũmkũndũr. Araştırmanın esnekliği, alanda katı bir plan sunmaz; ˆngˆrũlmeyen durumlar ortaya ˆıktıđı zaman ˆˆzũm ˆretmekte yardımcı olduğu belirtilmiştir (Kũmbetođlu, 2008).

Belma T. Akşıt, niteliksel araştırma yˆntemlerini gˆzlem, katılımcı gˆzlem, karşılıklı konuşma/sohbet etme, formel olmayan (yapılandırılmamış) gˆrũřme, formel (yapılandırılmış) gˆrũřme ve odak gurup gˆrũřmeleri şeklinde ayırmış, en ˆok kullanılan ve bilinenlerinin derinlemesine gˆrũřme ve odak gurup gˆrũřmeleri olduğunu vurgulamıştır (2013). Derinlemesine gˆrũřmeler, katılımcı gˆzlemi, sˆzlũ tarih gibi teknikler iˆeren niteliksel araştırma tasarımlarının, "1990'lı yıllardan bu yana, gˆˆç deneyiminin ˆznel gerˆeđini ortaya koyma amacıyla" (Kũmbetođlu, 2012) yapıldığı ˆzellikle belirtildiği iˆin, bu tez araştırmasına uygun olduğu dũřũnũlmũřtũr.

2.2.1.1. Derinlemesine Gˆrũřmeler

Kũmbetođlu, derinlemesine gˆrũřmeyi, "sosyal dũnyadaki gˆrũnũr birˆok olgu, sũreˆ, ilişkinin gˆrũnũmũnden ˆok ˆzũne inmeyi, bunların ayrıntılarını kavramayı ve bũtũncũl biˆimde anlamayı etkin kılan bir veri oluşturma aracı" olarak tanımlamıştır (2008: 72). Bir veri ˆretme tekniği olan derinlemesine gˆrũřmeler, "aˆık uˆlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ilave sorularla araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini mũmkũn kılınması" aˆısından ˆnemlidir (Kũmbetođlu, 2008: 71). Derinlemesine gˆrũřmenin en bũyũk dezavantajı, gˆrũřũlen kişinin sorulara toplumsal yaşamda kabul gˆren, onaylanan cevapları verme riskini barındırmasıdır (Cole, 1999: 143). Ancak, her tũr araştırma iˆin sˆz

konusu olan bu risk, niteliksel araştırma yöntemleri kullanılarak azaltılmıştır (Akşit, 2013).

Kümbetoğlu derinlemesine görüşme biçimlerini, enformel, sohbet tarzı görüşme, rehber bir görüşme formu ile yapılan görüşme, standartlaştırılmış açık-uçlu görüşme şeklinde üç gruba ayırmıştır (2008). "Üçü arasındaki temel fark, görüşmede kullanılacak soruların görüşme öncesinde belirlenmiş ve standartlaştırılmış olup olmamasından kaynaklanmaktadır" (Kümbetoğlu, 2008: 73). Rehber form kullanılan derinlemesine görüşmeler yapılmadan önce araştırmacının hazırlık yapması, sorulacak soruları belirlemesi, tanımlı bir çerçevesinin içinde kalması ve bu görüşmenin sıradan, günlük bir sohbeti aşması önemlidir (Kümbetoğlu, 2008: 72).

Bu tez araştırmasında önceden hazırlanmış rehber bir görüşme formu ile yapılan derinlemesine görüşme biçimi kullanılmış, Akşit'in formülleştirme biçimi örnek alınmıştır:

Rehber bir görüşme formu ile yapılan görüşme; görüşme sürecinde ortaya çıkartılması planlanan veriler için oluşturulan, soru veya başlıkların bir listesinin çıkartılması ve temel olarak bir grup insandan aynı sorularla belirli bir sistematik bir düzen içinde bilgi toplanabilmesini olanaklı kılar. Aslında, görüşme formu, görüşmecinin bu formda yer alan konu başlıkları ve alanları hakkında sorular üretmesine yardımcı olacak bir araçtır (Akşit, 2013).

Ayrıca araştırmada, derinlemesine görüşme sırasında araştırmacı ile görüşmeci arasındaki ince çizginin aşılmaması gerektiğini vurgulayan Richard Sennet'in uyarıları da dikkate alınmıştır:

Derinlemesine mülakat yapma, diğerlerinden farklı ve çoğunlukla yorucu bir hünerdir. Sorular soran bir anketörün tersine, derinlemesine mülakat yapan kimse, insanların verdiği yanıtları derinlemesine incelemek ister. İncelemek içinse mülakat yapan kişi soğuk ve resmi olamaz; açık bir cevabı hak etmek için kendisinden de bir şeyler vermelidir. Fakat böyle yapınca da sohbet havasındaki konuşma istenmeyen bir yöne kayar. Halbuki derinlemesine görüşmenin can alıcı noktası, bir arkadaş sohbetine benzememesidir. Mülakat yapan kişilerin hepsi de çoğunlukla yakın arkadaşların veya sevgililerin geçebilecekleri bir çizgiyi aşarak deneğin hassas olduğu konuları anlamaya çalışır. Buradaki hüner, deneğin kendisini mikroskop altındaki bir böcek gibi hissetmemesini, aynı zamanda da toplumsal mesafenin korunmasını içerir (Sennet, 2005: 51).

2.2.1.2. Katılımcı Gözlemi

Katılımcı gözlem tekniğini ilk kullanan sosyolog 1943 yılında yayımlanan *Street Corner Society* adlı araştırmasıyla William Foot Whyte'tır (Cole, 1999). Sık kullanılan niteliksel araştırma yöntemlerinden olan katılımcı gözlemi, çoğunlukla etnografik araştırmalarda, araştırılan toplulukta bazen birkaç yıl yaşamayı gerektirmektedir. Cole, bir grup insan veya herhangi bir sosyal olay hakkında çok az bilgiye sahip olunan, özellikle kentteki bir kenar mahallede yaşayan kişiler hakkında bilgi edinmenin en iyi yolunun katılımcı gözlemi olduğunu belirtmiştir (1999: 113-116). Kanarya Mahallesinde yürütülen araştırma etnografik anlamda katılımcı gözlemi sayılmasa da, bu tez araştırmasında, derinlemesine görüşmelerin katılımcı gözlem tekniğiyle desteklenmesinin, kişilerin yaşamları, algıları ve deneyimleri hakkında geniş ve sağlıklı bir bilgiye ulaşmak için doğru bir yöntem olduğu düşünülmüştür.

2.3. İŞLEM

Araştırmanın belirli bir plan çerçevesinde sistematik ve zamanında yürütülmesi için bir zaman cetveli oluşturulmuştur. Araştırma sorunsalı, araştırmanın amacı, uygun yöntem ve tekniklerin belirlenmesi ve araştırma yeri, 2013 Şubat'ında, danışman hoca Prof. Dr. Emine Onaran İncirlioğlu ile yapılan toplantı sonucu kararlaştırılmış, alan araştırmasına da "gayriresmi" olarak başlanmıştır. 2013 Eylül'ünün üçüncü haftası içinde tez önerisi hazırlanmış, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü'süne teslim edilerek önceden başlamış olan araştırmalar resmiyet kazanmıştır. Mart-Eylül 2013 döneminde, haftada ortalama bir katılımcıyla görüşülmüş; aynı dönemde literatür okumaları ve oluşturulması beraber yürütülmüş ve 2013 Ekim'inin ilk haftasından itibaren tez yazımına başlanmıştır.

Görüşmeler boyunca, Temmuz-Ağustos ayları dışında, her hafta Cuma günü Kanarya Mahallesi'ne gidilmiş (hafta sonu iki gece yakın çevredeki Bahçelievler, Bayramtepe ya da Esenyurt semelerindeki benzer dokularda mahallelerde yaşayan yakınların evlerinde kalınarak), Pazar günü dönülmüştür. Hafta sonlarının Kanarya mahallesinde geçirilmesi, katılımcı gözlemi yapılması, mahallede yaşayan kişilerin toplumsal, ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamları hakkında daha fazla bilgi edinme fırsatı vermiştir.

Çalışma, araştırmanın başladığı dönemde aktif olan ancak sonradan kapatılan Kanarya Halk Derneği'nin erkek üyelerinin desteğiyle başlamıştır. Araştırmacı, Göç-Der çalışanlarının desteği, Kürtçe bilmesi ve kadın olması sayesinde katılımcılar tarafından kabul edilmiştir.

Görüşmeler katılımcılardan izin alındığı ölçüde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş; Kürtçe olarak yapılan görüşmelerin kayıtları aynı gün içerisinde deşifre edilirken "simultane" olarak Türkçeye çevrilip metin haline getirilmiş,¹² ve veri analiz formu yardımıyla metinler çözümlenmiştir.¹³

Kayıt yapılmasına izin verilmediği durumlarda, görüşme sırasında ve hemen sonra alan araştırması notları tutulmuştur. Görüşmelerin sonunda yirmi dört kadın katılımcının veri analizi birleştirilerek tek bir formda toplanmış; dört erkek katılımcının veri analizi de ayrı bir forma dönüştürülmüştür. Ses kaydı alınıns-

---

¹² Araştırmacı, sadece Kürtçe günlük konuşma diline hakim olduğu ve başlangıç düzeyinde okuyabildiği halde yazı dilini bilmediği için, Kürtçe olan ses kayıtlarını Türkçeye çevirerek yazılı metine dönüştürmek ve teze dahil etmek mümkün olmuş, ancak Kürtçe bir yazılı metin deşifresi oluşturulmamıştır.

¹³ Bu çalışmanın Üçüncü Bölümü, katılımcıların anlatılarının bulunduğu veri analizi formundan yararlanılarak önemli görülen bulguların tartışılmasından oluşmuştur. Katılımcılar, derinlemesine görüşmelerin (D.G.) yapıldığı sıraya göre numara verilerek kodlandırılmış; araştırmanın esas katılımcıları olan kadınlar için; D.G.1, D.G.2, D.G.3... şeklinde; erkek katılımcılar için ise D.G.1e, D.G.2e, D.G.3e... şeklinde referans verilmiştir.

alınmasın, görüşmeler sırasında not tutulmuş, deşifre, çözümlene ve değerlendirme süreçlerinde bu notlardan da faydalanılarak, katılımcıların kızgınlıkları, öfkeleri, sevinçleri gibi duygusal tepkileri, el kol hareketleri, anlatım sırasında girdikleri ruh halleri vb. oluşturulan metinlerde parantez içinde belirtilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların evinde gerçekleşmiş, her bir görüşmenin ses kaydına alınan kısmı yaklaşık 30-40 dakika sürmüştür. Kayıt cihazının kapatılmasından önce ve sonra, her bir kadınla ortalama iki buçuk-üç saat konuşmaya, "dertleşmeye" devam edilmiştir. Katılımcıların "sakıncalı" bilgileri paylaşmalarında bu kaydedilmeyen görüşmeler yararlı olmuştur.

Yirmi dört kadın katılımcıdan sadece birisinin görüşmenin kayıt cihazına kaydedilmesi konusunda tedirginlik duyması ve aynı gün içinde silinmesini rica etmesi nedeniyle ses kaydı korunmamış, yirmi üç kadın katılımcı ile toplam dört erkek katılımcının ses kaydı muhafaza edilmiştir. Dört kadın katılımcı köy boşaltmasıyla ilgili özel bilgiler verirken ses kayıt cihazının kapatılmasını talep etmiş ve söz konusu kısımlarla ilgili konuşmaları bittikten sonra kayda devam edilmiştir. Ses kayıt cihazının kapalı olduğu zaman diliminde konuşulan, "sakıncalı" bulunan bilgiler ve "dertleşme" konuları; köy boşaltılmadan önce başarısızlıkla sonuçlanan PKK'ye katılım girişimleri; misafir ettikleri PKK'lilere dair anıları, hayranlıkları ve özlemleri olarak özetlenebilir.

Katılımcıların araştırmayı önemsedikleri, seslerinin bir yerlerde duyulacağına olan inançla sorulara samimi ve içtenlikle cevaplar verdikleri görülmüştür. Özellikle, kısılan seslerini duyurmak için büyük çaba sarfettiklerini, tek tük duyurulabilen seslerin de gerçeğinden koparılarak kamuoyuna yansıtıldığını belirten katılımcılar, bu nedenle araştırmada her söylediklerinin, "doğru" yazılmasının kendileri için önem arzettiğini, hatta bu araştırmaya katılmalarının ön koşulu olduğunu dile getirmişlerdir.

Araştırmanın başında, kadınlarla görüşmek istenildiği özellikle belirtildiği halde, evlerine ziyarette bulunulan dört ailede işsiz olan erkeklerin o sırada evde bulunmaları nedeniyle ilk önce erkelerle görüşme yapılmıştır. Bu dört evde de, görüşmeye kadınlarla yalnız olarak devam edilmesi talep edilmiş; ancak, erkekler tarafından kadınların kendilerini doğru ifade edemeyeceği gerekçe gösterilmiş, kadınlarla yalnız görüşmek mümkün olamamıştır. Erkeklerin, kadınlarla yapılan görüşmelere müdahale etmeleri, planlanan araştırma gidişatını bozmuş olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bağlamı içinde gözlemlenmesine izin vermesi bakımından da bir avantaj sağlamıştır.

Gerek amaçlandığı gibi kadınlarla, gerekse hedeflenmediği halde kendiliğinden gelişen erkeklerle yapılan derinlemesine görüşmeler (aşağıda, "2.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları" bölümünde de tartışılacağı gibi) Kürtçe yürütülmüştür. Erkeklerin tümü, yirmi dört kadın katılımcıdan ise beşi Türkçeyi iyi düzeyde, on altı kadın katılımcı sınırlı düzeyde konuştuğunu, üç kadın ise hiç konuşmadığını beyan etmiş; ancak bütün görüşmeler katılımcıların isteği doğrultusunda Kürtçe gerçekleştirilmiştir. Derinleme görüşmeler dışında da, katılımcılarla sık sık bir araya gelinerek göç deneyimleri, özellikle kadınlarla ilgili görüşleri, düşünceleri alınmış ve davranışları katılımcı gözlemiyle anlaşılmasına çalışılmıştır.

Yerinden edilenlerin göç sonrası koşullarını daha anlaşılır hale getirmek için özel ve kamusal yaşam alanları ile sokakları içeren izinli çekilen Fotoğrafçılardan oluşan görsel malzemelere yer verilmiştir.

2.3.1. Veri Oluşturma

Bu araştırmada, köy boşaltmaları sonucu yerinden edilmiş, 32-67 yaş arası yirmi dört kadın ve 43-57 yaş arası dört erkek katılımcı ile derinlemesine görüşme

yapılarak ve katılımcı gözleminden yararlanılarak veri oluşturulmuştur. Katılımcılarla ilgili kapsamlı bilgi Ek-1 ve Ek-2'de yer almaktadır. Kadınlarla yapılan görüşmelerde elde edilen bulgular, yaşanan göçü arka plana alan göç hikâyeleri, göç sonrası hayatları, köye geri dönüş kurguları, kadınların bu süreçte siyasallaşması, karşılaştıkları dışlanma ve ötekileştirilme deneyimleri ile gelecekteki beklentilerini kapsayan başlıklar altında tartışılmış; araştırmada hedeflenmediği halde erkeklerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgulara da "Erkek Anlatıları" başlığı altında ayrıca yer verilmiştir.

Kümbetoğlu, "oluşturulan nitel araştırma bulgularının sunumunda kişilerin özgün fikirlerini, sübjektif görüşlerini olabildiğince çok yansıtmak" (2008: 171) ve katılımcılar ile araştırmacının görüşlerini birbirinden net bir şekilde ayırmak gerektiğini belirtmiştir. Bu uyarı göz önüne alınarak, Bulgular ve Tartışma Bölümü'nde, alıntılarla sunulan araştırma bulgularının, araştırmacının kişisel fikirlerinden olabildiğince arındırılarak yazılmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca, "niteliksel yöntemin esnek yapısını kuralsızlık anlamında algılamamak, süreç içinde aktiviteleri değerlendirmek ve farklı koşullarda ortaya çıkabilecek sorunlar için stratejiler gerçekleştirmek etik kurallara bağlı kalınarak gerçekleştirilmelidir" diyen Kümbetoğlu'nun (2008: 188) bu uyarısına da tez araştırması süresince uyulmaya özen gösterilmiştir.

2.3.2. Veri Analizi

Kümbetoğlu, nitel veri analizinin, "nicel veri analizinin kimi zaman basit, kimi zaman karmaşık istatistikî hesaplamalarının yanında, çok daha karmaşık ve yapılması gerekli bir gurup işlemi" kapsadığını belirtmiştir (2008: 152). Nitel araştırmacı, büyük olasılıkla verileri aynı anda hem toplar, hem analiz eder ve hem de yorumlar; bu

adımlar arasında gidip gelir. Bu adımlar esnasında var olan kurama dayanmanın yanı sıra yeni kuramlar oluşturmakla uğraşır (Neuman, 2012: 22). Bu amaçla Kümbetoğlu, analiz yapılmadan önce verilerin iyi okumasınının, kimi zaman satır aralarına gizlenmiş veriyi yorumlamanın ve anlamınınverilerin birbiriyle bağlantılarını, çelişkilerini, farklılıklarını ve benzerliklerini kategorileştirilerek bir bütünlük oluşturmanın önemini vurgulamıştır (2008). Üçüncü Bölüm'de, bulgular, bu yönlendirmeler dikkate alınarak, belli başlıklar altında kategorileştirilerek tartışılmıştır.

2.3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları: Uygulamada Karşılaşılan Güçlülükler ve Etik Sorunlar

Kümbetoğlu, sosyal araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik kuralları, "kamunun bilgi edinme hakkı, araştırmacının gerçeği arama ve yansıtma hakkı, bireyin mahremiyet ve güvenlik hakkı, bireylerin onay verme veya onayı geri çekme hakkı, araştırmacının rolü" olmak üzere temel beş başlık altında toplamış ve bu sürecin kendi içinde ciddi zorlukları ve yükümlülükleri barındırdığını belirtmiştir (2008: 174-175). Araştırmada bu konulara dikkat edilmiştir.

Mahallede yaşayan yaşlı göçmen erkeklerin çoğunluğunun çalışmamalarının nedenini anlamak için "çalışmamanızın özel bir nedeni var mı?" sorusu yöneltildikten sonra, erkeklerde ciddi bir rahatsızlık gözlenmiş, ortam gerginleşmiş ve bazı erkekler ayrılmış, geriye kalanlar ise sessiz kalmıştır. Yaşanan bu durumdan sonra, erkekler, araştırmacıya mesafeli davranmış ve örülen bu duvar aşılammıştır. Bu durum, yerinden edilmesiyle, geleneksel işini kaybeden ve evin geçimini sağlamakla "görevlendirilmiş" erkeğin, bu yükümlülüğünü yerine getirememesiyle, kadın ve çocukların karşısında "erkeklik" rolü ve toplumsal statüsünün sarsılmasıyla

açıklanmıştır. Göçün yarattığı travmayla yüzleşmeyen erkekler, duygularını ve kendileriyle ilgili özel durumları konuşma konusunda çekingen davranmışlardır. Bu olay; kişilerin algı ve deneyimlerine yönelen bu tür araştırmalarda, titiz ve dikkatli hazırlanmış soru ve yaklaşımın önemli olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın en ciddi sınırlılığı kavramsal çerçevesinin dar tutulmasından kaynaklanmıştır. Oysa, yerinden edilmenin sosyolojik olarak anlaşılabilmesi için; konunun küreselleşme, Sovyet bloğunun çökmesi, Ortadoğu'daki gelişmeler, PKK'nin değişim ve dönüşümü, Kürt sorununun diyalog ve müzakere süreciyle çözülebileceğine olan inançve neo-liberal politikalar gibi konular ile ilişkiselliğinin geniş kapsamlı bir çalışmada ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışma sadece Kanarya mahallesinde yaşayan yerinden edilmiş kadınlara odaklanmış ve onların algı ve deneyimlerine dayandırılmış; Kanarya'da veya Kanarya'ya yakın bölgelerde yaşayan farklı bölgelerden göç etmiş, farklı kimlikleri olan kimselerin Kürtlere bakış ve algılarını yansıtmamıştır. Çalışmanın içeriğinin odaklandığı konu itibarıyla bütün bu sorunlar çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu da araştırmanın ikinci bir sınırlılığını oluşturmuştur.

Ayrıca merkezin gücünü ve iktidarını elinde bulunduran yerel, idari ve askeri birimlerin bu güçlerini Doğu ve Güneydoğu'da korucularla paylaşması, korucuların da bu gücü köylüler üzerinde kullanması; sosyal, ekonomik ve ailevi ilişkiler üzerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Yetki alanı yasal olarak belirlenmemiş olan "korucu köylüler" ile bölge halkının gergin ilişkisi, zaten Feodal yapıların hüküm sürdüğü bu coğrafyada, PKK ile güvenlik güçleri arasındaki şiddet ve baskı ile yerinden edilmenin yarattığı travmaya eklemlenerek yeni bir toplumsal hafıza üretmiştir. Farklı dinamikleri olan, kendi içinde çelişkiler barındıran koruculuk sisteminin ve korucularla ilgili düzenlemelerin; daha geniş başka bir araştırmaya konu olabileceği ve bütünlüklü bir bakışla açısıyla konuya yaklaşılması gerekeceği için, bu

araştırmanın dışında tutulmuş; üzerinde yeterince durulmamıştır. Araştırma, bu yönüyle de sınırlıdır.

Araştırma sürecinde, üç ayrı tür sınırlılık daha ortaya çıkmıştır. Birincisi, katılımcıların ağırlıklı olarak Mardin'den gelen yerinden edilmiş kişilerden oluşması araştırmanın temsiliyetini sınırlandırmıştır. İkincisi, görüşülen kadınlardan dördüne evde bulunan eşlerinin kısmi müdahalesinden dolayı, amaçlanan yöntem sınırlandırılmıştır. Son olarak da, dil konusunda bir sınırlılık yaşanmıştır: Derinlemesine görüşmeler Kürtçe gerçekleştiği ve araştırmacı Kürtçe yazı dilini bilmediği için, görüşmelere ait Kürtçe yazılı metin oluşturulamamış, ses kayıtları deşifre edilirken "simultane" olarak Kürtçeden Türkçeye çevrilerek yazıya dökülmüştür. Hem Kürtçe hem Türkçe yazılı metin oluşturulamaması, çevirinin karşılaştırılmasına ve çeviriden kaynaklanan kaçınılmaz anlam kayıplarının görünmesine imkân vermemiştir.

BÖLÜM 3

BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma verileri, İstanbul Küçükçekmece ilçesi Kanarya mahallesinde 24 Mart—30 Eylül 2013 tarihleri arasında, toplam 24 kadın ve 4 erkek katılımcıyla derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlemi teknikleri kullanılarak toplanmıştır.

Araştırma sonuçlarından katılımcılar ve görüşleri hakkında belli bir fikir sahibi olmak mümkündür. Ancak, niteliksel araştırmanın dar bir bölgede yapılmış olması, evrenin küçüklüğü, derinlemesine görüşmelerin küçük bir gurubu kapsamaması göz önünde bulundurulmalıdır. Göç edenlerin geride bıraktıkları, geldikleri yerin kendilerine sunduğu imkânlar; cinsiyet, yaş, eğitim durumları gibi faktörler kişiler üzerinde farklı deneyim ve algılara yol açabilir. Yaratılan imgelerin farklı gerçeklikleri barındırdığı, her bireyin farklı bir dünyaya karşılık gelmektedir, bu durumda genelleme yapmak mümkün değildir. Ayrıca araştırmanın yöntemi de böyle bir genelleme yapmaya izin vermemektedir.

3.1. KATILIMCILARA İLİŞKİN BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu araştırma; Mardin, Diyarbakır, Batman ve Şırnak'tan 1989-1994 yılları arasında ailesiyle birlikte çıkarak çeşitli yerlerde yaşadıkdan sonra İstanbul'un Küçükçekmece, Kanarya mahallesine yerleşen 24 kadın ve 4 erkek katılımcıyı kapsamış, değerlendirmeler daha çok kadın katılımcılara odaklanmıştır. Yaşları 32-67 arasında olan bu katılımcılar, korucu baskısı, köy boşaltılması ve oluşan şiddet ortamından uzaklaşmak amacıyla göç ettikleri anlaşılmıştır.

Kadın katılımcılar en az üç çocukludur; yaşayan çocuk sayısı ortalama 5'tir. Medeni durumları incelendiğinde, yirmi bir kadının evli, üçünün dul olduğu anlaşılmıştır. Ancak, 2 kadın eşinden ayrı yaşamalarına rağmen resmen boşanmamış, kendilerini hâlâ evli olarak tanıtmışlardır. Üç dul kadından birinin eşi köy boşaltılması sırasında Mardin'de korucular tarafından öldürülmüş; ikincisinin eşi İstanbul'daki evlerinden resmi giyimli kişiler tarafından alınmış, 18 gün sonra cesedi Kırıkkale yolunda bulunmuş; üçüncüsünün ise resmi nikâhı olmaksızın beraber yaşadığı, 7 çocuğunun babası olan kişi, köydeki çatışma sırasında iki PKK'liyle birlikte öldürülmüş, tutuklanma ve öldürülme korkusu nedeniyle cesedine sahip çıkılmamıştır.

Anadil ve resmi eğitim durumlarına bakıldığında, ilkokul mezunu olan 32 yaşındaki bir tek kadın dışında kalan 23 katılımcının hiç birinin okula gitmediği, çoğunun okuma yazmasının olmadığı, yalnız birkaç genç kadının "anne-kız okula kampanyası" dâhilinde okumayı öğrenmiş olduğu anlaşılmıştır. Hepsinin anadili Kürtçe olan yirmi dört kadın katılımcıdan en yaşlı üçü Türkçeyi hiç konuşamadığını, on altısı sınırlı düzeyde, beşi ise iyi düzeyde konuşabildiklerini beyan etmişlerdir. Görüşmeler, katılımcıların isteği doğrultusunda Kürtçe gerçekleştirilmiştir. Erkek katılımcıların hepsinin iyi düzeyde Kürtçe konuştuklarını beyan etmiştir. Dört erkek katılımcıdan üçüyle görüşmeler Kürtçe-Türkçe gerçekleşirken; bir erkek katılımcıyla sadece Kürtçe gerçekleşmiştir.

Görüşülen katılımcıların ekonomik durumunun bir göstergesi olarak bakıldığında, 18 kişinin ev sahibi, 6'sının ise kiracı olduğu görülmüştür. Ailelerin temel geçimini evin çocukları sağlamaktadır. Katılımcıların 15-30 yaşları arasındaki kadın ve erkek bütün çocukları, asgari ücretle "merdiven altı" tekstil atölyelerinde çalışmaktadır. Görüşmeye katılan yirmi dört kadından beşi tekstil atölyelerine parça başı düşük ücretle çalışarak ev ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Yirmi dört kadından sadece ikisinin kocası çalışmakta, ancak her ikisi de güvencesiz, kayıt dışı olarak, sokakta

simit satıcılığı, su taşıyıcılığı, vasıfsız inşaat işçiliği gibi yarı zamanlı, geçici işler yapmaktadır.

Görüşülen kadınların beyanına göre, şiddet ortamında bulunmuş olmaları yanı sıra yakın akrabalarının şiddete maruz kalmış olması da onları tanımlayan önemli bulgular arasındadır. Örneğin, katılımcılardan birinin korucu olan babası ve amcası, PKK'ye yardım ve yataklık ettikleri iddiasıyla karakola götürülmüş, dönüşte bir minübüste 4 siville yakılarak öldürülmüştür. Mahkeme hâlâ devam etmektedir. Bu olay medyaya da yansımış, Altan ve Özer (2013) tarafından ayrıntılı olarak haberleştirilmiştir. Bir başka katılımcının eşi, köy boşaltmaları sırasında tutuklandıktan sonra işkenceden kangren olan iki ayağı kesilmiştir. Olay AİHM'e taşınmış, haklı bulunan aile tazminat almış, bu olay da medyaya yansımıştır (DİHA 2013, CNNTÜRK, 2013). Aynı köyden bir başka katılımcı ise babasının ayağının aynı şekilde kangren olduğunu ve kesildiğini, ancak tazminatı daha alamadıklarını beyan etmiştir. Birisinin eşi, diğerinin babası "kayıp" olan bu iki kadın, her cumartesi günü Galatasaray Lisesi önünde toplanarak kayıplarının akıbetini soran "Cumartesi anneleri" arasında yer almaktadır.

Görüşülen dört erkek katılımcıdan biri, köy boşaltılması sırasında tutuklanmış, gözaltındayken 15 gün soğukta bırakılarak, ağır işkenceler sonucunda ayağı kesilmiştir. Diğer erkek katılımcı ise köy boşaltılmadan önce babası çıkan bir çatışma da öldürülmüş ancak kayıtlara PKK olarak geçirilmiş ve bu nedenle cenazesi ailesine teslim edilmemiştir. Sivil olarak öldürüldüğünü ve cenazesinin teslim edilmesi için açılan davanın devam ettiğini belirtmiştir. Köy boşaltma sırasında abisiyle tutuklanmış ve insanlık dışı işkencelere maruz kaldığını beyan etmiştir. Evinde görüşme sırasında üstü örtülü işkence maruz gördüğünü anlatmış; ancak daha sonra mahallede karşılaşıldığında ses kaydı yapıldığı için, gördüğü ağır işkenceyi anlatamadığını ve maruz kaldığı onur kırıcı işkenceleri tüm detaylarıyla

gözyaşları içinde anlatmıştır. Diğer iki erkek katılımcı ise Kürt siyasal hareketine yakınlığıyla bilinen sivil toplum kuruluşlarında çalışmalarına devam etmektedirler.

3.2. GÖÇ ANLATILARINA İLİŞKİN BULGULAR

Zorunlu göç sonrası Kanarya mahallesine yerleşen kadınların anlatılarına dayanan bu çalışmada; göçü arka planıyla birlikte ele alan oluşturulan "Göç Hikâyeleri", "Göç Sonrası", "Geri Dönüşe Bakış", "Siyasallaşan Kadın", "Yaşam Beklentileri", "Dışlanma-Ötekileştirilme" ve "Yaşam Beklentileri" altı altbaşlıkta ele alınmıştır. Bu bulgulara ek olarak, tez önerisinde hedeflenmediği halde, araştırma sürecinde karşılaşılan erkek anlatıları da ayrı bir başlık altında sunulmuştur.

3.2.1. Göç Hikâyeleri

Kadınlar göç hikâyelerini anlatırken köylerinin yakıldığı günü yaşamlarının başlangıç noktası olarak almışlardır. Daha araştırmacı demografik soruları yöneltmeden, hatta ses kayıt cihazı kullanmak için izin bile almadan, katılımcıların çoğunun hikâyelerini anlatmaya başladıkları gözlenmiştir. Zorunlu göç sırasında özellikle yakın akrabalarını kaybeden kadınların yaşadıkları travmanın hâlâ etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Göçe zorlanmanın yarattığı mağduriyetler giderilmediği için, kadınlar yaşamlarını bu acıları yeniden üreterek kurgulamakta, acılarını taze tutarak sanki kayıplarına karşı sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Görüşülen kadınlar, göç öncesi dönemi; mutluluğun, refahın, bolluk ve bereketin yaşandığı "altın çağ" olarak idealize etmişlerdir.

Evimiz vardı, hayvanlarımız vardı, arazilerimiz vardı. Durumumuz iyiydi. Misafir ağırlardık, fakirlik nedir bilmezdik. Ekerdik, biçerdik, geçimimizi sağlardık. Hayvanlarımız vardı. Sütü, peyniri, eti... Valla bolluktu bereketti. Sonra kiracı olduk, başkalarının köyüne evine sığındık. Neler çekmedik ki. Köyümüz güzeldi. Sadece benim kendi 250 koyunum vardı. Telef oldu. Zar zor canımızı kurtardık. Bugünlere geldik (D.G. 13).

Köyümüz güzeldi, her şeyimiz vardı. Toprağımız, tarlalarımız vardı. Yılda üç kez tarlalardan ekin toplardık. Hayvanlarımızın peynirini, yağını, sütünü mandacılara satardık... Mandacılar her yazın gelirdi köye... Valla bolluktu, bereketti... Parayla da çok işimiz olmazdı ama ambarlarımız doluydu, bize yeter de artardı... Zekâtımızı da fazlasıyla verirdik. Yoksulluk nedir bilmezdik. Valla burada aç da kaldık, susuz da kaldık, üstsüz de kaldık... (D.G. 21).

Köyümüz cennetti, cennet... Dicle'nin kenarında, yeşillikler içinde, her çeşit meyvenin yetiştiği bir yerd köyümüz. Karı, soğuğu olmaz. Bütün ihtiyaçlarımızı biz karşılardık. Hayvanımız, tahılıımız boldu, keyfimize göreydi her şey... Cennetimizi cehenneme çevirdiler, yaktılar yıktılar başımıza... Öldürdüler bizi... Dünyayı dar ettiler bize... (D.G. 4)

Köyümüzde mutluyduk. Onca iş yapardık ama içimiz ferahtı dert yoktu yüreğimizde. Bu kadar derdimiz, yaralarımız yoktu (D.G. 8).

Köyde olsaydık, akşama kadar hayvanlarımızla beraber dağlarda ovalarda gezerdik. Burada akşama kadar evde oturuyoruz. Valla sıkılıyorum (D.G. 10).

"Bol-bereket" diye anlatılan köy hayatı büyük olasılıkla geride kaldığı için özlemle hatırlanan çarpıtılmış bir algıyı göstermektedir. İnan Keser'in Göç ve Zor adlı Diyarbakır alan araştırmasında değindiği olguları hatırlatmaktadır. Keser, yerinden edilmenin en yoğun yaşandığı 1990'lı yıllarda Diyarbakır'da okul ve sağlık ocaklarında hizmet vermesi gereken öğretmen ve sağlıkçıların, şiddet ortamından kaynaklanan güvenlik sorunları gerekçesiyle bölgeye gitmemeyi tercih etmesi, devlet memuru atamalarının da benzer sebeplerle yapılmaması nedeniyle bu hizmetlerin birçok yerde aksadığına, kaymakamlık görevlerinin bile düşük rütbeli emniyet görevlileri tarafından yürütüldüğüne dikkat çekmektedir. Bu dönemde, elektrik, haberleşme, su tesisatı, kanalizasyon ve yol gibi alt yapının yetersiz olduğunu, ulaşımın toprak yollardan sağlandığını belirtmektedir. Dolayısıyla, şiddet ve savaş koşullarını dışarıda tuttuğumuzda da, bölgede kamusal hizmetlerin yetersiz kaldığı, yaşamın zor koşullar altında sürdürüldüğü söylenebilir. Keser, zorunlu göçe maruz kalanların, göç öncesi de sağlıklı, dayanıksız, kerpiç evlerde yaşadıklarına,

geleneksel tarım ve hayvancılıktan elde ettikleri gelirin ancak beslenme ihtiyaçlarını karşıladığına, günlük yaşamı kolaylaştırıcı elektronik ev eşyalarına sınırlı olarak ulaşabildiklerine, ekonomik ve toplumsal yaşamda oldukça zor şartların hüküm sürdüğüne dikkat çekmektedir (2011).

Köyde geleneksel tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan aileler; herhangi bir yasal düzenleme olmadan, ekonomik bir yardım almadan, üstelik mal varlıklarının büyük bir kısmını da geride bırakarak, programsız bir biçimde göçe zorlanmaları sonucunda ağır bir ekonomik yoksunluğa mahkûm edildiklerini, bu yoksunluğu tam olarak aşamaları bile çalışan çocukları sayesinde temel ihtiyaçlarının sağlandığını belirtmişlerdir. Görüşmede kadınların sık sık "bir misafiri on gün boyunca ağırlayabilecek durumdayken, şu anda bir gün dahi bir misafiri ağırlayamadıklarını" dile getirmeleri ve bundan büyük rahatsızlık duymaları, zorunlu göçün sadece bir yer değiştirme hareketi olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu göçün toplumsal, ekonomik, kültürel yaşamı tümüyle sarstığı anlaşılmaktadır. Zorunlu göç mağduru kadınların geldikleri yerin yaşam biçimlerini korumaya çalıştıkları, misafirlerine alıştıkları usulde kurutulmuş karpuz çekirdeği ve *fêkî* (meyve tabağı) ikram ettikleri, geleneksel kıyafetlerinden özellikle beyaz *laçık* (leçek; tülbent) kullanarak kimlik ve kültürlerini yaşatmak için özel çaba sarf ettikleri gözlemlenmiştir (bkz Ek-3). Yoksulluk nedeniyle misafirlerini arzu ettikleri şekilde ağırlayamayan kadınlar üzüntülerini dile getirmişler, bu durumu zorunlu göçün yarattığı maddi tahribata bağlamışlardır. Bazı ailelerde, yoksulluğun, yaşanan travmayı derinleştirdiği gözlemlenmiştir.

Neler çektik... Günlerce onlarca misafiri ağırladık, nasıl ağırladığımızı bile bilmezdik. Valla şimdi bir misafiri bir gün dahi zor ağırlıyoruz (D.G. 16).

Hiçbir şeyimizi getirmedik köyden. Bir ev kiraladık. Bomboş bir ev... Üstümüzü örtecek bir yorganımız dahi yoktu. Komşularımızdan bazıları yorgan, yastık verdi de o şekilde idare ettik. Derken bugünlere geldik. Buna da şükür... (D.G. 22)

Neler çektik. Çocuklarımızın bilek gücüyle, emeğiyle hayatta kaldık. Valla pazara gidecek param olmazdı. Öyle birkaç ay da değil, yıllarca... (D.G. 11).

İlk yıllar çekmediğimiz rezillik kalmadı. Üç aile bir bodrumda kaldık. Bitti şükür o günler (D.G. 10).

Biz Yılda onlarca ton ekin kaldırırdık. Gerillalar gelip giderdi. Durumumuz kötü olsaydı bakabilir miydik? Valla bugün bir misafiri iki gün ağırlayamıyoruz. Değil gerilla olduğunu bildiğimizden... Kim gelirse... Etimiz, sütümüz, peynirimiz... Valla meyve sebzemiz bile bahçemizdendi. Parayla işimiz olmazdı. Ama her şeyimiz vardı... Ben böyle burada gördüm fakirliği, her şeyi... (D.G. 14).

Zorunlu göç mağduru kadınların köylerinin boşaltılma biçimi ve göç sonrası anlatıları, sürecin birçok hak ihlalleriyle dolu olduğunu göstermektedir. Bir katılımcının köy boşaltılmaları sonrasında geldiği İstanbul'da yaşadıkları, duyduğu güvensizlik ve endişenin boyutları açısından çarpıcıdır:

Büyük kızım 10 yaşındaydı. Hepsi okul çağındaydılar. Gönderemedim çocuklarımı okula. Fakirdik, bir şeyimiz yoktu. Kimliklerimiz yoktu, yanmıştı. Biz de korkudan devlet dairelerine gidemedik. Evimizin yakıldığını anlarlar diye... Çocuklarım korkudan da okuyamadı. Daha sonra iki kızım burada doğdu da okudular. Diğer büyük 4 kızım okuyamadılar (D.G. 16).

Köyün boşaltılması amacıyla evi yakılırken çocuklarının kimliği de içerde yanan kadın, çocuklarını okula göndermek için nüfus müdürlüğüne başvurup kimlik çıkartmaya gidememiş, köylerinin yakıldığının anlaşılması durumunda, PKK'ye yardım ve yataklık ettiklerinin düşünülmesinden, dolayısıyla "potansiyel terörist" olarak algılanmaktan korkmuştur. Çocuklarına uzun yıllar boyunca kimlik çıkartamadığını, bu sebeple büyük dört kızının ilkokula gidemediğini belirten bu katılımcının hikâyesi, Yüksekler'in yerinden edilen ailelerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan "sosyal hukuk devleti" ilkesinin getirdiği anayasal haklardan yeterince yararlanamadığı savını doğrular niteliktedir (2011: 238).

3.2.2. Göç Sonrası

Katılımcıların tümü zincirleme göçe maruz kalmış; hepsi için Kanarya mahallesi, en az ikinci göç durağı olmuştur. Göç sonrasında büyük bir sefalet ve yoksullukla baş başa kaldıklarını; tek çarelerinin, akrabalarına/yakınlarına sığınmak ve küçük yaştaki çocuklarını çalıştırmak olduğunu belirtmişlerdir. Tanıdıkları ve akrabaları aracılığıyla yaşama tutunmaları, toplumsal yaşamda "aşiret" ilişkilerinin kısmi olarak devam ettiğini göstermektedir. Ancak var olan ilişkiler geleneksel aşiret ilişkisinden çok; aynı dil ve kültürü, benzer sosyal dışlanmışlık deneyimini paylaşmaktan kaynaklanan, yoksulluk ve siyasal "dava" üzerinden birleştirilen, aşiretin yeniden tanımlandığı ilişkilidir. Görüşülen kadınların büyük çoğunluğu göçe zorlanırken yanlarına sadece yorgan ve birkaç eşya alarak çıktıklarını, öncelikle köye yakın bir bölgeye göç ettikten sonra köye dönüş umutlarının tükenmesiyle şehir merkezlerine akraba ve köylülerinin yanına gitmiş ve onların desteğiyle ayakta kalabilmiş olduklarını beyan etmişlerdir.

Siirt'te babamlar yaşıyordu. Ailemden herkes o zaman 5 milyon verdiler. Kıyafetlerimizi bir şeyler verdiler. Uzun bir zaman bize gıda yardımı yaptı ailem. Üç aile direk buraya Kanarya'ya geldik. Kızım biraz büyüktü, o çalıştı kiramızı verdi, ta ki çocuklarım büyüyene kadar. Allah yardım etti. Biz üç aile kaldık uzun süre (D.G. 8).

Kız kardeşim burada yaşıyordu, ona yakın yere gelelim dedik (D.G. 12).

Arkadaşımın [eşimin] teyzesi burada yaşıyordu biz de yanına geldik (D.G.17).

Sevilay Kaygalak'ın Mersin'de iç göçle kurulan Demirtaş mahallesinde yaptığı alan araştırmasının bulguları, Kanarya Mahallesi sakinleri için de büyük ölçüde geçerlidir: "Zorunlu göç mağduru yüz binlerce kişinin kendilerini buna zorlayan 'kamu' tarafından daha önce olmadığı kadar ihmal edildikleri, yok sayıldıkları, gittikleri yerlerde kolluk güçleri ve yerli nüfus tarafından itilip kakıldıkları görüldü" (2009: 200).

İlk girdiğimiz evin karşısında bir polis vardı. Ev sahibi de polismiş ben de bilmiyordum. Çocuklarımın fazlalığını bahane ederek çıkarttı beni. Ben de bir ev buldum ama

biliyordum çocuklarımın sayısını öğrendiklerinde bana ev vermeyeceklerini. Artık biliyordum. Bir tane ev buldum sonunda. Ama çocuklarımın gerçek sayısını vermedim. İki tane çocuğum var dedim. Gece çocuklarımı eve götürdüm inan. Ama daha biz yeni eve girmiştik ki komşunun biri kapımızı çaldı. Rahatsız olduğunu söyledi. Ve hemen kapıda telefonu açtı ev sahibine. Ev sahibine Türkçe dedi: "çok çocuklu bir aile evine girmiş, çok rahatsızsınız hemen gel" dedi. Ev sahibi gelince şaşırıldı bana iki çocuğum var dedin, dedi Eee... Ne yapıyım çocuklarımı bırakamam ya... Ev sahibi valla kabul etmedi çıkarttı beni. Böyle çok ev değiştirdim. İyi Türk dostlarımız da vardı bizi koruyan. Ama sırf Kürt olduğumuz için de bizi evlerinde istemeyen, komşusu olarak istemeyen insanlar da çok oldu. 6 yıldır burada yaşıyorum. Derken çocuklarım büyüdü Allaha şükür. Ama Nusaybin'deki kaderimiz devam etti. Çocuklarım hapiste. Zar zor büyüttüm, çileyle, dertle yalnız başıma... (D.G. 7).

Kaygalak, Mersin Demirtaş mahallesi sakinlerini 1990'dan önce ve 1990'dan sonra gelenler olarak iki kategoriye ayırır; çünkü, 1990 sonrası gelenler, diğerlerinden farklı olarak, ağır ekonomik koşullar altında yaşayan zorunlu göç mağdurlarıdır. Kaygalak, söz konusu çalışmada yerinden edilenlerin genel yaşam şartları, sağlıksız barınma ve düşük eğitim durumları ile düşük gelir düzeyleri gibi dramatik göstergelere dikkat çekmektedir (2009). Kaygalak'ın dile getirdiği koşulların Kanarya mahallesinde uzun süredir yaşandığı ve bu iki ayrı kentin iki mahallesi arasında büyük ölçüde bir fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Kayınpederim, kayınlarımla yaşadık yıllarca. Üç- beş aile... Daha sonra bazıları köye döndü, bazıları ayrıldı. Biz tek bir aile kaldık. Kira yüksekti. Bir bodrumda kaldık yıllarca. Şimdi de bu gecekondudayız işte. Ucuz diye. Bodrumdan da bir farkı yok zaten (D.G. 21).

İstanbul'a geldiğimde üç yıl evimde televizyon yoktu. Bodrumda kaldım yıllarca. Tuvalette bile su yoktu, banyodan su götürüyorduk. Hayvanlar bile kalmazdı, hayvanlar için bir yaşamdı adeta. Ama mecbur kaldık, yaşadık (D.G. 15).

Birkaç ay idare ettik. Gündüzleri köyde kalıp, geceleri yan köyde kaldık. Daha sonra hayvanlarımızı sattık, İstanbul'a geldik. İlk yıllar çekmediğimiz rezillik kalmadı. Üç aile bir bodrumda kaldık. Bitti şükür o günler (D.G. 10).

Aylık toplam gelire ilgili sorulara tek bir kadın dahi cevap vermemiştir. Ancak, her ailede ortalama üç çocuğun çalıştığını dikkate aldığımızda ve her bir çocuğun asgari ücretle çalıştığını hesapladığımızda, hanenin toplam aylık gelirin 2.400 TL civarında olduğunu söyleyebiliriz. Bu gelir, kimilerine yüksek gibi görünse de, hane

halkı sayısı düşünöldüğünde ve toplam gelir kişi başına bölündüğünde, ciddi bir yoksullukla karşılaşırız. Kadınların, aylık toplam gelirle ilgili soruları geçıştirmelerini, kısmen, kültürel kodlarla açıklayabiliriz.

Geçim zor tabii... Allah'a şükür iyi durumumuz... (D.G. 2).

Çorbamız kaynıyor şükür... (D.G. 3).

Geçimimiz oluyor. Şükür kimseye muhtaç değiliz (D.G. 5).

Geçiniyoruz. Durumumuz şükür iyi (D.G. 15).

Ancak, katılımcıların sözlerinden anlaşılacağı üzere, yakınlarını kaybeden bu kadınlar, kayıpları karşılığında tazminat talep ettikleri şekilde yorumlanabileceği endişesi ile özellikle, değil para sıkıntısından, paradan bile söz etmekten kaçınmaktadır.

Benim bir kızım ve 4 erkek çocuğumdan biri paktêwan [sözcük anlamı 'doğru yolda'; gerilla için 'şehit' anlamında kullanıyor] oldu, köyden bir yıl önce... Çocuğumun üstüne kocamı öldürdüler, yetmedi köyümüzü yaktılar, yetmedi muhacir ettiler bizi. Gerillalar bize gerilla olduklarını bile söylemediler. Normal misafir olarak geldiler köye... [Askerler] gündüz vakti vurdu, öldürdüler bizi... Sonra size para, maaş verelim PKK yaktı deyin dedi. Kan parası mı veriyorlar bize. Üç tane yiğit kaybetmişim. Oğlumun kan parasını nasıl yiyeceğim. Kocamın, kocamın kardeşinin... Dünya malı da nedir. Biz şerefimizi onurumuzu istiyoruz artık, parayı ne yapacağız. Ben ne maaş istiyorum ne de başka bir şey. Bizi askerler yaktı, askerler öldürdü. Nasıl PKK'nin hakkına gireceğim. Bizi gündüz vakti öl... [ağlayarak devam ediyor] Sessimizi kimse duymadı... (D.G. 8).

Mülksüzleşerek şehirlerin çeperlerine yerleşen bu kişiler, tabiri caizse "sıfırdan" başlayarak ilk adımı atmak için gerekli olan ekonomik sermayeden yoksun olmanın yanı sıra, Türkçe de konuşamamaları nedeniyle, tek sermayeleri olarak gördükleri çocuklarının emeğinden faydalanmak zorunda kalmışlardır. Ekonomik yetersizlik gibi nedenler ileri sürölerek çocukların ev ekonomisine katkı sağlamak amacıyla küçük

yaşta çalıştırılmaları, yoksulluğun kronikleşerek bir mirasa dönüşme riskini artırmaktadır (Kaya, 2009). Yoksulluğun kronikleşmesine belki ikinci kuşağın eğitimi sayesinde engel olunabileceken, çocuk emeğinin yaygınlığı nedeniyle, bu durumun uzun bir süre daha varlığını koruyacağı düşünülebilir. Okullaşma oranının birinci kuşağa göre yükseldiği gözlemlense de 24 kadından sadece ikisinin birer çocuğu üniversitede okumaktadır. 4 çocuk liseye devam ederken, çocukların büyük çoğunluğu 8. sınıftan sonra çalışmak için okula devam etmemektedirler. Bu durumun, çocukların sosyo-psikolojik durumuna ve geleceklerine ilişkin ciddi sorunlar doğuracağından kuşkulaniılmaktadır. Kaygalak'ın dediği gibi, "eğitim düzeyinin bu derece düşük olması, burada yaşayanların yaşam koşullarının gelecekte iyileşebileceği olasılığını da azaltıyor" (2009: 191).

Çalışacak yaşta olan bir tek çocuğum vardı. 5'inci sınıfı yeni bitirmişti diğer oğlum. Mecbur okuldan aldım. Çalışması, bize bakması için. Kocam da terk etti bizi gitti. Avrupa'ya gitti. Çocukları zar zor ilk okulu bitirecek kadar yetiştirebildim. En azından okuma yazmaları olsun. Perişan olduk, ev kiramızı ödeyemedik... Hangisini anlatsam sana... Yoksulluğumuz, çektiklerimiz anlatmakla bitmez. Tek çarem çocuklarımdı (D.G. 7).

Küçücük çocuklarımızın bilek gücüyle, emeğiyle hayatta kaldık. Valla pazara gidecek param olmazdı. Yıllarca... Çocuklarımızın yardımıyla dışarı çıkıyordum. Dil yok... Ne yapacaksın, çaresizsin...(D.G.11).

Kızım biraz büyüktü, o çalıştı, kiramızı verdi, üç kuruş kazancıyla eve ekmek getirdi. Derken diğer çocuklarım yetişti. Durumumuz daha iyi şimdi. Allah yardım etti... (D.G. 8).

Kadınlar, okul çağındaki çocukların okula gitmemelerini iki temel gerekçeye bağlamaktadırlar: Birincisi, göç sonrası maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmaları; ikincisi ise, çalışmak zorunda olan bu çocukların zor şartlar altında eğitimlerine devam ederken karşılırlarına çıkan ana-dilde öğretim sağlamayan eğitim sistemi. Katılımcılara göre bu durum çocukların okula karşı olumsuz tavır geliştirmelerine sebep olmakta ve yaşları ilerledikçe okula devam etmemelerinde etkin rol oynamaktadır.

Eşimin ayağı yeni kesilmişti, simit satıyordu bize öyle baktı. İki kızım okula gidiyordu ama Türkçe bilmiyorlardı. Neler çektiler. Öğretmenlerden korkuyordular. Diyordu ki

ben anlamıyorum bir şey... Kesinlikle okumam diyordu, ağlıyordu. Okumadı da... Şimdi tekstilde çalışıyor zaten... (D.G.15).

Kızlarım ilk başlarda ağlıyorlardı, dışarı dahi çıkamıyorlardı. "Anne onların dili Türkçe bizim ki Kürtçe. Dillerini anlamıyoruz" diye her sabah ağlayarak giderlerdi işe. Valla ben de onlarla beraber ağlar öyle gönderirdim onları okula, işe. Bu halde yavaş yavaş tutunduk hayata... Çevremizi tanıdık, çocuklarım büyüdü. Oğlum büyüdü. Oğlum Midyat'a okula gönderiyordum köy boşaltılmadan önce. Köy yakılınca, çocuğumu da ondan sonra gönderemedim. Bizimle İstanbul'a geldi. Çalışmak zorundaydı, okumadı bu yüzden. Kızlarımı öyle gönderemedim. Onlar çalıştılar yavaş yavaş, kendimizi topladık. Bir komşumuz vardı Malatyalı, çok iyi insanlardı. Kızlarımı çalışmalarını için yanına, işyerine gönderdim. Ne yapacaksın, çalıştırmak zorundaydım. Kimlik yok, baba yok, dil yok, valla evde bir yakacağımız dahi yoktu (D.G. 16).

Katılımcılar ilk yıllarda kötü koşullarda yaşadıklarını ve oluşan yeni duruma alışmakta zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. Anlatıları yoksulluğun ciddi boyutlarda yaşandığını göstermektedir.

Köyümüz boşaltıldıktan sonra valla aç kaldık, susuz kaldık, kirli kaldık, yıkanmadık, bu varlıklı dünyada elbise bile yoktu giyseydik. Para bulamazdık pazara gidelim... Çok şükür Allaha... Bugünlere de şükürler olsun (D.G. 9).

Valla geldiğimizde kıyafet bile yoktu çocuklarımın üstünde. Biz de alışmamıştık kimsenin kıyafetlerini giymeye, başkasının elinden bir şey almaya... Çünkü köyümüzde durumumuz iyiydi, bahçemiz, bostanımız, ekinimiz vardı. Biz alışık değildik. Bir parça kıyafet veriyorlardı çocuklarıma, çocuklarım ağlıyordu. Kızlarımla beraber oturup ağlıyorduk (D.G. 16).

Türkçeyi bilmeyen yaşlı iki katılımcı, öğrenmek için çaba göstermediğini, hatta öğrenmek istemediğini belirtmiştir. Avrupa'dan Kürtçe-Türkçe yayın yapan Roj TV'yi izlediklerini, "dağdaki çocukları" görerek zaman geçirdiklerini ve Roj TV'nin kendilerine iyi geldiğini dile getirmişlerdir. Özellikle yaşlı kadınların, ev dışında başka bir hayatlarının olmadığı, akraba veya dostlarının düğününe ya da taziyeye gitmek gibi etkinliklerin dışında neredeyse hiç dışarıya çıkmadıkları, yaşamlarını bir apartman dairesinde, dört duvar arasında geçirdikleri anlaşılmaktadır. Evin dışında herhangi bir yaşamı olmayan bu kadınlar için anladıkları dilden yayın yapan radyo ve televizyon kanallarının ne derece önem arzettiği şaşırtıcı değildir.

Roj [adı Nuçe olmasına rağmen hala yayını durdurulan ROJ TV ile anıyor] TV'yi her gün izliyorum hep. Bir gün izlemezsem... Açıyorum televizyonu, çocuklara bakıyorum, nefes alıyorum. Hepsi bizim çocuğumuz. Terörist diyorlar onlara ama onlar bizim çocuklarımız. Bir gün güzel bir haber olur, çocuklarımız geri döner diye, bütün herkesin çocuğu benimki de beraber diye televizyonu açıyorum (D.G. 24).

Katılımcıların anlatısından, kendilerini İstanbul'a ait hissetmedikleri, yalnızlaştıkları ve bu sorunlarla baş edemedikleri anlaşılmaktadır. Kadınlar, yaşadıkları kırgınlığın nedenini, seslerini duyuramamaları ve kendilerine yapılan haksızlığa karşı halkın duyarsız kalması ile açıklamakta; yaşadıkları bunca hak ihlaline rağmen hâlâ haksız görüldüklerini, çilelerinin devam ettiğini, hem evlatlarını ve yakınlarını, hem de bütün maddi varlıklarını kaybettiklerini, köylerinden, yurtlarından, arkadaşlarından olduklarını, bu anlamda kaybedecek hiçbir şeylerinin kalmadığını her fırsatta dile getirmektedir. Katılımcıların, geleceğe dair korkuların, kaygıların ve acıların yüküyle ağırlaştığı farkediliyordu. Sürekli yaralarını kanatarak, açık tutarak yaşama tutunuyor; açık olan yarayı iyileştirmeye dönük her sözü, her davranışı, yaşanmışlıklarına, acılarına ihanet edecek bir hamle olarak algılıyor gibiydiler. Görüşülen kadınlar, köylerinin boşaltılması sırasında yaşadıklarını büyük bir açıklıkla, sorumluları isimleriyle tek tek hatırlayarak ve sorumluların hâlâ cezalandırılmamış olmasını etnik kimliklerine bağlayarak, eşit vatandaş olmadıklarının bir kanıtı olarak değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeleri ile siyasallaşmalarının da birlikte geliştiği söylenebilir:

Hepsinin çocuklarının kemikleri mağaralarda, yıkanmamışlar, bir mezarları yok. Evet ben evladımı kaybetmedim ama dostlarımı arkadaşlarımı, akrabalarımı kaybettim. Acımız büyüktür. Kolay değil bir evlat büyütmek. Benim çocuğum bir saat geç gelsin eve ben dört dönüyorum. Çocuğuma bir şey mi oldu diye. Bizim annelerimizin evlatlarına bir toprak çok görülmüş yoldaş! Kemikleri mağaralarda, dağlarda, tepelerde... Acılarımız çok büyük. O çocuklar bizim için can verdiler, bizim acılarımız, özgürlüğümüz için... (D.G. 6).

Ben okula gidemedim ama bugün ben her yere gidebilirim şimdi. Tek başıma Avrupa'ya bile gidebilirdim. Valla ben 13 yıldır eşimin cenazesine, ölümüne sahip çıktım, sorumluları cezalandırılınsın diye mücadele veriyorum. Cumartesi annesiyim ben. 13 yıldır adalet arıyorum ama adalet yok (D.G. 22).

Katılımcılardan biri 22 yaşındaki çocuğunun bir eylemde tutuklanıp, KCK davasından 17 yıl ceza aldığını belirtmiştir. Aktif olarak siyasetin içinde yer almayan ancak bireysel olarak parti, miting, toplantı ve basın açıklamalarına katılan bu katılımcının anlattıkları düşündürücüdür:

Mehmet Ağar yüzlerce insanı yaktı, kesti parçaladı, elini kolunu sallayarak çıktı. Benim oğlum adam öldürmedi, 17 yıl... El insaf... Bir eyleme katılmış. Tamam! Polise taş atmanın bir cezası olmalı, sonuçta devlet de kanunları uygulayacak. İnsan bir suç işlemişse cezasını verecektir. Diyelim ben Nevruz'da bir taş attım diye cezalandırılmayım. Ancak devletin yaptığı ceza; hukuk, adalet değil, zulümdür. Bir taşın cezası 20 yıl olmamalı. Adalet bu değil. Biz kanunlarını uygulamaz demiyoruz devlet. Bu bize bir zulümdür, keyiftir (D.G. 7).

İşlenen her suçun bir cezası olması, çocuğunun devlete karşı kanunla belirlenmiş bir suç işlediğinde ceza alması gerektiğine inanmakla beraber, bu kadın, "hukuk devleti"ni sorgulamaktadır. Kanunların adaleti sağlamadığını ve kanunların keyfi uygulandığını iddia etmektedir. Barış içinde yaşayabilmenin önkoşulu olarak kanunların herkese eşit mesafede olması gerektiğine ve adaleti hâkim kılmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bir zamanların faili meçhul cinayetlerinin, baskı ve şiddet politikasının resmi uygulayıcısı olarak gördükleri Mehmet Ağar'ın ismini başka kadınlar da vermiş, hâlâ cezalandırılmamış olması adalete olan güven duygularının zedelendiği belirtilmiştir. Ağar ile birlikte kamuoyunda bilinen birkaç kişinin daha, köyleri boşaltıldığı sırada şahsen bulduklarını ve bu kişiler hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunmalarına rağmen; bu kişilere herhangi hukuki bir işlem yapılmamasını kendilerinin, Kürtlerin devletin "üvey evlatları" oldukları hislerini, düşüncelerini güçlendirmektedir. Kendilerini bu topraklara ait hissettiklerini, bu deneyimlerine rağmen, aidiyet duygularını kaybetmedikleri; yüzlerinin bütün dertlerinin "terörist" söyleminin ardındaki "haklı mücadelelerine", iade-i itibar

yapılması, dillerinin, kültürlerinin özgürleşmesi ve bir millet olduklarının kabul edilmesidir.

Köyden çıktığımızda biz ne siyaseti ne patiyi, ne devleti ne de zulmü bilirdik. Küçük bir köydeydik. Yazın ot biçerdik hayvanlar için. Kışın hayvanlarımızı ve kendimizi besleyecek kadar erzak, odun topladık mı yeterliydi. Doktoru da bilmezdik. At sırtında taşımaya gerek duymazdık. Yetişemeyeceğini hastaneye bilirdik. Şimdi bugün ise dava sahibi olduk, dert sahibi olduk. Zulüm gördük hala da görüyoruz. [uzun bir süre ağladıktan sonra devam ediyor] Kimse acımızı bilmez, duymaz. İnsanın yangını içindedir, yüreğindedir. Çocuklarım her dışarı çıktıklarında başlarına bir şey gelmesin sağ salım dönsünler diye bekliyorum. Bize terörist diyorlar, her şey diyorlar. En ufak bir şey oluyor, biz sanki bu ülkenin vatandaşı değiliz. Bize karşı bayrak açıyorlar, Kapılarına asıyorlar (D.G. 24).

Göç sonrasında, göçe tanık olmuş birinci kuşak kadınların büyük çoğunluğu, Türkçeyi göçten sonra öğrenmiştir. Göçmen ikinci neslin, çift dilli bir yaşam sürdürdüğü, anadilleriyle kendini daha rahat ifade ettikleri ve günlük yaşamda Kürtçeyi kullandıkları gözlemlenmiştir. Ancak İstanbul'da doğmuş çocukların ise Kürtçeyi çok az konuştuklarını veya hiç konuşamadıkları belirtilmiştir. Kadınlar, bu durumun temel sebebi olarak; çocukların en büyük sosyalizasyon merkezleri olan okullarda, anadilin kullanımını sınırlayan politikalar ve Kürtçeyi kamusal alanda yasaklayan uygulamaları görmektedirler. Her ne kadar aileler tarafından, çocukların anadilini öğrenmesi için gündelik yaşamda özel bir çaba sarf edilse de kamusal alanda anadilini kullanamayan çocukların; zamanla ana diline karşı olumsuz tavır geliştirdiğine, anadiline yabancılaştığına tanık olan birinci kuşak ebeveynlerin, çocuklarıyla aynı dilde anlaşamamanın hüznünü yaşamaktadırlar.

Ben çocuklarımın öncelikle Kürt bilinci olsun istiyorum. Ama çocuklar, kızlar ne kadar eğitsen de arkadaşlara takılıyorlar. Anneleri gibi olmuyor. Çocuklarımın burada boş, amaçsız bir yaşam geçirdiklerini düşünüyorum. Atölyelerde çalışıyor, zor şartlarda. Çoğu anne ye babaya telefon açıp ben bu akşam mesaiye kalıyorum diyor. Ama mesai değil, başka yere gidiyor. Anne baba da o kadar takip edemiyor. Devlet zaten elinden geldiğince beynini yıkıyor, kültürümüzü örf adetlerimizin yok olması için elinden geleni yapıyor. Mesela anne baba da gidip acaba gerçekten iş yerin e gidip mesai de mi değil mi diye kontrol edemiyor. Zordur da. Çocuklarımız boş amaçsız bir hayat sürüyorlar. Ben kendileri tanısın istiyorum. Binlerce kızlarımız oğullarımız ölüyor. Kadın ölümleri oluyor. Kadın her türlü kahrı çekiyor. Kadın evin işini, erkeğin işini, çocuklarının işi yapıyor. Niye kadın öldürülüyor. Her gün kadın öldürülüyor, sebepsiz.

Kadınlar ölsün istemiyorum artık. Biz kadınlar birlik olmalı, bilinçli olmalı, bu şiddete karşı çıkmalı, yaşamı yeniden kurmalıdır (D.G. 16).

Allah büyük. Bu bedellerimize, kaybettiklerimize sahip çıkmalıyız. Yoksa bu mücadeleye boşa çıkacak. Pişman değiliz yaşadıklarımızdan, davamızın her dem arkasında olacağız. Elimizden ne gelirse yapacağız (D.G. 19).

Ben eşimin katilleri bulsun, cezaları verilsin istiyorum. Benin 6 çocuğumun hayatı gitti. Benim zaten gitti. Eşimin Annesi ile babası 3-4 yıl sonra kahırdan öldüler. 6 çocukla ben kalmışım İstanbul'da... Ne yapabilirim (D.G. 22).

3.2.3. Geri Dönüşe Bakış

Zorunlu göç mağduru kadınlar arasında yaşlı olanlar köye dönmek istediklerini her fırsatta vurgulamışlar; İstanbul'da kendilerini sürekli hasta hissetmelerini, geçmeyen ağrılarını, gün içinde aniden ve nedensiz ağlama nöbetleri geçirmelerini geldikleri yere olan özlemlerine bağlamışlardır. Zira söylediklerine göre memleketlerine gittiklerinde rahat ve huzurlu bulmakta, yaşadıkları bu ağrılar ve ağlama nöbetlerinden hiçbirisini yaşamamaktadırlar. Geri dönememenin nedeni olarak birinci sırada çocuklarının ve torunlarının dönmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Köye dönmek isteyen bu yaşlı kadınlar, çocuklarını ve torunlarını bırakıp gidememektedirler. İstanbul'da büyüyen çocuklar, tarım ve hayvancılığı bilmedikleri için, olası bir dönüşte yapacak işleri olmayacağından dolayı kendilerini İstanbul'a mahkûm hissetmektedirler.

Hasta oldum buralarda. Ama çocuklarım var torunlarım var. Nasıl bırakıp gideyim. Siirt'ten çok istiyor aile. Gel diyorlar illaki ama nasıl gideyim (D.G. 8).

Artık çocuklarımız dönmek istemiyor. Çocuklarımız dönse neden olmasın. Ben istiyorum ama çocuklarım var artık. Çocuklar ne isterlerse ben ordayım. Çocuklar burada büyüdü sayılır. Artık biz gitmek istesek de onlar gelmezler (D.G. 11).

Memleketime dönmek istiyorum. Valla ben geçenlerde memlekete gittim vallahi gelmek istemedim. Akrabalarımızla beraber arkadaşlarımızla beraber... Burası gurbet vallahi. Birkaç eş tanıdık dost var burada ama her gün gidilmiyor ki. Birkaç ev... Hep içerdeyim. Çocuklar burada kalmak istiyor ama... Valla biz barış olsun istiyoruz, memleketimize dönmek istiyoruz. Çocukların iş imkânı olsa onlar da gelir. Burada çalışıyorlar. Ee şimdi oraya gelince ne iş yapacaklar, hayvancılık mı, tarım mı? (D.G. 2).

Daha genç olan yetişkin kadınlar ise artık dönmek istemediklerini, şehir hayatına alıştıklarını ifade etmişlerdir.

Çocuklarım burada. İnsanın memleketinin yerini bir şey tutmaz ama alıştık. Artık köy işlerini de yapamayız... (D.G. 22).

Alıştık buraya, daha da dönmek istemiyorum (D.G. 14).

Ancak dönmek isteyen veya istemeyen katılımcıların söylemlerinden anlaşılmaktadır ki, dönüş için karar verilse dahi bu mümkün değildir. Çünkü, göçe zorlanma nedenlerinin ortadan kalkmadığı, boşaltılan köylerin bir kısmına köy korucularının yerleştiği, elinde silahıyla halka zulüm ve baskı yapmaya kaldığı yerden devam edeceği endişesi geri dönme fikrini engellemektedir. Dönüş için öncelikle koruculuk sisteminin lağvedilmesi, korucuların uyguladığı şiddet ve baskıdan dolayı cezalandırılması, gasp edilen topraklarının teslim edilmesi, gerekli yasal ve hukuki çerçevenin hazırlanması gerekmektedir; geri dönüşün ancak ondan sonra düşünülebileceği ifade edilmektedir.

Biz hep istedik köyümüze dönmeyi istedik. Dönüş de oldu. 6-7 yaşımız köyde şimdi. Orda da karakol hala var. Öyle olmuyor. Karakol duruyor, köye dön diyorlar. Zaten bizi zorlayıp köyümüzü elimizden aldılar. Şimdi köyümüzde baraj yapılıyor. Artık sular altında kalacak. Nasıl döneceğiz. Valla başımıza gelen kâfirin başına gelmesin. Düşmanın başına gelmesin. Türklerin başına gelmesin. Bize bunları yapanların başına gelsin. Biz çok çektik devletin elinden. Hapislere aldılar, işkence gördük, kaçtık. Ne dersene geldi başımıza. Bu nereye kadar sürecek böyle? Artık bu vahşetin, zulmün bitmesini istiyoruz. İstemiyoruz ölümler olsun. Dört tarafımızda ölümler var. Suriye'de çocuklarımız ölüyor. Hangi milletten olursa olsun ölüm istemiyoruz. Biz vatanımıza hasretiz. Türklerin metropollerinden yaşamak istemiyoruz. Vatanımızda yaşamak istiyoruz. Bize metropoller vatan olmaz. Bin yılda yaşasak bize vatan olmaz. Biz vatanımızı istiyoruz. Maalesef artık elimizden gitti. Biz ne yapsak da kavuşacağız vatanımıza bilmiyoruz. Valla bilmiyoruz. Buralarda da biz Kürdüz deyince hapise atılıyor, bize saldırıyorlar. Sırf bu dilimiz için. Biz bu dille anamız dilliyile dünyaya geldik. Allah bizi bu dille getirdi. Doğduğumuz anamızdan doğduğumuz dille konuşma diyorlar. Nasıl adalet bu. Dillimizden dolayı bütün bu işkenceler, bu sürgünler... Valla ben de dilimin özgürlüğüyle ilgili her platforma, her eylemde bulunuyorum. Dilimiz önemli. Bu ölümler, bu katliamlar bitsin istiyoruz. Ölüm olsun istemiyorum. Allahın verdiği canı ancak Allah alır. Kardeş kavgası, katliamı haramdır. Allah hiçbir kitapta hiçbir hukukunda bu ölümlere izin vermemiş. Türk2ün devleti zor bir devlet. O kadar barış barış diyoruz, düşmanca saldırıyor bize. Düşmanca yaklaşıyor. Uzattığımız barış

elimize düşmence yaklaşıyor. Bu şartlarda köye dönmek mümkün mü? Burada yaşamak mümkün mü? Vallahi de bilmiyorum... (D.G.16).

Dönmek istemiyorum. Babamın kanı var o topraklarda. Çok nadiren gidiyorum oralara. Gittiğimde de büyük bir hüznle dönüyorum. Ama barış olur, haklar teslim edilir, korucular terk eder o memleketi, yaptıkları suçlardan cezalandırılır... O zaman niye olmasın. Ama şu anda istemiyorum (D.G. 6).

Keşke nasip olsaydı gitseydik... Memleketimiz güzelleşseydi, evimiz, ocağımız tütseydi, şenlenseydi, yuvamız. [Günde me ava be, mala me avabe]. Geçinebilseydik oralarda, otursaydık yaşasaydık yine eskisi gibi. Eski dostlarımızla, eski komşularımızla tekrar buluşsaydık. Keşke... keşke... Nasıl istemez insan. Kiradayız, çocukların geçimi zor. Burada sessimizi kısmışız bekliyoruz, barışı bekliyoruz [Hêvıya aşitıyine em]. Dua ediyoruz da bu barış gelsin, güzel bir şeyler olsun da biz de memleketimize geri dönsek (D.G. 5).

Baraj altında kalacak şimdi köyümüz. Kimse geri dönmedi. Biz dönmeden önce devlet asker kim yaktıysa bunun hesabını versin. Biz tazminat para istemiyoruz. Devlet şimdi de köye yapacağı barajla ikinci kez topraklarımızı almak istiyor bizden. Bütün köyümüzün arazileri şimdi ağaçlık, yemyeşil bir ova olmuş. Hepsini yakacaklar, yıkacaklar tekrar (D.G. 9).

Benim eşim hasta. İlacıdır, doktorudur. Çocuklarımın da işleri iyi... Daha da dönmek istemiyorum. Tabii yine de hala çok zor şartlarda yaşayan halkımız var. Mağdur edilmiş. Bunlar için köye dönüş için gerekli imkânlar sağlanmalı. Koruculuktan vazgeçmeli devlet. Halk da bu koruculuğa yapmaktan vazgeçmeli. O para zehirdir, pistir, haramdır, bereketsizdir. Kardeşlerimizin kanıdır (D.G. 20).

3.2.4. Siyasallaşan Kadın

Araştırma, zamanının büyük çoğunluğunu mahallede bulunan daha sonra kapatılan dernekte geçiren erkeklerin yardımıyla başlanmıştır. Mahalle sakinlerini bütün farklılıklarıyla bir araya getirmek, kadın-erkek farkı gözetmeksizin kültürel yaşamı zenginleştirmek amacıyla kurulduğu iddia edilen Kanarya Halk Derneğinde geçirilen süre boyunca, Kürt hareketinin siyasal söyleminin hâkim olduğu hava hissedilmiştir. Gündelik yaşamı ev temizliği, çocuk bakımı, akrabaları ziyaret, düğün ve taziye ile sınırlı ve İstanbul ile bağlantıları Newroz, parti (BDP) mitingleri, toplantı ve gösterilerinden ibaret olan kadınlar için dernekte yapılan etkinlikler çok önemli bir yere sahipti. Belirli bir zaman diliminde de olsa düzenlenen film ve müzik etkinlikleriyle kadınların sosyal alanı dernek sayesinde genişletmişve "dışarıyla" bağlantılarını kurmuştu. Ayrıca dernekte gençler ve çocuklar için saz, bağlama

kursları ve müzik dinletileri gibi kültürel etkinlikler de düzenlenmekteydi. Ancak dernek, kısa bir süre sonra farklı amaçlara "alet" edildiği, kuruluş amacının dışında faaliyetler yürüttüğü gerekçesiyle kapatılmıştır. Derneğin kapatılması mahalleli tarafından devletin, örgütlü gücü "güçsüzleştirmek" için sıradan bir uygulama olarak algılanmıştır. Derneğin kapatılmasından sonra, faaliyetlerin sürmesi için dernekten boşaltılan apartman dairesi, BDP'nin mahalle temsilciliğine dönüştürülmüştür. Kadınlar, parti çalışmaları bünyesinde toplantılarla mekânı kullanmaya devam etmiş; bu faaliyetlere katılmama durumunda ise kendilerini kötü hissettiklerini ve onları kendine iyi hissettiren "dışarıyla" tek bağlantılarının bu mekân olduğunu dile getirmişlerdir.

Elimden geldikçe, imkânım oldukça partinin her türlü eylemine, toplantılarına katılmaya çalışıyorum. Valla geçenlerde KCK tutukluları kadın arkadaşlar serbest bırakılmış. Duydum ama çocuklarım var akşam gelecek, yemek lazım onlara. Aldım bütün malzemelerimi akrabam var hemen şurada dedim ki sen Allah rızası için yap bu yemeği akşam çocuklarıma, eve getir dedim. Allaha inancın olsun eğer gitmeseydim öldürdüm. Öyle bir heyecanla gittim ki uçuyordum. Elimden geldiğince gidiyorum... (D.G. 14).

Çocuklarıma bakıyorum. Eylem, Newroz, miting olunca katılıyorum. Başka da bir şey yapmıyorum (D.G. 3).

Çocuklarım için yemek yapıyorum, evimin işlerini yapıyorum. Partinin mitinglerine gidiyorum eğer miting varsa. Çocuğum 4 yaşında, çok küçük. Son zamanlarda çocuğumdan dolayı sürekli gidemiyorum (D.G. 17).

Çocuklarıma bakıyorum, evime bakıyorum. Arada partiye gidiyorum (D.G. 19).

Kadınların büyük çoğunluğu, ataerkil pratikleri eleştirel ve sorgulayıcı bir tavır içinde olsalar da, kadına yönelik baskıyı besleyen geleneksel ataerkil yapılar, kadınların hareket sınırını kısıtlamıştır. Özellikle resmi evlilikleri devam ettiği halde, eşleri başka kadınlarla birlikte yaşadığını dile getiren kadınlar; eski eşten "eş" diye söz etmektedir. Bu durumda olan iki kadından biri, bütün ilişkisini kestiğini, sadece kâğıt üstünde evli olduğunu belirtmiş; diğeri ise, eski eşinin "evlendiği" kadını eve getirip, birlikte yaşamak istediğini ancak bunu kabul etmediği için çevre ve akrabaları

tarafından kınandığını, hatta parti [BDP]'nin çalışanlarının dahi bu durumdan dolayı kendisine tavır aldığını belirtmiştir. Ancak, üstüne getirdiği "kumaya" ve eşine karşı yalnız ve tek başına yürüttüğü mücadeleyi kazanmış görünse de; zaman zaman katıldığı miting ve toplantılardan ibaret olan özel yaşamına, eşinin hâlâ karıştığını ve müdahale ettiğini belirtmiştir. Heidi Wedel'in belirttiği gibi, Kürt kadınlarının toplumsal gerçekliği her ne kadar zenginleşse de akrabalık, etnik ve dini ilişkiler ve bunların ürettiği değerler ve normlar tarafından kısıtlanmaktadır (2013: 179).

Kadınlar özgürleşmedi. 100 kadından birinin koşulları düzelmiş. Mesela ben partinin toplantılarına gidiyorum valla hala bize kötü bakıyorlar. Derneğimizdeki insanların bazıları benim için kocasını evine kabul etmedikçe bu kadını almayın derneğe demişler. Zihniyetler kirliliğe hala. Temiz değil. Kadınların kurtuluşu nasıl olacak, yoldaş? 100 kadından biriyle olmaz. Çok yavaş ilerliyor (D.G. 19).

Göçün kendisinin politik olduğunu düşündüğümüzde, iç içe geçmiş birçok faktör sonucunda yerinden edilen kadınların politikleşmesi şaşırtıcı değildir. Kaygalak, yerinden edilme sonrasında sadece kadınların değil, göç eden nüfusun bir bütün olarak siyasallaştığını, yerleştikleri yerlerde yeni siyasi eğilimlerin ortaya çıktığını ve hâkim olan siyasal eğilimlerin değiştiğini söylemiştir (2009). Yerleştikleri yerde yoksullaşan bu kitlenin ihtiyaçları ve talepleri üzerine inşa edilen ve bu kadınların aktif katılımıyla şekillenen Kürt siyasi hareketi aracılığıyla, toplumsal yaşamı dönüştürme çabası kapsamında; kadın hak ve özgürlüklerinin genişlemesi, karar verme süreçlerinde etkinleşmesi yönünde önemli değişiklikler yaşansa da, kadınlar tarafından yetersiz bulunmaktadır. İstanbul'a göç eden kadınları konu aldığı araştırmada Wedel, okur-yazar olmayan ve Türkçe'yi çok az bilen göçmen Kürt kadınlarının; devletin yönlendirmesi altında olan televizyon haberlerini, siyasi bir bilinçle ve eleştirel bir tarzda yorumlayıp, yaşanan baskıları politik bir söylemle aktarmalarından etkilendiğini belirtir (2013). Bu tanımlamanın, büyük ölçüde Kanarya Mahallesi'ndeki görüşülen kadınları içerdiğini söylemek mümkündür.

Yine geçenlerde biliyorsundur belki, bir gerillanın cenazesini sürüklüyorlardı, ordan geçen askerler de ayağıyla başına vuruyorlardı. Ahhh... Hem bizi öldürüyorlar hem de... Neyin hükmüdür bu? (D.G. 8).

Geçenlerde beni ziyarete geldi bir akrabamız. O gittikten sonra günlerce ağladım. Hapishanelerin durumunu anlattı bana, rezaletini anlattı devletin... Onca genç boşu boşuna hapishanelerde eziyet görüyor, çürüyor. Devletin zulmü hiç bitmiyor. Daha önce, 5 yıl oldu galiba... Polis gencecik bir çocuğu öldürdü. Şerzan'ı [Şerzan Kurt] öldürdü, Muğla'da... Öğrenciydi daha... [ağlıyor]... Sonra ne oldu... Şerzan'ın katili olan polisi terfi ettiler. Öldürüyorlar, yakıyorlar. Sonra bunu yapanları terfi ettirdiler... Kürtlere yapılan zulüm kimseye yapılmadı. Kürtler mazlumdur. Kürtler esirdir. Hep de hakları yerde kalıyor (D.G. 24).

Ben devleti yönetenleri vallahi anlamıyorum. Kendi halkıyla savaşıyor nasıl yabancı devletlerle savaşıyor, nasıl Ortadoğu'da bir güç olacak. Onca çocuklarla dağlarda savaşıyor. İkiye bölmüş vatandaşını. Aklını kullansa o çocuklar onun vatandaşı. Birlik ol vatandaşınla... Bu Kürtler kimin Kürt'tü. Kendi ülkesinin vatandaşı... Hâlâ terörist diyor, savaşıyor, öldürüyor. Ancak savaşa para yatırıyor, milletini yoksullaştırıyor... Ne için, neyin savaşıdır bu, kimin savaşıdır? (D.G. 2).

Kürtler huzura kavuşmadıkça Türkler de huzura kavuşamazlar. Bu kavga sürdükçe biz bu kadar ezildikçe Türkler de huzura varamazlar. Bu dava sonlanmadıkça, masa başında çözülmedikçe Türk halkı da huzura kavuşamaz. Ne Türk ne Kürt... Türkler sanmasın ki bu acı, bu ölümler yaşandıkça Türkler de huzura kavuşacaklar... Ne zaman bu dava bitecek o zaman hepimizin rahat bir nefes alacağız. Şimdi mesela ben uzun zamandır partide görev almıyorum. Gelinimin çocukları var. Onları bırakamıyorum. Her türlü eylem, newroza gidiyorum ama bu evimdeki sorumluluklarımdan dolayı artık çalışmıyorum... Ama hep yanlarındayım. Mesela geçen yürüyüşe gittim ayaklarım kırıldı, alçıya alındı. Buu... Eroine, fuhuşa hayır yürüyüşüne... Geçenlerde 11 KCK tutuklusunu serbest bırakıldı, onları da ziyarete gittim. Haklarımız için sonuna kadar mücadele edeceğiz (D.G. 12).

Kadınlar gündelik yaşamına yön veren siyasal pratikler, Öcalan'ın söylemleriyle inşa edilmekte; toplumsal, siyasal ve kültürel haklar, Öcalan'la özdeşleştirilerek, ortaklaştırılarak talep edilmektedir.

Kadının eskiye göre durumu azıcık daha iyi. Başkanın ile gerillaların sayesinde... Biraz ilerleme var ama yeterli değil. Daha çok haklarımız var olacak. Bazen de bir ileri iki geri yaşıyor kadınların hakları. Bu durumda biraz da kadınların da payı var. Aslında yılların korkusu var. Kadın o korkusundan sıyrılmıyor. Eskiden erkekler kadınları şiddetle bastırıyorlardı, neler nelerle bastırıyorlardı. Allah korusun... Böyle erkekler olmaz olsun. Kadını insandan saymıyordu. Benim gücüm var diyor. Konuşmasıyla, kelimesiyle davranışlarıyla hep işkence yapıyordu kadına. Kadın doğru, kadın çamaşır yıka, kadın yemek yap, kadın o adama bak, adamın köleliğini yap. Kürt erkekleri köleyken, kadınları da kendilerine köle görüyorlardı. Aşağılıyordu. Şimdi durum biraz daha iyi ama yeterli değil... (D.G. 7).

Kadınlar bu taraftan da eziliyor. Tutsaktır. Şimdi biraz daha özgürleşmişler. O da Apo kadınları desteklediğinden beri sadece sessiz duruyorlar erkekler. Ama yine de eziliyorlar, yine zulüm ediyorlar erkekler. Vallahi hâlâ da tutsaklar. Duyuyoruz her yerde zulüm devam ediyor. Valla benim evimde biz eşitiz. Ama yine de erkeklere biraz

daha hizmet etmemiz gerekiyor. Yine de erkektir. Devlet bir yandan erkekler bir yandan... (D.G. 2).

Biz Kürt kadınların borçlu olduğumuz bir yer var. O da dağlardaki kızlarımızdır, Başkan Apo'dur. Önceleri Kürt erkeklerin boynu büküktü devletin karşısında. Devlet karşısında korkaktılar. Eve gelince kadınlara her türlü zulmü görüyorlardı. 13-14 yaşındaki kızları 70 yaşındaki adamlara veriyorlardı. İki kadın, üç kadınla evleniyorlardı. Kürt kadını mücadeleye katılmadan önce Kürt erkeği devletin kölesi gibiydi. Kürt kadını ne zaman bu mücadelenin içinde yer almaya başladı bu mücadele daha iyi bir yere geldi. Kürt kadınları dillerine sahip çıkmalı, çocuklarıyla Kürtçe konuşmalı. Bizim bu dillimiz için çocuklarımızın kanı döküldü. Elimizde kalan son mücadeledir. Dillimiz de elimizden giderse o zaman o gün kesinlikle biz de ölürüz (D.G. 23).

Kürt kadınlarının etkin konumunu ve "özgürlüğünü" sınıfsal bir durumla değerlendiren kadınlardan biri; eğitim ile ilişkili profesyonel bir mesleğe sahip olan kadının; eğitim olanaklarından yoksun, işsiz, güvencesiz olarak çalışan kadına göre yaşamı üzerinde daha fazla söz sahibi olması olarak yorumlanmaktadır.

Kürt kadınlarından okuyanlar daha iyi durumda, hak ve hukuklarını biliyor, mücadele edebiliyorlar. Diğer Kürt kadınları hâlâ baskı altında, hala zulüm görüyor. Kocasından, çocuklarından her yerden görüyor. Her zaman Kürt kadınları fedakârlık yapıyor. Kürt kadınları çocuklarının arkasında... (D.G. 22).

Görüşülen kadınların ifadelerinde ve davranışlarında tutarsızlıklar da bulunmaktadır. Örneğin bütün kadınların "kız kardeş" olduğunu, kadınları baskı altında tutan ataerkilliği eleştirdiklerini ve ataerkilliği besleyen geleneksel yapılara karşı eleştirel bir tavır takındıklarını; erkeğin kadına karşı "üstünlüğünün" ardında gizli olan kadın "düşürülmüşlüğü" yattığını ve bu zihniyet ve yapılarla mücadele ettiklerini iddia etmelerine rağmen; geleneksel ataerkil ilişkiler, bizzat aynı söylemi geliştiren kadınlar tarafından yeniden üretilmektedir. Kadınlar erkek çocuklarının dışarıda oyun oynarken; aynı yaşta kız çocuklarının evde, ev işlerine ve çocuk bakımına yardımcı oldukları gözlemlenmiştir (bkz ek-8-9). Bu durum bir katılımcı tarafından özeleştirisi olarak dile getirilmiştir.

Kadınlar kendi kendini mahkûm ettiriyorlar. Evet partiye gidiyorlar özgürlük istiyoruz diyorlar, ama eve gelince aynı kaldıkları yerden devam ediyorlar. Sofrayı kıza kurduruyor anne, evdeki büyük kızına küçük erkek kardeşinin gömleğine sen ütüle diyor. Biz kadınlar böyle yetiştiriyoruz çocuklarımızı. Ben de aynısını yapıyorum. Ben farklı bir şey yapmıyorum yani (D.G. 17).

Katılımcılardan biri, gittikçe artan kadın cinayetlerini hatırlatarak, bu cinayetleri kadının baskı ve tahakküm altına alınmasıyla ilişkilendirmektedir. 1 Eylül Dünya Barış gününde, Barış eylemine giderken kocası tarafından öldürülen ve Kanarya'da yaşamış bir aktivist olan Neslihan'ın, kadın özgürlüğü için mücadele etmesine rağmen, erkek şiddetinden kaçamamıştır. Görüşülen kadınlar, kadın mücadelesi yükselttikçe, bununla orantılı olarak artan baskı ve zulmü, üzüntüyle karşılamaktadır. Partide, kadınlar, erkeklerle birlikte "yan yana, omuz omuza" çalışıyor olmalarına rağmen; erkeklerin, kadınları hâlâ "eksik" gördüğünü, kadınları karar verme organlarından uzak tutmaya çalıştığını, kadınlara karşı güvensizliklerini söylemelerinde yansıtmamaya dikkat etseler de, davranışlarında gizli olan ataerkilliğin çaba sarfetmeksizin gözlemlenebildiğini belirtmişlerdir.

Yoldaş, esasen kadına çok zulüm var. Her gün bir kadın katliamı yaşanıyor. İkili evlilikler. Biz bitecek sandık ama zulüm de gittikçe artıyor. Partide de aynısını yapmaya çalışıyorlar erkekler. Ama biz bilinçliyiz, müsaade etmiyoruz. Ben geçenlerde Ankara'ya gittim. Erkekler bize destek vermek istiyorlar. Tamam, anlıyoruz ama yine de buna da müsaade etmiyoruz. Dönüşte Küçükçekmece'de araba yok diye haber verdim, arabayı getirdi bir erkek arkadaş. Arabanın ücretini ödemeye çalıştı. Olur mu dedim hiç öyle şey. Ben paramı veremiyorum mu? Ben sadece tanıdık bir araba istemiştim. Bizi ciddiye almıyorlar. Bize güvenmiyorlar, yapabileceklerimize güvenmiyorlar. Geçenlerde Mehmet Açar'ı protesto etmek için de gitmiştik. Başkan [BDP ilçe başkanı] da oradaydı. Bizi küçümsüyorlar. Biz yönetime giriyoruz, meclise giriyoruz ama bakıyoruz bazen bizi kapının dışında tutup içerde kendi kendilerine karar veriyorlar. Birkaç kez buna şahit oldum. Valla elimi masaya vurdum ve kadının sözü olmadığı yerde biz yokuz dedim. Kabul etmiyoruz. Ne karar verilecekse beraber vereceğiz. Madem öyle evimizde oturuyoruz. Ben hep öyle diyorum, biz vitrinleri değiliz kimsenin... (D.G. 6).

Kadınların büyük çoğunluğu, toplumsal yaşama dayatılan kadınlık-erkeklik normlarının, kadınları erkeklerin gerisine ittiğini, kadın için erkeksiz bir yaşamın çaresizlik, eksiklik olarak ataerkilliğin meşrulaştırdığı geleneksel kalıpları

reddettiklerini belirtmişlerdir. Kadınlar ataerkilliği, tersinden okuyarak yaşamın ancak kadınla güzelleşebileceğine inanmaktadır. Yaşamın kendisinin "kadın" olduğunu ve "erkek" iktidarının "kirlettiği" renginden, gerçek rengine kavuşabilmesi, kadının "cinsiyle" var olmasıyla mümkün olacaktır. Bunu için kadının evden "dışarıya" çıkıp, kamusal alanda yer almalıdır.

Kadın her türlü zorbalığın altındaydı. Kadın kendinin farkında değildi. Yeni yeni kadın bilinci oluştu, kadın yeni yeni kendini tanımaya başladı. Kadınlar gerillada en ön saflardalar şimdi, şehirde de kadınlar erkeklerle birlikte erkeğin yaptığı her işi yapmaya başladı. Kadın eziliyordu önce. Şimdi de eziliyor ama eskisi kadar şiddetli değil. Kadın kendini tanıdıkça siyasete de, yaşama da renk geldi. Kadın her yerde artık... Kendini tanıyarak, bilerek kendi olarak var olma mücadelesini veriyor. Öyle erkeklerin çizdiği yolda yürümek yok. Kadınlar karar verme sürecinde, her yerde var artık (D.G.12).

3.2.5. Dışlanma - Ötekileştirilme

Cenk Saraçoğlu, İzmir'de yaptığı *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler* adlı ve alan çalışmasında, "Kürt düşmanlığı" konusunu ciddi bir çözümlenmeye tabi tutar ve "Kürt karşıtı" kişilerin zihniyet dünyasına, algısına dayandırarak, bu düşmanlığın nasıl bir söylemle meşrulaştırıldığını açıklamaya çalışır. Saraçoğlu'na göre, İzmir'e yönelen Kürt göçüne duyulan kaygının, kimilerinin dillendirdiği gibi, İzmir'in kapasitesini aşan bir nüfus artışıyla karşı karşıya kaldığı ve bu durumun yarattığı olumsuz koşullara duyulan rahatsızlığın değil, gerçek kaygının, "modern, laik, Batılı" İzmir'in karşıtlığıyla ifade edilen cahillik, haksız kazançla geçinme, bölücülükve işgal etme gibi zıtlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu yönüyle, toplumsal dinamikleri yerinden oynatan yerinden dilmiş Kürtlerle, "yerli halkın" ilişkisinin sınıfsal özellikler taşıdığını belirtir (2011). Saraçoğlu, bu algının tamamen yersiz olmadığını, Kürtlerin okullu eğitim seviyesinin düşük olduğunu ancak bu eğitimsizliğin "cahilliğin" altında yatan gerçeğin; göçe maruz kalmaları sonucu, sosyal ve ekonomik sermayeden mahrum kalmaları, yerleştikleri yerlerde anadillerinin dışında "yabancı" dille eğitim almalarının yarattığı zorlukları, saplandıkları dezavantajlı konumu aşmakve

yoksulluğu gidermek bireysel çabalarla mümkün olamayacak kadar zordu (Saraçoğlu, 2011). Evin gelir getiricisi çocuklar olunca da yoksulluk sonraki kuşaklara miras kalmaktadır (Saraçoğlu, 2011). Kadınların anlatıları Saraçoğlu'nun teyit eder niteliktedir:

İlk geldiğimde Soğuksu'da bir ev kiraladım. Çok çektim. Kiracıyım, bir sürü çocuk... Hepsi küçük... Bunlara bakım lazım... Bütün çocuklarım küçüktü. Çalışacak bir çocuğum vardı. 5'i yeni bitirmişti büyük oğlum. Mecbur okuldan aldım. Çalışması, bize bakması için. Kocam da terk etti bizi, gitti. Avrupa'ya gitti. Çocukları zar zor ilkokulu bitirecek kadar yetiştirebildim. En azından okuma yazmaları olsun istedim. Perişan olduk, ev kiramızı ödeyemedik... Hangisini anlatsam (D.G. 7).

İki çocuğum tekstilde çalışıyor. Bütün çocuklarımı okuldan çıkarttım. işe verdim. Şimdi de asgari ücretle çocuklarına bakamıyorlar. Ben de tek başımaydım, babaları yok, destekçimiz yok. Ben çalışmıyorum, çocuklarım hepsi küçük. Korktum çocuklarımı kaybederim, babaları yok, kimsemiz yok. Uyuşturucusu var, çetesi var, her şeyi var. Bu yüzden erken evlendirdim çocuklarımı, küçük yaşta evlendirdim hepsini... Şimdi zor bakıyorlar çocuklarına... (D.G. 22).

Çocuklarımı burada çalışmaya gönderdim, kız kardeşimin evinde kaldılar. Dört yıl boyunca... Uzunca çalıştılar, toparlandık öyle evimizi taşıdık geldik. Çaremiz yoktu. Küçücüktü çocuklarım... Ortaokulu zar zor bitirdi ortancası. Zaten büyüğü 5. Sınıftan sonra çalıştı. Ne yapacaksın. Valla tekstilde ne zorluklarla çalışıyorlar, güneş bile girmiyor atölyelere. 11 saat 12 saate kadar çalışıyorlar. Durumumuz iyiydi köyde, çocuklarımızın kazancına mı ihtiyacımız vardı (D.G. 14).

Bütün katılımcıların, kişisel bir deneyimine dayandırarak anlattıkları temel dışlanma biçimi, anadilin ve geleneksel giyimlerinin merkezinde gerçekleşen dışlanma biçimi olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle, kamu hizmeti veren sağlık ve eğitim kurumlarında yüze yüze geldiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların, Türkçeyi aksanlı, "düzgün" konuşamamalarından dolayı, "ayrımcılıkla, dışlanmışlıkla" karşı karşıya kalmaları, kamusal alanda gerilim yaratmasına sebep olmaktadır. Saraçoğlu'nun, İzmir'de yaptığı alan araştırmasında, İzmirli orta sınıfların, Kürtlerle "karşılaşmasında", Kürt düşmanlığı üzerinden kurgulanan ötekileştirme ve dışlanmanın dil üzerinden yapılmasının kökünü, resmi milliyetçi ideolojinin asimilasyoncu politikalarının, Kürtçenin üzerindeki baskının ve ciddi bir başarısının sonucu olduğunu; bu yüzden, Kürtçe konuşmanın devlete bir meydan okumak olarak algılandığını ve Kürtçe

konuşmanın bölücülük ve vatan hainliğiyle eş tutulduğunu belirtmektedir (2011). Wedel de, sahip olduğu her şeyi elinden alınarak, yerinden edilen Kürtlerin, İstanbul gibi metropollerde ağır bir yoksulluk şartlarında, iş yaşamında ve diğer alanlarda ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmektedir (2013: 173). Katılımcılar, Saraçoğlu'nun belirttiği gibi özellikle eğitim ve sağlık hizmetleri kamu hizmeti veren yerlerde ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Mesela ben geçenlerde okula gittim kadın soruyor nerelisin diye? Dilimizden belli oluyor, doğru dürüst konuşmıyorum Türkçeyi. Kendi dilimiz olsaydı o kadar çirkin görünmezdi. Dilimiz güzeldi. Şırnaklıyım dedim kadına. Kadın da belli oluyor dedi. Öğretmen soruyor doğru dürüst anlamıyorum. 10 kelimedemden 5-6sını ancak anlıyorum. Çocuğuma sordum da anladım tam ne dediğini... (D.G. 21).

Ben her şeyi gördüm. İlk geldiğimde dilim yok. Bir ekmek almaya bile gidemiyordum. Eşim varken de bekliyordum ki eşim gelsin bize ekmek alsın. Doktora gidemiyorduk. Ben geçenlerde doktora gittim. Yaşlı bir kadın da gelmiş. Kürt. Türkçeyi bilmiyorum. Benden yardım istedi. Ben de dedim ki ben bugün doktora gitmesem de olur. Gerekirse yarın gelirim, sana yardım ederim dedim. Gittim doktora durumunu anlattım. Bana kızdı sen git, kadın gelsin. Kadın Türkçe bilmiyor dedim, çevirecek biri lazım dedim. Ben uğraşamam bir saat sizinle, çekin gidin dedi. Ben de hemen başhekime çıktım. Durumu anlattım. Başhekim geldi doktora dedi ki bir muayene et sonra konuşuruz dedi. Bugün artık hakkımızı da arayabiliyoruz, haksızlıklara karşı mücadele edebiliyoruz. Ama dilimizin dahi olmadığı zamanlar vardı (D.G. 22).

Kitlesel ve kısa dönem içinde gerçekleşen Kürt göçü, Kürtlerin belirli mekânlarda yoğunlaşarak; Kürt kimliğini, kültürel, toplumsal sembolleriyle yeniden üretilmesini sağlamıştır. Yerinden edilen nüfusun, yerleştikleri yerlerde özgül farklılıklarını koruması, "şehrin egemen sahipleriyle" karşılaşmada öteki olmayı derinleştirmiştir (Saraçoğlu, 2011). Bu durum Kürtlerin kendilerini Kürt olarak tanımlaması, Türklere "Türk" kimliğinin stratejik gücünü yitireceğine dair korkuları barındırmasından ileri gelmektedir (Kentel ve ark. 2009: 106). Katılımcılardan birinin, Kürt kimliklerini inkâr etmeleri durumunda ayrımcılık ve dışlanmışlığın önüne set çekilebileceğini vurgulaması bu durumla açıklanabilir.

Eğer biz Kürdüz demezsek saklasak, sizin gibi düşünüyoruz, Türküz deyince bir sorun yok, baskı yok. Kürdüz deyince sıkıntı çekiyoruz. Kendimizi inkâr ettiğimiz zaman problem yok. İlk geldiğimizde dil yok, fakiriz. Aklına gelen her şeyi yaşadık. Ona

rağmen, bunca yaşadıklarımıza rağmen barışı istiyoruz. Devlet bizle barış yapmıyor. İstemiyor bizimle barışı. Beklentimiz herkesin birleşmesi, barışı talep etmesidir. Her yerde ölüm savaşı var. Biz savaşı istemiyoruz (D.G. 16).

Her vatandaşa parasız, zorunlu eğitimle fırsat eşitliği sunma iddiası taşıyan devlet okulları; eşitsizliğin yeniden üretildiği yerlerdir. Artan özel okullarla ve bu okullarda eğitim gören "üst sınıfa" ait çocuklar için eğitim; gerçek yaşamla paralel, yaratıcılığı zenginleştirme gibi avantajlar sağlarken; alt sınıflarda yer alan çocuklar için mevcut devlet okulları, sürdürdükleri yaşamla paralellik değil; zıtlıkları içerir. Bu durum "alt sınıflarda" yer alan çocukların, ağır ekonomik koşullar altında ezilen ve ailesinin ekonomik sermayesi olan çocuğun okulla gerçek yaşamının bütünleşememesine neden olmaktadır. Kürt çocuklarının hem alt sınıfta bulunması, hem de "yabancı" bir dille eğitim alması sorununa, etkili bir faktör olan "dil"in eklenmesiyle sorun, katmerlenmiştir (Saraçoğlu, 2011). Böylelikle sistematik bir "öteki"yi yaratan koşullar, toplumsal yapılar ve kurumların yardımıyla yeniden üretilmekte ve bu işlevi yerine getirmektedir (Saraçoğlu, 2011). Kadın katılımcıların anlatımlarında, bu "öteki" "dilsizlikleri" üzerinden yeniden üretilerek, Kürtlüklerini "ele vermekte" ve ayrımcılığa maruz kalmalarında önemli bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Kürtçe konuşuyoruz. Ev vermiyorlar. Çocuklarımız çok. Terörist diyorlar. Her türlü zorluk çektik. Korkuyorduk Kürdüz demeye. Ama dilimizden, her şeyimizden anlaşılıyor Kürt olduğumuz (D.G. 11).

Biz geçenlerde doktora gittik kızıyla. Metrobüste Kürtçe konuşuyoruz diye üstümüze yürüyorlar. Valla korkmuyoruz ama bakışlar, duruşlar. Kendi dilimizi konuşamıyoruz (D.G. 18).

Çok çektik, rezillik gördük. Ben ilk geldiğimde dükkâna gidip bir ekmek alamıyordum. Ben de kadınlarla belediyeye gittim, durumum iyi değil diye. Memur geldi, bana bir şeyler sordu ben de Türkçe bilmiyorum dedim. Türkçeyi öğren o zaman gel dedi, gitti. Yardım yapmadı valla. Bu nedir? Bu haksızlık değil mi? (D.G. 22).

Kadınlardan biri, ev sahibinin Kürt olduklarını bildiğini; ancak PKK'nin siyasi uzantısı olarak görülen BDP'ye oy verdiklerini anlayınca, evden çıkartmak istediğine vurgu yapmıştır. Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç'in "Milletin Bölünmez

Bütünlüğü" Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler) adlı araştırma raporunda; Türk milliyetçiliğinin yükselişindeki ortak paydanın PKK'ye karşı üretilen düşmanlığın yattığını belirtirken (Kentel, Ahıska, Genç, 2009: 98); Saraçoğlu, bu düşmanlığın, 1980'den sonra 12 Eylül darbesiyle devletin bütün ideolojisini Kürtlerin varlığını inkâr ve onların aslen Türk olduğunu yaymak ve üretmek üzerine kurgulamasıyla açıklamaktadır (Saraçoğlu, 2011).

Valla ev sahibim Kürt olduğumuz için evden çıkarmak istiyor. Aslında Kürt olduğumuz için değil, AKP'li olmadığımız için... BDP'li olduğumuz için evden çıkarmak istiyor. Eee buralarda da BDP denince akıllarına PKK geliyor. Mesela benim ev sahibim Kürt olduğumuzu biliyordu. Allah için... Birkaç gün önce ev sahibimin evine gittim. Bahçede ev sahibinin karısıyla birlikte bir kadın oturuyordu. Kadın bana nerelisin diye sorunca ben de Şırnaklıyım dedim. Kürt müsün deyince, ben de Kürt'üm dedim. Dedi ki valla Kürtlerin kafası çok sert. Ben de dedim niye? Dedi ki yedikleri ekmeğe ihanet ediyorlar. Ben de dedim ki biz sizin dediğiniz ekmeği istemiyoruz. Bu benim dilim, kültürüm... Dilimi kültürümü de bir torba makarnaya, kömüre satmam dedim. Ben böyle deyince ev sahibi de o zaman çıksınlar evimden dedi. Durum bu yani... (D.G. 21).

Güncel ve politik olayları takip eden kadın katılımcıların, Gezi Parkı sürecinde yaşanan direnişe destek verdiklerini, ancak Doğu ve Güneydoğu'da güvenlik gerekçesiyle her yıl dağların yakıldığını, dağların yeşillenmesine dâhi izin verilmediğini, yakılan köylere sessiz kalındığını, bu yüzden direnişçilerin samimiyetini sorguladıklarını ve aktif olarak Gezi'de bulunmayışlarını bu şekilde açıklamışlardır. Ancak kadınların Türkiye'nin batısını sessiz kalması, Susan McDonald'ın aktarımlarından, Avrupalı kadınların da benzer bir sessizlik içinde olduğunu anlamaktayız. Kürt kadınlarının, erkekler gibi, etnik kimliğini ifade edemediği, dilinin yasak olduğu dönemlerde, özellikle, cezaevlerinde bulunan kadınlara, tecavüz ve bekaret kontrolü gibi çeşitli insan hakları ihlalinin yaşandığını; ve bu ağır insan hakları ihlali dahi, Batılı feministlerin de sesini yükseltmelerine neden olmamıştır (McDonald, 2013).

Onca köylerimizi, dağlarımızı yaktılar. Hayvanlarımızın otlaklarına bile göz diktiler. Cehenneme çevirdiler hayatımızı. Kimse sessini çıkartmadı. Ne Türkiye halkları ne de

Avrupa. Bugün Taksim de eylem var. Biz haksızlar demiyoruz. Haklılar ancak Kürdistan dağları için niye ses çıkarmadılar (D.G. 7).

Bir de şunu da söyleyeceğim: Bugün Gezi parkı için, bir ağaç için ayağa kalkanlar Kürdistan'ın her taşı toprağı ağacı çiçeği ateşe verirken neredeydiniz, bizim köylerimiz yakılınca neredeydiniz? (D.G. 6).

Yaşlı katılımcıların hepsi, İstanbul'da kendilerini "hasta" hissettiklerini, kendilerine iyi gelen tek yerin parti (BDP) miting ve toplantılarının olduğunu dile getirmişlerdir.

Evde ben hastayım. Partiye gitmediğim an hastayım. Gidemeyince hastayım. Gidince sağlıklıyım. Tek ilacım parti ve parti çalışmaları. Nasıl idare edeyim nasıl oturayım yerinde. Onca kanı dökdü genç kızların, erkeklerin. Onca insan yaktı kendini... Onca çocuklarımız zindanlarda. Nasıl rahat olalım, nasıl evimizde oturalım. Biz huzurlu olamayız. Bu dava sonlanmadıkça bütün huzura kavuşamazlar (D.G. 12).

Valla İstanbul benim ömrümden 10 yıl aldı. Yerimiz yurdumuz değil. Ama ben mitinglere, kutlamalara, anmalara katıldığım da biraz ferahlıyorum, nefes alıyorum. Mesela geçenlerde 3 -4 saat konuştuk, bir araya geldik. Kendime geldim (D.G. 13).

Ben valla artık hastayım. Aktif olarak çalışamıyorum ama partinin her türlü mitingine katılıyorum. Hastayım artık, yaşıyorum... Valla ben burada nefes alamıyorum. [Binamên derna yê li vêr]. Nasıl gece gündüz oluyor bilmiyorum. Hasta oldum buralarda. Ama çocuklarım var torunlarım var. Nasıl bırakıp gideyim. Siirt'ten çok istiyor ailem gel diyorlar illaki ama nasıl gideyim (D.G. 8).

Benim yaşamım zor yoldaş. Ben partiye gittiğim de partide çalıştığım da çok ferahlıyorum, o zaman daha iyi hissediyorum kendimi... Partide ne olursa olsun katılıyorum. Ne görev verseler yapıyorum. Cumartesi anneleriyle her cumartesi Galatasaray meydanındayım. Sağ olduğum sürece babamı arayacağım. Devlet çok zulüm etti. Sağ olduğum sürece babamın kemiklerini arayacağım. Gerçi babamla birlikte bütün kayıplar bizim. Herkes babamla birlikte yanan hepsi bizim parçamız... Aynı acıyı, ortak acıyı paylaşıyoruz. Partide kadınların oranı gün gün artıyor. Yeni yönetimle daha artacak. Bazı erkek arkadaşlarımız var bir kadın gibi yardım ediyorlar, bize destek oluyorlar. Ama genelde kadının her yerde yaşamı zordur. Kadının üzerinde her zaman yük var. Mesela evde dahi yükümüz fazla. Bizim sorumluluğumuz fazla. Ama bunu kırmak için mücadele ediyoruz (D.G. 6).

3.2.6. Yaşam Beklentileri

Kadınların yaşam beklentileri; şeffaf, açık ve somut gerçeklikleri kapsamaktadır. Ortaklıklarını kaybettikleri yakınları üzerine kuran kadınlar, beklentilerini "barışla" ete kemiği büründürerek dile getirmişlerdir. "Barış istiyorum" olarak kodlanan bu cümleye, "Barıştan kastınız nedir, biraz açar mısınız?" sorusunun cevabı "sevdiklerinin ölmeyeceği; çocuklarının daha güzel bir dünyada kendi kimliğine,

kültürüne yabancılaşmayacağı; özgürce dillerini konuşabilecekleri bir dünya" olarak tasvir etmişlerdir.

Allahtan önce iman diliyorum. Sonra Kürt halkının özgürleşmesini, kültürümüzün özgürleşmesini ummuyorum. Çocuklarımız için güzel, rahat bir gelecek... Çocuklarımız bizim yaşadıklarımızı yaşamamızı istiyorum. Barış, eşitlik istiyoruz. Nasıl diğer halkların çocukları iyi okuyor, iyi yaşıyorlarsa bizim çocuklarımız da okusunlar iyi bir hayatları olsun (D.G. 5).

Barış istiyorum, çocuklar ölmesin istiyorum. Başka ne isteyebilirim. Bunca çile çektik. Herkes çekti. Artık yeter, yetmez mi? Giden geri gelmez. Artık kalanlar ölmesin. Genç kızlar, erkekler ölmesin artık. Artık insanlarımızın kıymetini bilelim. Çocuk büyütme kolay mı? Kan dökülmesin. Ölenler öldü, geri getirmek mümkün mü? Kalanlara sahip çıkalım. Çocuklarımız dönsün dağlardan... Bir tavuk ölüyor adamın insanın içi gidiyor. Özgür olsun artık bu halk. Bunca kan aktı. Artık yeter. Özgür olsun Kürt halkı. Barışla Kürtlerin hakları verilecek. Barışla eşitleneceğiz. Önceleri Kürt bile diyemiyorduk. Haklarımızı dilimizi kültürümüzü istiyoruz. Barışla gerillalar gelsin, zindandaki tutsaklar bırakılsın. Apo çıksın, özgürleşsin. Dağdaki çocuklar gelsin evlerine dönsün. Özgür olsun çocuklarımız. Gerillalar döndü ne yapacak oralarda. Bu başka nasıl çözülecek. O çocuklar orda mı kalacak öyle. Onca çocuklar öldü yetmedi mi? Valla ben siyaset bilmiyorum. Ama bunu biliyorum. Televizyonda görüyorum dayanamıyorum onlara... (D.G. 11).

Bütün haklar gibi özgür olmak istiyorum. Köyümüze Kürdistan'a gitmek istiyorum. Kimliğimizi istiyorum. Artık kan dökülmesin. Kalan çocuklarımız dağdan dönsün. Dilimiz özgür olsun. Biz 21 yıldır burada yaşıyoruz dilimizi yaşatmaya çalışıyoruz. Dilimiz önemlidir, kültürümüz önemlidir. Özgür olsun istiyorum. Bütün davam, çabam budur. Ben barış istiyorum başka bir şey istemiyorum. Kürdistan'a bahar gelsin, güzellik gelsin istiyorum. Haklarımızı istiyoruz, yerlerimizi, kimliklerimizi istiyorum. Çocuklarımız dağlardan dönsün. Gidenler zaten annelerinin babalarının yüreğinde vardır. Ama kalanlar dönsün, anne babasına dönsün (D.G. 10).

Kürt haklarının teslimini ve devletin Kürt halkıyla barışmasını; PKK'nin cezaevindeki lideri Öcalan'ın özgürlüğüne ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Kadınların, Öcalan'ı, bir bütün olarak Kürt halkının kişiliğini temsil ettiğine inanılarak mitleştirirken; resmi ideolojide, aynı beden; bebek katili, bölücü başı, birlik ve beraberliği bozan şeytani bir kişilik olarak tanımlanmaktadır. Görüşmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde; Öcalan'ın resmi ideolojinin psikolojik eşiği olarak anlaşıldığı, bu psikolojik eşik aşılmadan haklarının teslimi, geçmişle yüzleşmenin, hakikati ortaya çıkarmanın mümkün olamayacağı inancını taşıyorlardı.

Ben barış istiyorum. Dilimin, kültürümün özgürleşmesini istiyorum. Topraklarımda ölmek istiyorum. Geçmişim olsun istiyorum. Biz bu mücadelenin içindeyiz. Mücadelemizin sembolü de Başkan'dır. Eğer Başkan hapishaneden çıkmadıkça da bu barış olmaz. İlk isteğim Başkan'ın özgürlüğüdür. Başkansız yaşam olmaz, valla... Zaten Başkan çıkmadıkça bütün bu taleplerimizin karşılanmayacağını da biliyoruz. Başkan özgürleşmedikçe biz özgürleşemeyiz. Yoldaş sana şunu söylemek istiyorum: Bunca acılı tarihimiz var. Ama bu acılı tarihin sembolü, önderi Başkandır. Şimdi onca kayıplarımız oldu artık gelebilirler mi? bu savaşa 3-4 evladını veren anneler dahi Başkansız olmaz diyor. Hepsinin çocuklarının kemikleri mağaralarda, yıkanmamışlar, bir mezarları yok. Evet ben evladımı kaybetmedim ama dostlarımı arkadaşlarımı, akrabalarımı kaybettim. Acıları büyüktür. Kolay değil bir evlat büyütme. Benim çocuğum bir saat geç gelsin eve ben dört dönüyorum. Çocuğuma bir şey mi oldu diye. O annelerin evlatlarına bir toprak çok görülmüş yoldaş. Kemikleri mağaralarda, dağlarda, tepelerde... Acıları çok büyük o annelerin. O çocuklar bizim için can verdiler, bizim acılarımız, özgürlüğümüz için... (D.G. 6).

İlk önce dünyaya bir dayanışma dostluk, arkadaşlık, yoldaşlık lazım. Dünyaya dostluk dayanışma hâkim oldukça biz de bu nimetten faydalanacağız bizim evlerimize de bu dayanışma ruhu girer biz de daha umutlu bakarız dünyaya. Kendi halkım için de bizim dünyamızın güzelleşmesi Başkan Apo'nun özgürleşmesine bağlı. Barış istiyorum, barış gelecek çocuklarımız daha iyi bir dünyada yaşayacak. Çocuklarımız ölmeyecek, onlar için tedirgin olmayacağız, gelecekleri için kaygı duymayacağız. Bundan daha güzel bir şey olabilir mi? (D.G. 12).

Katılımcıların barışın, Türkiye'de yaşayan tüm halkların kucaklaşmasıyla sağlanabileceği ve kadının rolünün önemli olduğu vurgulanmıştır. Yaşadıkları bütün acıları unutmaya hazır olduklarını, yeter ki hakikat ortaya çıksın, bundan sonra gözyaşı, kayıplar olmasın...

Devletten beklentim var. Annelerin yanan yüreklerini su serpsin. Annelerin çocuklarının ölümlerinin hesabı verilsin. Kadının özgürlüğü için önce bunları yapsın. Kadın özgürleşmedikçe dünya özgürleşemez. Kadın demokrasi de yer almadıkça dünyaya da demokrasi gelmez. Kadın önemlidir. Biz kadınların sessini duysun. Bütün kadınlar sokaktalar. Çocukları için acı çekiyorlar. Her türlü derdi kadınlar çekiyorlar. Sadece Kürt kadınları bu acıyı çekmiyor Türk kadınları da çekiyor. Evet bugün Kürt kadını yaşadığı deneyimlerinden belki daha cesur daha çok sokakta ama Türk kadının çocuğu da suçsuz, habersiz elinde silahla kardeşini öldürmeye götürülüyor, öldürülüyor. Çözüm hepimiz için, böyle tek taraflı da çözüm olmaz. Silah tüccarları var, bu kandan beslenen var, savaştan beslenen var, Kürtlerin kanı üzerinden alışveriş yapan var. Çözümü istemeyen, barışı istemeyen var. Oğlum daha 22 yaşında bir metre önünü görmüyor. Çocuklarımız cezaevinde çürüyorlar. Bir parça kaldı çocuğum. Kemikleri eriyor o zindanlarda. Kötü muamele görüyorlar, kötü yemekler veriliyor. Çocukları rahatsız ediyorlar kapılara vuruyorlar, ses çıkartıyorlar, çocukları rahatsız ediyorlar. Bu da bir işkencedir. Çocuklarımıza farklı işkenceler uygulanıyor. Çocuklarımız karşı çıkınca da ceza veriyorlar, hücreye atıyorlar. Bu şekilde bastırıyorlar. Dünya çok güzeldir. Niye bu dünyayı karatıyorlar, bu aydınlık dünyayı... Bugün ben de çocuklarımla hapisteyim. Ben dışarıda mıyım sanıyorsun. Ben evimde yemek yapamıyorum. Yemek yiyemiyorum. Çocuklarım aç orada. Ben nasıl yerim o yemeği. Aklımdan çıkmıyor çocuklarım. Ben haftada iki gün boyunca hapishanelerin

kapısında 4 saat 5 saat bekliyorum. Onca onur kırıcı aramalardan geçiyorum. Bana da işkence yapılıyor. İki kez... Bir bakıyorum hemen görüşme bitti. Çözüm umudumuz barış umudumuz yeşeriyor bazen, bazen de bütün umudumu kaybediyorum. İşte o zaman dünyam da başıma yıkılıyor. Bütün insanlık için özgürlük, demokrasi istiyorum. Doğru dürüst bir demokrasi ve özgürlük... Gerçek bir demokrasi ve özgürlük olduğunda cehenneme çevrilen cennet dünya tekrar cennete dönecek. Kimse kimseye haksızlık etmesin. Kimse kimsenin kölesi olmasın, kimse kimsenin padişahı, ağası olmasın. Herkesin insanca, hakça, eşitçe bir yaşamı olsun. Birbirimizi aşağılayarak, birbirimizin hakkını gasp ederek olmaz. Yaşam böyle olmaz. Yaşam bu durumda daha da kötüleşir (D.G. 7).

Biz de serbest olmak, özgür olmak istiyoruz. Dilimizi istiyoruz. Başkan'ın özgürlüğünü istiyoruz. Barışı da istiyoruz. Beraber rahat rahat oturalım. Korkularımız olmasın. Kocam partiye gidiyor diye valla gece bir ses geliyor korkuyorum. Evimizi basacaklar kocamı götürcekler diye. Valla biz hep Türklere el uzatıyoruz, onlar Kürtlere el vermiyorlar. Yazarlarımızdan milletvekillerimizden herkes el uzatıyoruz Türklere. Onlar elimizi hava da bırakıyorlar. Gerçek bu değil mi? her yerde. Ama biz dua ediyoruz, Allaha hakkı hukuk sağlasın diye. Hastaneye kendi başıma gitmek istiyorum. Biz de şahidiz neler çektik valla. Bizim gördüğümüz zulmü kâfir müslümana yapmaz. Ne diyelim bizim gücümüz yok. Siz okuyor, yazıyorsunuz. Hakkımızı yazın ne olur, hakkımızı hukumuzu yazın, Kürtlerin çektiklerini anlatın. Barışı istiyoruz. Barıştan güzel bir şey var mı? Korkularımızdan kurtulalım. Dünyada rahat yaşayalım. Demek ki onlar korkmuyorlar. Operasyon yapsınlar, işleri güçleri savaş istiyorlar. Kendileri rahat odalarında, dairelerinde oturuyorlar, keyifleri yerinde. Onlar neler çekti hani. Ne gördüler hani. Çeken biziz, acıyı yaşayan biziz. Valla bir tek dağ başındaki asker de bizim gibi aynı çileyi çekiyor. Bizim gibi zavallılar. Korkudan savaş yapıyorlar ne yapsın. Ölmek için. Ne yapsın. Kürt kadını ne Türk ne Kürt çocuğu ölsün diyor buna dahi tahammül etmiyorlar. Öyle demiyorlar. Anca savaş kavga istiyorlar. Bir asker ölüyor. Diyorlar ki bir tane Kürt kalmayacak, hepsinin kafasını keseceğiz. Ee böyle olur mu, sürekli savaş istiyorlar (D.G. 2).

Kadınlar, toplumsal barışla Kürt kadınlarının çocuklarının ölmesi engellenirken; zorunlu olarak askere giden Türk annenin çocuğunun da ölmesinin önüne geçeceğini dile getirmişlerdir. Ancak görüşmeler boyunca Türkiye'deki halkların sınırlarının "Türkler" ve "Kürtler" olarak belirlenmesi dikkat çekmiştir.

Bizim çocuklarımız biz Kürtler burada İstanbul'da en kötü işlerde çalışıyoruz. Köleyiz, baskı altındayız. Avrupa'ya kaçıp giden Kürtlerde Avrupa'nın kölesi, işçisidir. Bizim topraklarımız yok mu? Batman'ın sadece petrolü yeter diyorlar. Geçenlerde bir uzman çıkmış programda anlatıyordu. Biz niye hep başkasının en kötü işlerde çalışıyoruz. Mesela biz köylerimizde geçiniyorduk. İşimiz vardı. İşimizin sahibiydik. Aç kalmazdık, açıkta kalmazdık. Köylerimizden ettiler bizi buralara sığdırdık. Bugün burada bizi aç bıraktılar. Atölyede çalışıyorlar. Ama kolay mı atölyelerde çalışmak, saatlerce, bir asgari ücrete... Devlet Türklerin, bize ait değil. Kaç tane Türk o atölyelerde çalışıyor. Devlet politikalarıyla vallahi çocuklarımıza uyuşturucu, tineri kendi elleriyle sağlıyor. Bunu bir politika olarak uyguluyor. Kürtler de fakir. Bütün bunlar başımıza yoksulluktan, fakirlikten, kimsesizlikten geliyor. Yine çocuklarımızı alıp İmam hatiplerde, ucuz yerlerde eğitim veriyorlar. Çocuklarımızı bize düşman ediyorlar. Planlar yapıyorlar. Başımıza olmadık politikalar çıkarıyorlar. Okuyan çocuklarımızı bize düşman ediyor. Parti de ateşkes yapıyor. Valla belki bu ateşkes yapılmasaydı 3-4

yıl önce asker Kürdistan'dan atılmıştı. Ateşkesle sadece daha fazla oyun daha fazla zaman kazanıyorlar. Halkımız bunun farkında olmalı. Kürdistan toprakları zengin... Fırat-Dicle arasında petrol var. Başımıza yıktılar evimizi, topraklarımızdan sürdüler bizi. Bizi ekmekle sınıyorlar. Açlıkla tehdit ediyorlar. Hep fakirlikten geldi bunlar başımıza. Allah inşallah barışı getirir, inşallah topraklarımıza döneriz. Bütün bu yaşanan kötü durumlardan sonra rahat bir nefes alırız. Kürdistan'da çocuklarımızla mutlu yaşarız (D.G. 23).

Görüşülen kadınlardan birinin, 7 çocuğundan biri PKK'ye katıldıktan sonra, yaklaşık yirmi yıldır haber alınamadığını dile getirmiştir. Dağa giden [PKK'ye katılan] kızı Dicle'den sonra, dört torunu dünyaya gelmiş ve torunlarından birisinin Dicle'ye çok benzemesine, adı Dicle olmasına karşın kızına olan özlemini hiçbir şey dindiremediğini belirtmiştir.

10 tane daha çocuk sahibi olsaydım da yine hiç biri Dicle'nin yerini tutmazdı, özlemini dindiremezdi yüreğimde... Bin tane oğlum, kızım da olsa yaşamımda Dicle eksiktir; çünkü o Dicle'ydi... (D.G. 14).

Bu kadının anlatısıyla ilişkilendirilebilecek, Yuval- Davis'in bir Filistinli kadından aktardığı şu anekdot anlamlıdır: "Savaşıp ölmesi için bir oğlumuz, hapse gitmesi için bir oğlumuz, para kazanmak üzere petrol ülkelerine gitmesi için bir oğlumuz ve yaşlandığımızda bize bakması için bir oğlumuz olması gerekir." Ancak bu değerlendirmenin "hakikatin" yaşamdan arındırılarak dile getirildiği kuşkusunu yaratmaktadır. Çünkü her bireyin bir yüzü, kendisine has bir tavrı, bir ismi vardır ve bu yüz, bu karakter sadece o kişiye aittir. O "Dicle"dir, "Ali"dir... Bu nedenle çocuklarından haber alamayan, çatışmada veya gözaltında kaybedilen kadınların bir umutla çocuklarının yaşadığı ve kapıyı açıp içeri gireceği anın beklentisi içerisinde olduğunu, bu umutlarını yitirmediğini ve canlı tuttuğunu dile getirmiştir.

Gecenin yarısı bir gün evi bastılar. Hepimiz uyuyorduk. Kızım da o zaman dağa yeni çıkmış. Bana mektup göndermişti. Yanında Fotoğrafı... Her ikisini de sarmışım göğsümden saklıyordum. O korkudan, o telaşla bir yere mi sakladım, ne yaptım bilmiyorum. O günden sonra o kadar aradım ne Fotoğrafını ne de mektubunu buldum... Ne mektubu ne de Fotoğrafı... Bir gün geldiyse kızım köye bizi

bulamamıştır. Çünkü ne köy var, ne ev. Bir gün bir haber gelecek veya kapıyı açıp içeri girecek diye bekliyorum. Şimdi 37 yaşında olmalı... Yirmi yıl oldu (D.G. 14).

Bir oğlum gerilla... Daha 13 yaşındaydı gittiğinde. Gözlerim hep roj TV'de. Çıkırsa da görsem... Çıkırsa da tanıyamam ya. Çocuğumu görsem şimdi tanıyamam. Bu kahır nedir bilir misin? (D.G.9).

Benim eşim hasta görüyorsun. Ben bakıyorum, her türlü bakımını ben yapıyorum. Ben gecelerce uyumadığım oluyordu. Ben partinin her türlü mitingine her türlü toplantısına gidiyordum. Valla doğrusu küçük kızım da dağa çıkınca artık mesafe koydum arama [5 yıl önce de büyük kızı dağa gitmiş, ancak hiçbir şekilde haber alınmadığını daha önce belirtmiş]. Çünkü haksızlıktır artık. Bir de ben o kadar kızımın peşine düştüm, kızım gitmiş mi, kalmış mı, ölmüş mü diye hiç yardımcı olmadılar. Partide o kadar tanıdığımız o kadar yol arkadaşlığım vardı. Hiçbiri bu dostluğun hatırına yardımcı olmadı bana. Kızımdan bir haber dahi alamadım. Acımızda bir kez olsun yanımda olmadı. Acılıyım kızımı arıyorum, kimse kapımızı çalmıyor, hal hatırımızı sormuyor. Günlerce... Bayıldım, hastanelere düştüm. Yedi yabancı gibi. Partideki kadınlarla onca yol arkadaşlığım vardı. O günden sonra ben de arama mesafe koydum tabii. Kızımdan istediğim sadece bir haberdirdi. Neyse ki, gittikten 15 gün sonra oraya ulaştığı bildirildi bize... (D.G. 21).

Örgüte katılmış çocuklarını bekleyen bu annelerin, sonlanmayan, yorucu ve tüketen bekleyişin ve yasının bitmesi için, çatışmalarda ölen PKK'lilerin cenazelerini, uzun yıllar boyunca devletin ailelere teslim etmediği gerçeğinden yola çıktığımızda- bu çocukları hakkında bilgi verecek tek adres PKK olduğu anlaşılmaktadır. Yaşanan bu süreçte çocuklarını kaybeden kadınlara karşı, üzerine düşen sorumluluğunu yerine getirmek, özeleştiri vermek ve gereğini yapmak zorundadır. Ayrıca son yıllarda resmi milli ideolojiden beslenen siyasal erk ve siyasal erkin yanında yer alan sivil toplum kuruluşları, siyasal partiler ve tabanları kısmi de olsa Kürt halkının anadilde eğitim ve kültürel haklarını meşru görmeye başlamışlardır. Ancak, bir yandan Kürt halkının temel haklarını meşru görürken; diğer yandan PKK "şeytanlaştırılmakta"dır. Bu durum toplumsal barışın önünde önemli bir engel olduğu düşünülmektedir. Çünkü, Kürtlerin haklarını meşru görüp PKK dışlandığında; yaşanan şiddet ve çatışma ortamında en büyük hak kayıplarına uğrayan zorunlu göç mağdurları, faili meçhullerde yakınlarını ve dağda çocuğunu kaybeden kişilerden oluşan; Kürt hareketinin ideolojik söylemini dayandırdığı, dağ ve siyasal kadro ihtiyacının karşılandığı, gerektiğinde harekete geçen, "bedel ödeyen" siyasallaşmış, PKK'yle organik bağı olan bu kitlenin de dışlanması anlamına gelmektedir. Bu dışlanma

üzerinde yeniden inşa edilecek toplumsal barışın kalıcı kılınması mümkün görünmeyeceği düşünülmektedir.

Kayınbiraderlerimden biri köye gitti. Mecbur gitti. Etraftaki bütün korucu köylerinden korktuk. Korucular arazilerimizi zaptediyorlar. Devlet, şimdi korucuların karılarını da korucu yapmış. Bir de şunu söylemek istiyorum. Kürtler diyoruz ama... Bu acılarımızdan, kayıplarımızdan, savaştan dolayı devletle işbirliği yapmış, zengin olmuş, hiçbir acı çekmemiş Kürtler var. Hatta biz bu mücadeleyi verdiğimiz için devlet bize düşman oldu. Onları dost tuttu. Para verdi. Bunlar az da değil çok fazla... Yoksa nerde... Şimdi de bize karşı onları kullanıyorlar... Tayyip, partimiz için onlar, Kürtleri temsil etmiyor diyor. Niye diyor? Devletin politikasıdır bu. PKK'ye karşı, Kürtlerin yarısından fazlasını korudu, kolladı, zenginleştirdi... "Kürt kardeşlerim" diyor. Bizim için mi diyor? Kürtlerin yarısı bu partiye karşı... BDP'ye kim oy veriyor. Bizim gibiler... Mesela, benim dayım da korucuydu. Oğlu dağda şehit [PKK'li için kullanıyor] oldu. Kardeşinin iki oğlu, yani yeğeni... Benim de kuzenlerim aynı zamanda. Benim kardeşim şehit [PKK'li] oldu. Emekli olmuş şimdi, geçenlerde ziyarete gittim. 5 çocuğunu evlendirdi, düğünsüz. Ben de sordum niye. Sessizce konuşmadı. Ama Harun'un [PKK'liyken ölen oğlu] ölümünden sonra düğün olmazdı. Ama korucuydu da. Oğluna karşı silah almıştı. Ama mecburdum diyor, başka türlü yaşama imkânımız yoktu diyor (D.G. 20).

Katılımcılarda anlaşılamanın, sesinin duyulmaması hissi barış talebinde bir öfkeyi ve çaresizliği büyüttüğü anlaşılmıştır.

Apo'nun özgürleşmesi... Apo özgürleşmedikçe biz özgürleşemeyiz. İlk isteğim dileğim budur. Bu başlayan süreçte de biz 100 yıldır savaşıyorduk. Sonunda barış gelecek diye umut ediyoruz. Artık onlar da Erdoğan da aklını başına alsın. Haktan, hukuktan yana tavır alsın. Yetmez mi artık. Diyorlar ki PKK için korkudan çekildi. PKK hep dikti. Oraya çekilip de teslim olmadı. Başkan'ın talebiydi ve geri çekildi. PKK sözünü boşuna çıkarmadı. Sadece Başkan için. 67,68 gün binlerce insan açlık grevine girdi, ölüm sınırındaydı insanlar. Başkan'ın bir sözüyle 2 dakikada sonlanmadı mı? Başkan bu halkın önderidir ve çok değerlidir. Erdoğan'ın yapacağı onunla masada oturup bu savaşı bitirmektir. Artık yetmedi mi? Allah için biz kimsenin ölmesini istemeyiz. Biz vallahi de barışla arkadaşız, barışı istiyoruz. Savaşı istemiyoruz. Ölümün savaşın taraftarı değiliz. Vallahi de askere de ağılıyoruz. Görmüşsündür çocuklarımızın kollarını kırılıncaya dek büküyorlar. Vallahi biz bunu unutmuyacağız. Çocuklarımıza mirasımızdır unutmuyacaksınız diye. Hiçbirini unutmayın diye... Biz yine de ölümü değil, intikamı değil, barışı istiyoruz. Dünya ne kadar büyük bak. Hiç mi hakkımız yok. Biz kimliğimizi, kültürümüzü, dilimizi istiyoruz. Başkanımızı istiyoruz. Bu kabahat mi, bu zulüm mü, bu başkasının hakkını gasp etmek mi? Başkanımızı istiyoruz. Bize ait olanı istiyoruz, bize ait olanı... Başkasının değil. Dilimizi... Dilimiz neden yasak. Bu süreç ne kadar iyiye giderse biz de o kadar iyi olacağız. Biz kadınlar buna el atmalıyız. Bırakmamalıyız kimseye, kimseden de beklemeliyiz. Mesela kanaryada her Perşembe haporludan veriyorlar yüksek sesle:" gelin kuran okuyalım, sohbet edelim. Orada da yani Müslüman bize Müslümanlığı öğretecekler. Kadınları erkekleri ayrı salonlarda topluyorlar. Derdini biliyoruz. Çok da bizi zavallı, cahil bilmesinler. Bunca çocuklarımız mezarsız, topraklara düştü. Vallahi de milletine hainlik yapanın yeri cehennemdir. Vicdan lazım bir insana... Bunca ölümlere sessiz kalmak... Sonra müslümanım demek... Vallahi de ne Erdoğan, büyük babaları da gelse Kürtler haklarını, özgürlüklerini alacaklar (D.G. 13).

Çocuklarımıza sahip çıkmamız lazım. Çocuklarımız geleceği için, mutlu bir dünyada yaşaması için... Erdoğan mesela valla tek bir gerçek söylediğine inanmıyorum. Başkan'ımız ne yapsın, canımız ruhumuzla onunlayız. Erdoğan bir yandan barış diyor diğer taraftan korucuları alıyor, karakol yapıyor. Nerde barış. Bundan dolayı huzursuzum. Gerillalar çekildi bak yap işte barışı... Dürüst olsa karakolları yapar mı? Korucu alımını devam ettirir mi? koruculuğu fes etmesi gerekirken... Barış istiyorum. Ama gerilla annesi de ağlamasın, asker annesi de ağlamasın. Kimse ağlamasın, hiçbir insan... Kan dökülsün istemiyorum, savaş olsun istemiyorum. Barış, kardeşlik istiyorum. Dünya güzelleşsin istiyorum. Başkan özgürleşsin istiyorum. Barışla dünya güzelleşir (D.G. 14).

Görüşmeler süresince, katılımcıların her fırsatta Öcalan'a vurgu yapması, Öcalan'a atfedilen özel anlamlar, "önderlik" kurumuyla tarif edilen kişiliği, barış sürecinde oynayacağı kilit rol, özgürlüğünün bir bütün olarak Kürtlerin özgürlüğü olduğu algısı, Öcalan'ın ideolojisinin ve kadınlara ilişkin söyleminin önemini bariz bir biçimde ortaya koymuştur.

Öcalan, Kürt kadın hareketini "insanlık projesi" diye tanımlamış, taktik ve direktifleriyle yönlendirmiş, örgütlenmeyi başlatmıştır. Kadınların "önemli kazanımlar" elde ettiği iddiası ve "kadınların konumunu pekiştirmek amacıyla", 2010 yılında başta kadın hareketine olmak üzere, bütün siyasal Kürt hareketine rehber niteliği taşıyan *Demokratik Modernite* adlı kitabını yayımlayan Öcalan, kadının özgürleşmesinde kendisine büyük pay biçmiştir (2010: 6).

Kitapta söylenenler çerçevesinde kadın örgütlenmesi, henüz tamamlanmadığı anlaşılan yeni bir yapılandırmaya gitmiştir. Neolitik Çağ'da tanrıça olarak görülen kadınları, günümüze gelindiğinde ezilen sınıf, ezilen ulus ve ezilen cins olarak kategorileştiren Öcalan, erkeğin kadını baskı altına almasını tarihsel olarak birkaç aşamadan geçirerek açıklamıştır: Birinci aşama, kadının ev kölesi haline getirilmesi; ikinci aşama, bir seks aracına dönüştürülmesi, üçüncü aşama ise, ücretsiz ev işçisi olması, dördüncü aşama ise kadının metalaştırılmasıdır. Özellikle, diğer hayvanlarda çiftleşmenin belli dönemleri olmasına rağmen insan türünde böyle periyodik bir sınırlama olmamasını, kadının baskı altında tutulması ve

köleleştirilmesi ile bağdaştıran Öcalan, kadına atfedilen "karı" tanımlamasının altında binlerce yıllık kadın düşürülmüşlüğü'nün, yenilgisinin yattığını savunmuş ve kadının, cinsel bir objeye indirgenmesinin altında, iktidar ve toplum arasındaki kölelik ilişkisinin dayandığı sosyal ve kültürel tarihselliğin yattığını belirtmiştir (Öcalan, 2010: 40). Bu görüşe göre, Neolitik Çağ'daki ilişkilere dönmek, kadının özgürleşmesini sağlayacak; ezilen kadının kurtuluşu ancak, "kadın" özünün yeniden keşfedilmesiyle ve geçmişe dönmekle mümkün olabilecektir.

İlk eleştirisini tek tanrılı dinlere yönelten Öcalan, biyolojik bir cins olarak tanımladığı kadının, tek tanrılı dinlerin iddia ettiği gibi, erkeğin omurga kemiğinden yaratıldığı düşüncesini tamamen reddetmiş, eğer iddia edildiği gibi bir üreme/yaratma varsa da, ancak erkeğin kadından üremesinin/yaratılmasının söz konusu olduğunu ileri sürmüştür. Kadının aylık kanamasını, bitmemiş bir yaşamının simgesi olarak değerlendiren Öcalan, doğasında var olan güçlü, duygusal zekânın, doğayla dengeli bir yaşam kurmakta kadına avantaj sağladığını iddia etmiştir (2010: 118-121).

Öcalan, ikinci eleştirisini, güçlü örgütsel temelden yoksun olduğunu iddia ettiği feminizme yönelmiş, felsefesini tam geliştiremediğini ve kadın militanlığına ilişkin temel zorluklardan kaynaklanan nedenlerden dolayı iddiasını zayıflattığını ileri sürmüştür. Feminizmin "kadıncılık" hareketi olduğunu ve karşısına "erkekçilik" hareketini koyduğunu ileri süren Öcalan, bunun bir kısır döngü yaratacağını savunarak eleştirisini gerekçelendirmiştir. Öcalan'a göre, "Özgür Kadın"ı yaratmak, ancak, feminizm yerine oluşturulacak bütünlüklü bir yaklaşımla ekonomi ve feminizmin de dahil edileceği özgün ve özerk *Jineoloji* (Kadın bilimi) akademilerinin kurulması ile mümkün olacaktır (2010: 5).

Bu ve benzeri efsanevi savların da yardımıyla, "Önderlik" ile eşanlamlı görülen *Serok* [Başkan] Öcalan, kadınların gözünde tek kurtuluş yolunun sarsılmaz simgesi olmuştur. Öcalan'a her fırsatta vurgu yapan, kadının geleceğini Öcalan ideolojisi

üzerine kurgulayan katılımcıların, gelecekte inşa edilecek "Yeni Kadın"ın gerçek hayatta karşılığını bulup bulmayacağına dair bir tartışmaya girişmemekle birlikte, ihtiyaç duydukları gücü bu simgede buldukları ve bu simgenin yardımıyla dışarıya kapıların açıldığı açık bir şekilde gözlemlenmiştir.

3.3. HEDEFLENMEYEN BULGULAR: ERKEK ANLATILARI

Yöntem Bölümü'nde belirtildiği gibi, ziyaret edilen ailelerde yalnızca planlandığı gibi kadınlarla görüşülmemiş, oldu-bittiye getirerek görüşmelere katılan 4 erkekle de görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ikisiyle eşleriyle görüşmeden önce, ikisiyle de eşleriyle görüştüktan sonra görüşülmüştür. Kadın ve erkeklerle yapılan görüşmeler bir arada değerlendirildiğinde, anlatılarda en dikkat çeken farklılık "barış" kavramının anlamlandırılmasında olmuştur. Kadınların çoğunluğu için barış; artık çocuklarının ölmeyeceği, dil ve kültürleri üzerindeki baskıların kaldırılacağı ve "daha güzel bir dünya"ya açılacak kapı olarak tasvir edilirken; erkekler "barış" kavramı ile, kazanılacak zafer ve Kürdün gücünün ispatı anlamlarını ima etmişlerdir.

Abdullah Öcalan da benim senin gibi bir insandır. Ve insandan ziyade ben filozof diyebilirim. O adamın o felsefesi, düşüncesi birçok insanı etkilemiş. Bir düşün onca peygamberler gelmiş, Allah tarafından peygamberlik verilmiş. Kimse onlar için bedenini yakmamış, ateşe vermemiş. Görmemişiz, duymamışız. Değil mi. Ama bu insan için yüzlerce kişi bedenini ateşe vermiş, kendini yakmış. Bu bir mucize değil mi? Şimdi ben Başkan'ı ne görmüşüm, ne konuşmuşum. Kitaplarını okumuşum sadece. Hele kadınlar için bir bilsen neler yapmış... Şimdi biz diyoruz ki Kürtçe konuşabiliyoruz, mitingler yapıyoruz. Devlet bize kolay kolay mı verdi. Biz direne direne almışız. O insanın sayesinde... (D.G. 1e)

Bizlerin, Kürtlerin başına gelen her şey TC'den geldi doğrusu. Son dönemde Kürtlerin başına gelen her türlü vahşet, barbarlık hiçbir dönemde gelmedi. Hiçbir isyan bu şekilde bastırılmaya çalışılmadı. Son olarak Allahın izni Başkan'ın çabalarıyla PKK'nin mücadelesiyle yaşadığımız her türlü zulmü bize hafifletti. Acımızı dindirdi. Gücümüzü şehitlerimizden, Başkan'dan bu mücadeleden alıyoruz. Başkan'ın felsefesi, Başkan'ın çizgisi, Başkan'ın ideolojisi yolumuzu aydınlattı (D.G. 2e).

Dünyanın hangi ülkesinde halkların anadilleri yasaklanmış? Bu cehalet bütün dünyada bitmiş, sadece Türkiye'de var. Kürtlerin topraklarında yaşıyorlar yüzyıllardır. Kürtler, 1. Dünya Savaşında kanlarıyla, canlarıyla korumuşlar bu toprakları. Kürtlerin Türklere ne zararı var? Devlet bu Kürt sorununu çözmek zorunda, yoksa altında kalır. Dünyada

Sırplar kadar zulüm eden başka bir ülke yoktu, yine başaramadı. Amerika Vietnam'da kazanamadı. Artık TV var, bilgisayar var. Evimizde oturup dünyada olup bitenleri anlayabiliyoruz. Eşek eşekliğiyle, bir kere çamura battığı yola tekrar girmiyor. Devlet de aynı hatayı işlememeli. Söyleyeceklerim bu kadar. Teşekkür ederim (D.G. 4e).

Dikkat çeken diğer bir farklılık, erkek katılımcıların kendilerini PKK'li üyelerle özdeşleştirmeleri; köyde yaşadıkları dönemde köye gelen "dağdaki çocuklar" ile ilişkilerine dayanan ve yer yer dinleyende "milis" oldukları izlenimi uyandıracak, zengin "kahramanlık" hikâyeleri anlatmaları olmuştur.

O zaman kesinlikle bizim köyün yarısı PKK nedir bile bilmiyorlardı. PKK yoktu o zaman. Yani varsa da sadece ben tanıyabilirdim. Bak düşün, ben köyde solcuyum dediğimde sen kâfirsın diyorlardı. Köyümüzde... Solcu nedir bilmiyorlardı tamam mı? Neyse ben Mazıdağı'na giderken 1988'de artık ben köyden kaçtım. 89'da da bütün ailemi ağabeylerimi de çağırttım. Ben artık dedim burada yaşanmaz. Çünkü biliyordum artık ne olacağını... 90'da daha da baskılar şiddetlendi köyümüzün üstünde (D.G. 1e).

O dönemde talebe derdik devrimcilere, PKK'lilere. Daha örgütün adını bilmiyorduk. Çok sonra Apo'cu, sonra da PKK dedik. Çok sonra PKK oldu. Apo'cu derdik onlara. Birçok grup vardı. Kot takımı giyerlerdi, bir de tabanca taşırlardı bellerinde. Abim dağlardakilerle bağlantı kuruyordu. İlk olarak bize gelen bir genç vardı. Ben böyle güzel bir genç görmedim daha önce. Örgütlenme bir köyde bir kişiyle başlar. Köyde örgütlenmeden sorumlu bir kişi ya vardır ya yoktur. Gerillaların irtibat kurduğu, yiyecek, lojistik destek sağladıkları biri olurdu ve her türlü destek o kişi üzerinden yürütülürdü. İlk karşılaşmam onlarla bizim evde oldu. Sonra herkes tanıdı PKK'yi. Yalnız herkese gitmezlerdi. Bir köye geldiklerinde ancak bir veya iki evin haberi olurdu, onlara gelip gidilirdi. Ben sana şunu açıklıkla söyleyebilirim ki bizim köyden çocukların çoğu dağa çıkmıştır, ancak gerillayı sadece TV'den görmüştür. Yani bütün köylüler gerillaya bakmış, yardım etmiş diye bir şey yok. Bizim köyden yirmi üç genç katılım sağladı ama ona rağmen hiç karşılaşmayan kişiler var (D.G. 2e).

Erkeklerin de kadınlar kadar siyasallaşmış olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar partide var olabilmelerini Öcalan faktörüyle açıklamış, erkeklerden biri ise kadınların parti ve yaşamdaki yerinin önemini Öcalan ideolojisi ve İslami referansları bir arada kullanarak vurgulamıştır. Kadın anlatılarında olduğu gibi erkek anlatılarında da Öcalan'a yüklenen anlam önemini korumuştur.

Kadın çok önemlidir. Kadın yaşamdır, bilirsin. Kürtçede kadın [jin] ve yaşam [jîn] aynı sözcükten türemiştir. Kadın olmadan barış olmaz, yaşam olmaz. Aslında bütün ilahi dinler, İslam da hepsinin buyurduğu kadın ve erkek eşitliğidir. İnsanlar bilmiyor. Eğer bu halklar tarafından iyi anlaşılmazsa halkların geleceği tehlikeye girer. Toplumsal barış da tehlikeye girer. Kadına karşı yapılan zulme karşı durmak gerekir. Kadın erkek beraber yaratıldı. Havva Adem'den yaratılmıştır. Adem'in ruhundan... Aynı cins aynı renktir her ikisi de... Gün geldi, güvercinin kafeslere konulması gibi kadın da kafese

konuldu, dinlere dayandırılarak. Kadın kafese konmuştur. Şimdiye kadar belki binlerce şeyh, molaların fetvalarıyla kadınların yüzünün dahi görülmesine izin verilmemiştir, sesi dahi haram kılınmıştır. Rusya'nın komünizmi dahi kadını özgürleştiremedi. Ama, Apo kadının rolünü anlattı, yaşamdaki rolünün önemini... Hatta bütün dünyaya duyurdu. Yeni yeni kadının değeri anlaşılıyor toplumumuzda. Apo "kadın yaşamdır" [jin jiyandır] dedikten sonra ilerleme kaydedildi. Türkiye tarihinde bir veya iki kadın milletvekili vardı mecliste, böyle miydi? Bütün dünyada kadınların haklarına karşı duyarlılık yeni yeni oluşuyor (D.G. 3e).

BÖLÜM 4

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, yerinden edilmenin, sadece bir yer değiştirme hareketi olmayıp, Kürt sorunu, şiddet, baskı, antidemokratik yasalarla iç içe geçmiş ve anti-demokratik uygulamalardan beslenen karmaşık bir süreç olduğu anlaşılmıştır. Boşaltılan köylerinden göçe zorlanmış, yerinden edilmiş kadın katılımcıların anlatıları çevresinde oluşturulan tez çalışmasının dayandırıldığı üç ana kavram—göç, ulus devlet ve etnik kimlik ile kadın—göz önüne alındığında, birbirleriyle bağlantılı bir dizi sonuca ulaşılmış, katılımcıların çoğunun benzer deneyimler yaşamış olduğu ve bu deneyimlerin ortak algılar ve talepler yarattığı ortaya çıkmıştır.

Bu ortak bulgulardan en sık karşılaşılanı "barış" ve "kadının özgürlüğü" olmuştur. Savaşın ve ölümün yaşanmadığı bir Türkiye özlemine kadının özgürleşeceği bir dünyanın hayali eşlik etmiştir. PKK'nin içindeki kadınların, erkeklerle aynı zeminde mücadele etmesi kadınların, erkeğin yedeği olmadığı, kadının ataerkillikle binlerce yıldır sömürüldüğü, ezildiği, erkeğin gerisinde olduğu; toplumsal yaşamın eşit hak ve talepler üzerinden yeniden yaratılması gerektiği düşüncesi toplumsal yaşamda kendisini dayatmıştır. Öcalan'ın söylemleri, stratejisi ve ideolojisi; kadın hak ve özgürlüklerini, toplumun özgürleşmesinin bir önkoşulu olarak değerlendirmesi; tabanda karşılık bulmuş ve kadın hareketinin mücadelesine ivme kazandırmıştır. Binlerce yıllık ataerkilliğin şiddetle hüküm sürdüğü, yaklaşık yüz yıldır toprakları farklı uluslar içinde bölünmüş, kültürü, dili üzerindeki baskılar devam eden, etnik kimlik mücadelesi veren bir ulusun kadınlarının özgürlük savaşımına öncelik verilmemesi, ilk bakışta anlaşılır bir durum gibi gözükebilir. Ancak, "toplumun

özgürlüğünün ancak kadınların özgürlüğüyle mümkün olacağı", ulus mücadelesi ile kadın mücadelesinin iç içe geçmesi gerektiği ve kadının özgürlüğünün ancak kendi öz bilinci ve iradesini kullanması sonucunda gerçekleşeceği savı, Kürt hareketi ideolojisinde önemli yer tutmuştur.

Göç sonrasında kendilerini metropollerde bulan, dilleri ve kıyafetleri üzerinden üretilen yaygın dışlanmışlıkla baş etmek zorunda kaldıklarını belirten kadınlar; dillerinin ve kültürlerinin üzerindeki baskıların son bulacağı, kadının özgürleşeceği, bir daha ölüm ve kayıpların yaşanmayacağı, taleplerinin eşit yurttaşlık temelinde çözüleceği bir Türkiye hayalini "barış" sözcüğüyle dile getirmişlerdir. Her fırsatta söz ettikleri "eşit vatandaşlık" taleplerinin karşılanması için yasal düzenlemeler şart gözükmektedir. Ancak, sadece yasal düzenlemelerle sorunun çözülemeyeceği; özellikle, toplumsal barışın, erkler arasındaki bir uzlaşmayla değil, halklar arasındaki yüzleşmeyle mümkün olabileceği; devletle yüzleşmek, devletle barışmak olarak tanımlanan barış girişiminin önemli ancak yetersiz kalacağı, kadın anlatılarında okunabilmektedir. Kalıcı bir barışın, iki tarafın temsilcileri arasındaki bir anlaşmadan fazlasını içereceğine ve ancak toplumsal yüzleşmeler, karşılaşmalarla sağlanılabileceğine inanılmaktadır.

Araştırmanın önemli sonuçlarından biri de, köy boşaltmaları sırasında mağdur olanların yaşamlarının geri kalan kısmını "sağlıklı" yaşayabilmesi için adaletin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Bu araştırma; yaşanan çeşitli hak kayıplarının bağımsız komisyonlar aracılığıyla, evrensel hukuk çerçevesinde giderilmesinin, iade-i itibar yapılmasının, mağdurların failerle yüzleşmesinin, yeni bir belleğin oluşmasında, kişilerin travmalarıyla baş edebilmesinde, huzurlu ve güvenli yaşayabilmesinde hayati rol oynayacağını ipuçlarını vermektedir. Bulgular ve Tartışma Bölümü'nde sözü edilen bir katılımcı, bu konuya iyi bir örnek oluşturmaktadır: Köy boşaltılması sırasında tutuklanıp soğukta bırakılarak işkence

edilen ve bu işkenceler sonucunda kangren olan iki ayağı kesilmiş bir erkek katılımcı, yaşadığı mağduriyeti, dönemin Demokrasi Partisi (DEP) milletvekillerinin desteğiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine (AİHM) taşımış ve AİHM tarafından Türkiye Cumhuriyeti mahkûm edilmiştir. Katılımcının beyanına göre, dava Ankara'da görülmüş, davada AİHM hakimleri ile İç İşleri Bakanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) olmak üzere devletin üst kurumlarının temsilcileri yer almış, mahkeme sırasında bu kişilerle yüzleşmiştir. Bu aileyi diğer katılımcılardan ayıran en önemli özellik, söylemlerinde ve tavırlarında gözlemlenen huzur ile kendileriyle ve çevreleriyle barışık yaşamaları idi. Katılımcıların büyük çoğunluğunda, seslerinde ve davranışlarında yaşadıkları travmanın derinliği gözlenebilirken, bu katılımcılarda yaşadıkları ağır travmanın izleri azalmıştı. Söz konusu katılımcının yaşadıkları, "yüzleşme" ve "hakikat" in ne derece önemli olduğunu göstermiştir.

Araştırmanın odaklandığı Kanarya Mahallesi'nden çok daha geniş bir çerçevede yer alan bölgeler arası eşitsizlik, bu tez çalışmasının sonucunda bir kez daha vurgulanmıştır. Yerinden edilenler arasında, geri dönüş için gerekli düzenlemeler yapılsa dahi gitmek istemeyen genç nüfusun çok fazla olduğu tahmin edilmekte; ilk etapta, metropollerde yerleştikleri alanlarda, yerel ve idari birimlerin desteğiyle yaşam koşullarını düzeltmek, sağlık, eğitim ve altyapı sorunlarını gidermenin gerekli olduğu görülmektedir. Ancak, şimdiye kadar, idari ve yerel birimler, yerinden edilenlerin yerleştikleri alanlara hizmet götürmekte isteksiz davranmış; hükümetler tarafından "köye dönüş projelerine" odaklanılmış, yapılması gereken iyileştirmeler göz ardı edilmiştir. Çift yönlü iyileştirmeler yapmak yerine, "geri dönüş" odaklanan siyasal, hukuki ve ekonomik düzenlemeler, mağduriyetlerin giderilmesinde yetersiz kalmıştır. Akgül'ün (2013) de belirttiği gibi, barışı sürdürülebilir kılabilmek için; şiddetin ortaya çıkmasına neden olan dinamikler, şiddeti körükleyen ve meşrulaştıran etmenler, bütünlüklü bir düzlemde kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik boyutuyla anlaşılmalı, değerlendirilmeli ve dönüştürülmelidir.

Yerinden edilme sonrası, katılımcıların yaşadıkları kültürel kırılmaya rağmen, "geleneksel" ilişkiler, örneğin çok eşliliğin devam etmesi de araştırma sonuçları arasında sayılabilir. Görüşmeye katılan üç kadın katılımcının, resmen evli oldukları halde eşlerinin başka kadınlarla beraber yaşamasını "ikinci evlilik" olarak değerlendirmeleri, çok evliliğin hala meşru görüldüğünün göstergesidir. Bu erkeklerden birisi, Suriye'deki savaştan kaçan genç bir Kürt kadınla beraber yaşamaktadır. Son dönemlerde genç sayılmayacak yaştaki Kürt erkeklerin, Suriyeli genç kadınlarla beraber yaşadıkları ve bu "evlilik" biçiminde artış gözlemlendiği görüşülen kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Erkeklerin, beraber yaşamak istedikleri kadınları eve getirip, eşleriyle aynı evde yaşamaya zorladıkları ancak eşlerin, bunu kesinlikle kabul etmedikleri anlaşılmıştır. "İkinci evlilik"ler toplumsal yaşamda meşruiyetini korusa da cılız da, olsa bu duruma itiraz eden kadınlar direnç göstermektedirler.

Ancak "ikinci eşler" konusunun siyasallaştırılmasından, "geleneksel" gibi görünen mahrem ilişkilerin de dönüştüğü sonucunu çıkartabiliriz. Kadınların "ikinci evliliği" yapan eşlerini BDP'ye şikâyet etmesinden, BDP'yi siyasal bir partiden öte, toplumsal adaleti sağlayan, toplumsal ihtilafların yaşandığı durumlarda başvurulacak bir güç, bir yargı mercii olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Zaman zaman partiye gerekli şikâyette bulunduğu halde kadınların somut bir destek alamaması, yaşadıkları bu haksızlığın erkekler tarafından sessizce karşılanması ve bu sessizlikten kumayla beraber yaşamaları gerektiği anlamının çıkartılması, kadınları yalnızlaştırmakta ve maruz kaldıkları baskı ve şiddetin boyutunu göstermektedir. Buna rağmen direnen kadınların, Öcalan'dan aldıklarını ifade ettikleri güçle bir yandan erkekleri eleştirdikleri, öte yandan da partiyle ilişkilerini sürdürdükleri gözlemlenmiştir.

Katılımcı gözlemi ve görüşmelerde edindiğimiz sonuçlar, özellikle erkeklerin toplumsal cinsiyet ideolojisindeki çelişkilere işaret etmektedir. Örneğin, 1 Eylül

Dünya Barış günü için düzenlenen mitinge giderken kocası tarafından öldürülen Neslihan hakkında kadın ve erkeklerin görüşleri farklılaşmıştır. Erkekler, açıkça dile getirmese de, "biz o kadar dedik barış diye, barışmadı", "adamı eve almıyordu" gibi sözlerle, sanki Neslihan'ın ölümünü meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Kadın ölümlerini lanetleyen, toplumsal yaşamda kadının erkekten geride kaldığı ve ezildiği konularında açık ve net olan erkeklerin, şahit oldukları somut bir olayı aynı zeminde değerlendirmemeleri, kem küm etmeleri, kadına dair sarfettikleri "özgürlük" söylemleri ile çelişki içindedir. Evlerine misafir olduğumuzda gözlemlediğimiz kadarıyla, erkeklerin eşleriyle ev işlerini paylaşmamaları, davranışları ile sözlerinin uyuşmadığını göstermiştir. Ancak genç erkeklerin sofrayı kurmakta kaldırmakta, misafirlere hizmette istekli görüldüğü ve daha yaşlı erkelere oranla toplumsal erkeklik rolünün imtiyazlarından vazgeçmeye daha yakın oldukları gözlemlenmiştir.

Araştırmanın odaklandığı yerinden edilmiş ve siyasallaşmış Kürt kadınlarıyla ilgili önemli veriler sağlanmıştır. Baskı, tahakküm ve iktidar ilişkilerinin odağında olan ataerkillikle mücadelelerini çok ağır koşullarda ve çok çeşitli erklerle sürdüren kadınlar, daha insani bir gelecek kurmanın ve bu pratiğin gelişebilmesinin önkoşulunun, yaşamın her alanında var olmalarıyla, çoğalmalarıyla mümkün olacağını düşünmektedirler. Toplumsal yaşamlarında önemli bir yer tutan siyaset alanında aktif olmalarının, kurdukları "özgür kadın" hayali için umut vaat ettiğini söyleyebiliriz. Ancak, ulus-devletlerin kuruluş aşamasında erkekler ile olabildiğince eşit koşullarda işbirliği geliştiren kadınların, ulus-devletin istikrarını ve gücünü sağlamlaştırmasından sonra evlere, özel alanlara geri gönderildikleri durumların sıkça yaşandığına dikkat çeken kimi çalışmaları (örneğin Sancar, 2013) unutmamak gerekmektedir. Egemen ulusun kadınlarının erkeklerle bu ittifakta kazançlı çıktığı durumlar yaşanabiliyorken; yerel, etnik ve azınlık guruplara mensup kadınların ise statü ve güç kaybettiği durumlar yaşanmıştır.

Anaerkil bir düzen kurma amacını dile getiren ve Öcalan'ı "rehber" gören Kürt kadın hareketi, kadının kurtuluşunun, sosyal ve siyasal gündelik yaşamda etkin olmasının, ancak kadının tanrıça olduğu iddia edilen Neolitik döneme dönüşle mümkün olacağını savunmaktadır. İdeolojik söylemini, egemen gruplar tarafından bastırılmış, tahakküm altına alınmış "dişil" özellikler üzerine kuran ve ondan beslenen Kürt kadın hareketinin güncelleştirdiği, Neolitik çağdaki kutsal tanrıça kültüründe, kadın moral ve güç bulmuştur. Ancak, yine Öcalan'ın önerileri arasında olan ekonomi biliminin "Kadın Bilimi" içinde yer alması ve eşlerin ayrı evlerde yaşamaları gibi fikirlerin gerçek yaşamda uygulanabilirliğinin zor olacağı tahmin edilmektedir. Kadının ekonomiyi hakimiyetine alması ve çiftlerin ayrı evlerde yaşamalarıyla, evin geçiminin ve çocuk bakımının kadına yüklenmesi, bunun sonucunda da kadının "kadınlık" rolüne katkı ve şiddetli saplanması ile erkeğin "efendi" konumunun pekiştirilmesi tehlikesi öngörülebilir. Öte yandan, kadının toplumsal, kültürel ve siyasal yaşamının sınırlarının, erkleşen "Önderlik" tarafından belirlenmesi, "özgür kadın" söyleminde çelişkiler yaratmıştır. Kadınlara "yol gösterme" ve "uygun kadın" tarifleri, iktidarın hegemonyacı haliyle açıklanabilir.

Dört parçada (Türkiye, İran, Irak, Suriye sınırları içinde) yaşayan Kürt kadınlarıyla ilgili araştırmasında Mojab'ın belirttiği gibi, modern devletler milliyetçilik ve ataerkilliği güçlendirdiği halde, dünyanın en büyük devletsiz toplumu olan Kürtlerin devletsizlikleri, ataerkil yapılarını engelleyememiştir. Devletsiz toplum olan Kürtlerin toplumsal yaşamında, devletli toplumlara benzer özelliklerin görülmesi nedeniyle, ataerkilliğinin köklerini çok derinlerde aramak gerekmektedir (2013). Mojab, "Kürt halkına karşı uygulanan ağır ulusal baskılara rağmen; Kürt feministleri, din, ulus ve etnik saflık uğruna ataerkilliğin yedeğine düşmeyeceklerdir" (2013: 127) diyerek Kürt kadın hareketine duyduğu umudu dile getirmiştir. Van Bruisman ise, Öcalan'ın Mandela ile özdeşleştirilmesini kabul etmeyek, Kürtlerin, Mandela'ya en yakın liderinin, ilk Kürt kadın milletvekili olan Leyla Zana olduğunu vurgulamıştır ([1993],

2013). Yapılan araştırma sonuçları ile bu görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Kürt özgürleşme hareketi içinde kendilerine yer açmaya çalışarak varlık gösteren Kürt kadınlarının, talep ettikleri hak ve özgürlüklere kavuşmalarının ne düzeyde gerçekleşeceğini bugünkü fotoğrafa bakarak anlaşılması kolay değildir.

Araştırmada, Devletin resmi organlarının, "terör örgütü"nü bitirmek amacıyla sivil halka şiddet ve baskı uygulaması sonucunda, köylerin boşaltıldığı, acılarla dolu bir süreç yaşandığı, ciddi hak kayıplarına uğrayan halkın kendini metropollerde bulduğu, her türlü ötekileştirme ve dışlanma biçimleriyle karşı karşıya kaldığı anlaşılmıştır. Anlatıların satır aralarında, özellikle yaşanan bu hak kayıplarının açık ve şeffaf bir biçimde araştırılmasının önünün açılmasını beklediklerini, talep edilen hakların bir insan hakkı talebi olduğuna inandıklarını, sorunun eşitlik temelinde ve evrensel hukuk çerçevesinde çözülmesinin mümkün olacağını düşündüklerini okumak mümkündür. Sürekli çektikleri acılardan bahseden katılımcıların, yaşadıkları mağduriyetler giderilemediği için, yaşamlarını bu acıları yeniden üreterek kurguladıkları ve acılarını taze tutarak kayıplarına karşı sorumluluklarını bu şekilde yerine getirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu mazlum, acılı ve yoksul tarihi sanki kendilerine haklarının yolunu açacakmış gibi, "acılı Kürt kimliği"ni sahiplendikleri, bu kimlikle barışık bir görüntü sergiledikleri gözlemlenmiştir. Sorunun çözümünün toplumsal dayanışma ve barışla sağlanacağına inanan ve bunu talep eden farklı kesimlerin, sorunu yeniden dramatize ve romantize ederek tanımlamaya çalışmaları ile, söz konusu yeni "acılı Kürt imajı" güçlenmiştir. Bu durum aynı zamanda "efendi"nin büyüklüğünü, kucaklayıcılığını ve lütufkâr imajını pekiştirmiştir.

Araştırmada katılımcıların hemen hepsinin gündelik yaşamda karşılaştıkları özellikle dilleri ve kıyafetleri üzerinden üretilen yaygın dışlanma-ötekileşme, Bulgular ve Tartışma bölümünde ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Küçük bir "getto"ya

dönüşen mahallede iş yerlerinin ve tekstil atölyelerinin sahipleri de çalışanları da Kürtler olduğundan herhangi bir dışlanma ya da ötekileştirme yaşanmamıştır. Genellikle mahallenin dışına çıktıkları ve hastaneler, okullar gibi kamusal alanlarda buldukları zaman, konuştukları "kaba" Türkçelerinden, Kürtçe dilleri üzerinden ve beyaz leçekleri ile yöresel kıyafetleri üzerinden ötekileştirme ve dışlanma ile yüz yüze geldikleri anlaşılmıştır.

Çalışma kapsamının dar tutulması nedeniyle dışında kalan ancak araştırılmasının ciddi bir boşluk dolduracağına inanılan birkaç öneri sunulmuştur. Birincisi, dini ve siyasal söylemlerin Kürt toplumu içinde nasıl bir arada kabul gördüğüne odaklanan bir çalışmanın yararlı olacağı düşünülmüştür. Ataerkilliği besleyen, kadını ikincilleştiren, eve hapseden İslam ile, kadını erkekten üstün gören hatta İslami yaratılış kabulünün aksine, erkeğin kadından yaratıldığını iddia eden Öcalan ideolojisi bir arada yaşatılmaktadır. Temelde çok zıt gibi görünen bu iki ideolojisinin birbirini reddetmeden bir arada yaşamaları, tüm katılımcıların hem İslam'a hem Öcalan ideolojisine sadakatla bağlı olmaları, araştırma süresince dikkat çekmiştir. Bir yandan, ataerkilliğin Kur'an ve sünnetten gücünü alan meşruluğu sürerken, bir yandan kadın hareketinin gündelik yaşamı yeniden yaratma isteğini gerçekleştirebilmesi ve bunu İslami kuralları reddetmeden başarmaya çalışması üstü örtülü bir gerilim yaratmaktadır. Kürt Kadın hareketinin taleplerinin, ataerkilliği pekiştiren İslami hükümlerle nasıl bağdaştırıldığı muğlaklığını korumaktadır. İleride bu çelişkilerin nasıl aşılacağı şimdiden öngörülememektedir. Kürt siyasi hareketinden etkilenen toplumsal cinsiyet ideolojilerini dini ve siyasi söylemler bağlamında karşılaştırmalı olarak inceleyecek bir araştırma, önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu araştırmadan çıkan ikinci öneri, İstanbul'da yaşayan yaşlı Kürt kadınlarına yönelik bir araştırmayı ve buna bağlı olarak bir sosyal hizmet projesi geliştirmeyi

amaçlamaktadır. Kanarya Mahallesi'nde kadınları kamusal alana yönelten; kamusal alanda varlık gösterdikleri tek yer sadece BDP binasıdır. BDP tek katlı bir apartman dairesinde yer almakta ve seçim çalışmalarının yürütüldüğü bir merkez olması nedeniyle kahve, kırıathane görünümündedir. Genç ve orta yaşlı kadınların ara ara toplantı yaptığı, yaşlı erkek üyelerin yoğunlukta oldukları bir yerdir. Özellikle yaşlı kadınlar, kendilerini çok yalnız ve mutsuz hissettiklerini, gün içinde aralıklarla ağlama nöbetleri geçirdiklerini belirtmiş ve görüşme boyunca da ağlamalarıyla dikkat çekmiştir. Olayların üzerinden aşağı yukarı yirmi yıl geçmesine rağmen; kadınların kayıplarını anlatırken gözyaşlarını tutamamaları, elleri ile ses ve vücutlarının titremesini kontrol edememeleri, ellerini bir yaraya bastırır gibi karınlarına bastırmaları; travmayı atlatamadıklarını ve yaşadıkları travmanın derinliğini göstermektedir. Dışarıyla hiçbir bağı olmayan, yakınlarını kaybetmiş bu yaşlı kadınların parti binasını tercih etmedikleri fark edilmiştir. Kadınların içine düştüğü bu durumu aşmasına yardımcı olacak ve az da olsa onları acılarından uzaklaştıracak; idari ve yerel birimlerin ve çeşitli sivil toplum kuruluşları yardımıyla yaşamların geri kalanını iyi ve huzurlu geçirmeleri için destek verilmeli, zamanlarını evin dışında geçirecekleri sosyal bir alanının, mekânın yaratılması gerekli görülmüştür.

Son olarak, çocuklara yönelik bir araştırma da hem önemli bir boşluğu dolduracak, hem de yerinden edilmiş ve İstanbul'da yaşayan ikinci nesil Kürtler üzerinde durarak sorunların yeniden üretilmemesi için önlemler sunabilecektir. Araştırmada katılımcıların çok çocuklu olduğu anlaşılmıştır. Ancak, katılımcıların çok çocuklu olmaları çocukların geleceği açısından dezavantajlı bir durum olsa da, kadınlar açısından yaşamı kolaylaştırıcı bir faktör olarak değerlendirilebilir. Zira, asgari ücretle çalışan bu çocukların ancak birkaçının gelirinin toplamıyla ailenin geçimini sağlamak mümkün olabilmektedir. Çocukların günde 10-12 saat, güneş girmeyen, merdiven altı atölyelerde, asgari ücretle ağır şartlarda çalıştığı öğrenilmiştir. Bu çocukların çalışma koşulları ile ilgili yapılacak bir çalışma yanı sıra; yerinden edilmiş

çocukların ve gençlerin algı ve deneyimlerinin, yerinden edilmiş birinci kuşakınlarla karşılaştırmalı bir şekilde araştırılmasının da, bu alanda önemli yer tutacağı düşünülmüştür.

Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan "düşük yoğunluklu savaş" nedeniyle köyleri boşaltılan ve yerlerinden edilerek İstanbul'un Kanarya mahallesine gelen kadınlarla yürütülen bu niteliksel araştırma, umarız ileride yapılacak araştırmalara da, bu nüfusun hayatını kolaylaştıracak düzenlemelere da zemin oluşturur.

ADI GEÇEN KAYNAKLAR

Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Acar-Savran, G. Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İlişkileri Aşan Bir Feminizme Doğru. *Praksis* :8, (s. 255-306). İnternette indirilme tarihi: 09/10/2013. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/008-09.pdf>

Adar, A. (2014) Sozdar Avesta: 36. yıl Öcalan'a özgürlük yılı olacak indirilme tarihi: 27/11/2013 <http://firatajans.com/news/guncel/sozdar-avesta-36-yil-ocalan-a-ozgurluk-yili-olacak.htm>. İndirilme Tarihi: 16/11/2013. http://www.youtube.com/watch?v=ZK_3Lb4UOpk

Ağduk, M. (2011). "Cumhuriyet'in Asil Kızlarından 90'ların Türk Kızlarına... 1990'larda bir "Türk kızı": Tansu Çiller". Altınay, A.G. (Ed.) *Vatan Millet Kadınlar* içinde (299-307). İstanbul: İletişim yayınları.

Akgül, Ç (2013). *Millitarizmin Toplumsal Suretleri Devlet Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Akşam Gazetesi (2013) İşte Öcalan'ın mektubu. İnternette İndirilme Tarihi: 29/11/2013. <http://www.aksam.com.tr/siyaset/iste-ocalanin-mektubu/haber-17957>

Akşit, B. T. (2013). *Sosyal Bilimlerde Niteliksel Araştırma Teknikleri Ders Notları*.

Akşit, E, E. (2009). Tartışma: Anadilde Eğitim ve Kadınlar. *Fe Dergi* 1, sayı 1 (2009: 30-38 s.) İnternette indirilme tarihi: 07/10/2013 <http://cins.ankara.edu.tr/anadil.html>

Altındal, Y. (2009). Erkeksi Siyasetin "Erk"siz Dublörleri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 12, Sayı 21, 351-367. İnternette indirilme tarihi:20/12/2013.<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s21/makale/c12s21m22.pdf>

Altan, E. Özer, V. (2013) Diri diri yakıldılar hiç soruşturan yok. İnternette indirilme tarihi:15/01/2013.http://www.ozgurgundem.com/?haberID=94868&haberBaslik=Diri%20diri%20yak%C4%B1ld%C4%B1lar%20hi%C3%A7%20soru%C5%9Fturan%20yok&action=haber_detay&module=nuce

Altınay, A. G. (2011). "Yeni Baskıya Önsöz". Altınay, A.G. (Ed.) *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, A. G. (2011). Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına... 1990'larda Bir "Türk Kızı": Tansu Çiller. Altınay, A.G. (Ed.) *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Anderson, B. (2011). *Hayali Cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.

ANF (2013). Sakine Cansız'ın Dilinden İlk mücadele Yılları. İnternette İndirilme Tarihi: 28/12/2013 <http://firatajans.com/news/guncel/sakine-cansyzyn-dilinden-ilk-mucadele-yyllary.htm>

Arlı, S. (2010). Kanayan Yara Kanarya Mahallesi. İnternette indirilme tarihi:15/12/2013. http://www.extrahaber.com/haber.php?haber_id=10213

Badinter, E. (1992). *Biri Ötekidir: Kadınla Erkek Arasındaki Yeni ilişkiler Ya da Androjin Devrim*. İstanbul: Afa Yayınları.

Benhabip, Butler, Cornel, Fraser.S,J,D, N (2006). (Çev. Evren-Sezer, F.) *Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Berkday, F (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Berkday, F (2004). Kadınların İnsan Hakları Gelişimi ve Tarihi. İnternette İndirilme Tarihi: 22/11/2013. http://stk.bilgi.edu.tr/docs/berkday_std_7.pdf

Berkday, F. Tektanlı Dinlerde Kadın Bedeninin Toplumsal Denetimi. İnternette İndirilme Tarihi:22/11/2013.http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/33ef4454daf7078_ek.pdf?dergi=HABER+B%EF%BF%BDLTEN%EF%BF%BD

Bianet (2013) KCK'de Eşbaşkanlık Dönemi. İnternette indirilme tarihi:11/11/2013. <http://www.bianet.org/bianet/toplum/148368-kck-de-esbaskanlik-donemi>

Bora, A (2012). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası* İstanbul: İletişim Yayınları.

Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Chaliand, Gerard. (Der). (1993). *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*. Newyork: Ollive Branch Press

Cole, S. (1999). *Sosyolojik Düşünme Yöntemi Sosyoloji Bilimine Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları

Çağlayan, H. (2010). *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar. Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim Yayınları. Çandar, C. (2013). PKK'de Değişiklik: Nasıl okunmalı, Nasıl Anlaşılmalı? İnternette indirilme tarihi 12/11/2013. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/23701266.asp>

Donovan, J. (2013) *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dünden Bugüne Küçükçekmece (2010). İnternette İndirilme Tarihi: 22/11/2013. http://webdeyim.net/tr/e_kitap/kucukcekmece-belediyesi/dunden-bugune-kucukcekmece/1/11

Duman, D. Doğdu, M (2010). 1930-1950 Dönemi Çocuk Dergilerinde Yurttaşlık bilinci Gelişimi Kapsamında ulus-devlet Algısının Sağlanması: "Türk Çocuğu-Cumhuriyet Çocuğu". ÇTTAD, IX/20-21, (2010/Bahar-Güz) 157-170. İnternette indirilmetarihi:27/12/2013.http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi%2020-21/8.pdf

Gedik, E. (2009). Türkiye'de Şehit Annelerinin Savaş ve Çözüm algıları. İnternette indirilme tarihi: 29/10/2013. Fe Dergi 1, sayı 2 (2009): 29-43 http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/dergi%2020-21/8.pdf

Enloe, C. (2011). Feminizm, Milliyetçilik ve Millitarizm. Altınay, A.G. *Vatan Millet Kadınlar* içinde (203-226). İstanbul: İletişim Yayınları.

Erder, S. (2011). *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Fanon, F. (2009). *Siyah Deri Beyaz Maske*. (Çev. Cahit Koytak) İstanbul: Versus Yayınları.

Gellner, E. (2006). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil yayınları.

Gunter, Michael M. (1990). *The Kurds in Turkey: A Political Dilemma*. Westview Press.

Güneş, C.(2013). (Çev Efla-Bariş Yıldırım). *Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi Direnişin Söylemi*. Ankara: Dipnot Yayınları

Güvenç, S. Teselli, Ş. Barut, M. (2011). *Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Raporu*. İstanbul: İnsan Hakları Ortak Platformu ile Göç-Der yayınları.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Araştırması (2006). Türkiye'de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması. İnternette indirilme Tarihi: 20.09.2012 http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf TGYONA.

İlkkaracan, P. İlkkaracan İ.(1998). 1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve göç.75 yılda Köylerden Şehirlere (1998). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. S.305-322. İnternette indirilmetarihi:28/12/2013.http://dl.dropboxusercontent.com/u/64736171/kadin_goc.pdf

Kadın Ordulaşması-1, (2004). Weşanen Jina Serbilind-23 yayınları, basım yeri belirtilmemiş.

Kadın Ordulaşması-2, (2004). Weşanen Jina Serbilind-25 yayınları, basım yeri belirtilmemiş.

Kadın Ordulaşması-3, (2005). Weşanen Jina Serbilind-27 yayınları, basım yeri belirtilmemiş.

Kanayan Yara Kanarya Mahallesi (2010). İnternette İndirilme Tarihi: 29/12/2013 http://www.extrahaber.com/haber.php?haber_id=10213

Kandiyoti, D. (2011). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kartal, C.B. (2008). II. Meşrutiyet'in Cumhuriyet'e Mirası: "Makbul Kadınlar". İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 38. İnternette indirilme tarihi: 22/11/2013. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/siyasal/article/view/9382/8720>

Kaya, A. (2009). *Türkiye'de İç Göçler- Bütünleşme mi Geri Dönüş mü?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Kayalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kaya, H. (2013). Müslüman Bir Kadın Gözüyle: Kandil Yazı Dizisi. [Hhttp://hurbakis.net/content/musulman-bir-kadinin-gozuyle-kandil-yazi-dizisi-7bolum](http://hurbakis.net/content/musulman-bir-kadinin-gozuyle-kandil-yazi-dizisi-7bolum). İndirilme tarihi: 16/11/2013

Kentel, F. Ahıska, M. Genç, F. (2009). "Milletin Bölünmez Bütünlüğü" Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler). İstanbul: Tesev Yayınları.

Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor: Diyarbakır Örneğinde Göç ve Zorunlu Göç*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Keskin, T. (2013) Demet Dergisi'nde Kadın ve İlerleme Anlayışı. İnternette indirilme tarihi: 19/11/2013. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/33/273.pdf>

Küçükçekmece İlçe Tanıtımı (2014). İndirilme tarihi: 20/12/2013. <http://www.iamistanbul.tv/ilce/kucukckemece>

Kümbetoğlu, B. (2012). Göç Çalışmalarında "Nasıl" sorusu. İhlamur-Öner, S, G. Öner, N, A,Ş *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (49-88). İstanbul: İletişim yayınları.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Niteliksel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kurban, D. Yüksek, D. Çelik, A. Ünal, T. ve Aker, T. (2008). *"Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Kurumsal Emlak Haberleri (2013). Kanarya Mahallesi, Yatırımcıların Gözdesi. İnternette indirilme tarihi: 30/12/2013. <http://kurumsalemlakhaberleri.com/kanarya-mahallesiyatirimcilarin-gozdesi.html>

Najmabadi, A. (2011). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak. Altınay, A,G. *Vatan Millet Kadınlar* içinde (129-166). İstanbul: İletişim Yayınları.

Maalouf, A. (2012). *Ölümcül Kimlikler* (Çev. Aysel Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

McDonald, S. (2013). Kürt kadınları ve Kendi Kaderini Tayin Etme: Uluslararası Hukuka Feminist Bir Yaklaşım. Mojab, S. (2013). *Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar* içinde (183-214). (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Merve Kavakçı (2013). İnternette indirilme tarihi: 28/11/2013. http://www.youtube.com/watch?v=ZK_3Lb4UOpk.

Mengünoğul, G. (2006) Farklılık, Toplumsal Cinsiyet ve Kente Göç İkinci Kuşak kadınlarının Kimlik ve Cinsiyet deneyimleri. İnternette indirilme tarihi: 11/11/2013. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1840/2504.pdf?show>

Mojab, S. (2013). *Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar*. (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Mojab, S. (2013). 1946 Kürt Cumhuriyeti'nde kadınlar ve milliyetçilik. *Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar içinde* (101-151) (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Mojab, S. (2013). Devletsiz Olanın Yalnızlığı: Feminist Bilginin Sınırında Kürt Kadınları. *Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar içinde* (13-37) (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Öcalan, A. (2013). Erkeğ Öldürmek. İnternette indirilme Tarihi: 03/12/2013. <http://www.antitorite.com/fileUplod/ks469423/File/34893786-erkegi-oldurmek-abdullah-ocalan.pdf>.

Öcalan, A. (2013). Demokratik Modernite. İnternette indirilme tarihi: 18.11. 2013. <http://www.antitorite.com/?Syf=5&Id=80354>

Özkürallı (2013) Bir Desideratum Olarak Vatan Kavramının Tanzimat Dönemi Erkeklik Kavramı İnşasındaki Rolü. *Fe Dergi* 5, no.1 (2013),32-42 İnternette indirilme tarihi: 10/12/2013. http://cins.ankara.edu.tr/9_4.html

Özgür, N. (2012). "Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikalarındaki Yansıması: Bulgaris'tandan Türkiye'ye kitlemel Göçün Analizi." İhlamur-Öner, G. S. ve A. N. Şirin Öner (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç içinde* (199-216). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özyürek, E. (2011). Mecliste Başörtüsü Düşümü. Altınay, A,G. *Vatan Millet Kadınlar içinde* (357-373). İstanbul: İletişim Yayınları.

Perouse, J. F. (2012). İstanbul'da Kürt Göçleri: Yeniden İnşa Edilmesi Gereken Bir Araştırma Konusu. *Praksis Dergisi* 2012 cilt: 28, s. 43-56.

Perouse, J. F. (2011). *İstanbul'da Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Plumwood, V. (2004). *Feminizm ve Doğaya Hükmetmek*. İstanbul: Metis Yayınları

Ramazanoğlu, K. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. İstanbul: Pencere Yayınları.

Sağ, V. Tarihsel Süreç İçerisinde Kadın ve Atatürk. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1. İnternette indirilme tarihi: 17/11/2013. <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/archive/tarihsel%20s%C3%BCre%C3%A7%20%C4%B0%C3%A7erisinde%20t%C3%BCrk%20kad%C4%B1n%C4%B1%20ve%20atat%C3%BCrk.pdf>

Saigol, R (2011). Millitarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri. Altınay, A,G.(Ed.) *Vatan Millet Kadınlar içinde* (227-260). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sancar, S. (2009). Türkiye'de Feminizmin Siyasal Bilimlere Etkisi. İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 40. İnternette indirilme tarihi: 10/11/2013. <http://www.politics.ankara.edu.tr/serpilsancar/03.pdf>

Sancar, S. (2013). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet; Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraçlı, M. (2011). *Uluslar Arası Hukukta Yerinden Edilmiş Kişiler*. Ankara: Adalet yayınları.

Saraçoğlu, C. (2011). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: "İnkâr'dan Tanıyarak Dışlama" ya* İstanbul: İletişim Yayınları

Selek, P. (2011). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sennett, R. (2005). *Saygı*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Strather M. ve C. MacCormack. (1980). *Nature, Culture and Gender*. Newyork: Cambride University Pres.

Sosyalist Kamu Emekçileri Sendikası (2014). Devrimci Temellerde Yenilenme İhtiyacı ve KESK Genel Kurulları. İnternette İndirilme Tarihi: 29/01/2014 <http://issuu.com/sosyalistkamuemekcileri/docs/ske-2014-genelkurulbrosuru>

Şen, B. ve A. Tunç. Kanarya Mahallesi: Olağanlık İçinde Zorunlu Göçle bir Mahalle Büyür. İndirilme tarihi: 26.09.2013. http://www.academia.edu/1115348/KANARYA_MAHALLESİ_ZORUNLU_GOC_ENFORMELLİK_VE_SİYASET.

TBMM (1997). İstanbul Milletvekili Algan Hacaloğlu ve 9 arkadaşının Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarının Sorunlarının Araştırılarak Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Anayasının 98'nci, İçtüzüğün 104 ve105'inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve(10/25) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. İnternette indirilme tarihi: 20.09.2011. <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem20/yil01/ss532.pdf>.

Tekelli, İ. (2011) *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Tuna, S. (2009). Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak. Fe dergi 1, sayı 1 (2009): 20-29 İnternette indirilme tarihi: 25/11/2013. <http://cins.ankara.edu.tr/tuna.html>

Van Bruinessen, M. (2013). Adile Hanım'dan Leyla Zana'ya: Kürt Tarihinde Siyasi liderler Olarak Kadınlar. Mojab, S. *Devletsiz Ulusun Kadınlar: Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar* içinde (131-153). (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Wedel, H. İstanbul'a Göç Eden Kürt Kadınlar: Cemaat ve Marjinalleştirilmiş Bir Sosyal Grubun Yerel Siyasete Katılımı. Mojab, S. (2013). *Devletsiz Ulusun Kadınları Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar* İçinde (155-182). (çev.) Adsay, F. Kılıç, S. Uşaklı, E. Diyarbakır: Avesta Yayınları.

Yanık, C. (2013). Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi İndirilmetarihi:21/11/2013.http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/277/makaleler/20/1/arastirmx_277_20_pp_225-232.pdf

Yıldız, K. (2002). Ülke İçinde Göç Ettirilen İnsanlar: Türkiye'deki Kürtler Bir Kürt İnsan Hakları Projesi Raporu. (çev: Emin Soğancı). İnternette indirilme tarihi: 11/10/2014http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCkQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.khrp.org%2Fkhrp-news%2Fhuman-rights-documents%2Fdoc_download%2F49-kuertgoecue.html&ei=Pt_TUuOtl6jy7Aas_4DgDA&usg=AFQjCNHRYa12FT7moLrv7v-RnQWgDZRh4g&bvm=bv.59026428,d.bGE

Yükseker, D. (2012).Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990'laradaki Zorla Göçün Sonuçları. İhlamur-Öner, S, G. Öner, N, A,Ş *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* içinde (233-262). İstanbul: İletişim yayınları.

Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. Xxx (Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Zetkin, C.(1996). (Der. N. Krupskaya, W. Pieck) *Kadın Sorunu Üzerine Seçme Yazılar ve Clara Zetkin Üzerine*. İstanbul: İnter Yayınları.

EKLER

EK 1: DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME YAPILAN KADIN KATILIMCI BİLGİLERİ

TC. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI: KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALLESİNDE YAPILAN NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA, 2014

Sıra no	Katılımcı hakkında kişisel bilgiler										Görüşme			
	Doğum Yeri(il)	Yaşı	Eğitim Durumu	İş/meslek	Medeni Durumu	Çocuk sayısı	Ev sahibi/kiracı	Mahallede Yaşadığı yıl	Köyden ayrıldığı yıl	İlk göç yeri (il, ilçe)	Görüşmenin Yapıldığı dil	Görüşmenin Kiminle yapıldığı	Tarihi	Görüşme hakkında bilgi
1	Mardin	44	Yok	Ev kadını	Evli	11	Kiracı	19	1993	Nusaybin	Kürtçe	Kendi evi	01.10.2013	Güvenilir
2	Diyarbakır	63	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	23	1991	Kulp	Kürtçe	Eşiyle	04.10.2013	Güvenilir
3	Diyarbakır	32	İlkokul	Ev kadını	Evli	2	Kiracı	10	1991	Lice	Kürtçe-Türkçe	Kendi evi	06.10.2013	Güvenilir
4	Mardin	42	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	20	1988	Mersin	Kürtçe	Eşiyle	07.10.2013	Güvenilir
5	Şırnak	47	Yok	Ev kadını	Evli	7	Kiracı	20	1991	Cizre	Kürtçe	Kendi evi	11.10.2013	Güvenilir
6	Şırnak	45	Yok	Ev kadını	Evli	4	Ev sahibi	22	1991	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	13.10.2013	Güvenilir
7	Mardin	60	Yok	Ev kadını	Boşanmış	11	Ev sahibi	20	1993	Nusaybin	Kürtçe	Kendi evi	18.10.2013	Güvenilir
8	Mardin	69	Yok	Ev kadını	Eşi ölü	5	Ev sahibi	22	1993	Mazıdağı	Kürtçe	Kendi evi	20.10.2013	Güvenilir
9	Mardin	67	Yok	Ev kadını	Eşi ölü	5	Ev sahibi	22	1991	Siirt	Kürtçe	Kendi evi	25.10.2013	Güvenilir
10	Mardin	37	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	22	1991	Siirt	Kürtçe	Kendi evi	27.10.2013	Güvenilir
11	Mardin	45	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	22	1991	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	29.10.2013	Güvenilir
12	Mardin	50	Yok	Ev kadını	Bekâr	7	Ev sahibi	20	1991	Adana	Kürtçe	Kendi evi	31.10.2013	Güvenilir
13	Mardin	53	Yok	Ev kadını	Evli	2	Ev sahibi	12	1992	Mazıdağı	Kürtçe	Kendi evi	02.11.2013	Güvenilir
14	Mardin	50	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	20	1992	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	04.11.2013	Güvenilir
15	Mardin	43	Yok	Ev kadını	Evli	4	Ev sahibi	22	1990	İstanbul	Kürtçe	Eşiyle	05.11.2013	Güvenilir
16	Mardin	54	Yok	Ev kadını	Evli	5	Ev sahibi	20	1993	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	06.11.2013	Güvenilir
17	Mardin	47	Yok	Ev kadını	Evli	7	Ev sahibi	20	1993	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	07.11.2013	Güvenilir
18	Mardin	69	Yok	Ev kadını	Evli	7	Ev sahibi	15	1993	Adana	Kürtçe	Kendi evi	08.11.2013	Güvenilir
19	Şırnak	56	Yok	Ev kadını	Evli	7	Ev sahibi	17	1991	Nusaybin	Kürtçe	Kendi evi	09.11.2013	Güvenilir
20	Şırnak	36	Yok	Ev kadını	Evli	2	Kiracı	17	1991	Batman	Kürtçe	Kendi evi	10.11.2013	Güvenilir
21	Batman	36	Yok	Ev kadını	Evli	2	Kiracı	17	1991	Batman	Kürtçe	Kendi evi	12.11.2013	Güvenilir
22	Mardin	54	Yok	Ev kadını	Dul	6	Ev sahibi	24	1989	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	14.11.2013	Güvenilir
23	Şırnak	54	Yok	Ev kadını	Dul	11	Ev sahibi	13	1993	Cizre	Kürtçe	Kendi evi	16.11.2013	Güvenilir
24	Mardin	47	Yok	Ev kadını	Evli	8	Kiracı	7	1993	Nusaybin	Kürtçe	Kendi evi	12.11.2013	Güvenilir

EK 2: DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME YAPILAN ERKEK KATILIMCI BİLGİLERİ

TC. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI: KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALLESİNDE YAPILAN NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA, 2014

Sıra No:	Katılımcı Hakkında Kişisel Bilgiler										Görüşme			
	Doğum Yeri(il)	Yaşı	Eğitim Durumu	İş/ meslek	Medeni Durumu	Çocuk sayısı	Ev sahibi/ kiracı	Mahallede Yaşadığı yıl	Köyden ayrıldığı yıl	İlk göç yeri (il, ilçe)	Görüşmenin Yapıldığı dil	Görüşme yeri	Tarihi	Görüşme hakkında bilgi
1	Diyarbakır	65	Okur-Yazar	Emekli	Evli	11	Ev sahibi	23	1993	Kulp	Kürtçe	Kendi evi	04.10.2013	Güvenilir
2	Mardin	46	İlkokul	İnşaat işçisi	Evli	5	Ev sahibi	23	1991	Kulp	Kürtçe-Türkçe	Kendi evi	07.10.2013	Güvenilir
3	Şırnak	67	İlkokul	İşsiz	Evli	7	Ev sahibi	22	1990	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	05.11.2013	Güvenilir
4	Mardin	47	Okur-yazar	Simitçi	Evli	4	Ev sahibi	20	1993	İstanbul	Kürtçe	Kendi evi	07.11.2013	Güvenilir

EK-3: DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÇERÇEVESİ

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÖY BOŞALTMALARI SONRASI KADIN ANLATILARI: KÜÇÜKÇEKMECE KANARYA MAHALLESİNDE YAPILAN NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA, 2014

Derinlemesine Görüşme no:
Görüşmenin yapıldığı yer:
Görüşmenin tarihi:
Görüşmenin Süresi:
Görüşmenin kaydını uygun buluyor mu?:
Katılımcıyla ilgili bilgi:

Tanışma:

Görüşmeler aşağıdaki görüşme formu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak form katılımcıların anlatımları ile yaş ve cinsiyet özellikleri gibi belirli durumlarına bağlı olarak değişiklik göz önüne alınarak küçük değişiklikler yapılmıştır.

Araştırmacı: "Ben İstanbul Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Melike Gül Demir. Kanarya Mahallesi'nde "Yerinden Edilme Sonrası Toplumsal Cinsiyet Değişimleri" üzerine bir araştırma yapıyorum. Bu görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Size herhangi doğru bir cevabı olmayan sorular yönelteceğim. Asıl olan sizin vereceğiniz cevaplardır ve ben de bunları sizden öğrenmek için geldim. Benim için asıl olan sizin vereceğiniz cevaplardır. Sizin sormak istediğiniz bir şey yoksa başlayalım mı? Önce adınızı öğrenmek isterim eğer isterseniz başka bir isimle de size hitap edebilirim. Ayrıca sizden öğrenmek istediğim bazı bilgiler de var. Eğer izniniz olursa bu görüşmenin ses kaydını da almak isterim. Bunun çalışmama çok katkısı olur. Böylece söylediklerinizin hiçbirini unutmamış tam da sizin söylediğiniz gibi değerlendirmiş olurum. Ama bunu uygun bulmuyorsanız onu da anlayışla karşılarım. Evet başlayalım isterseniz..."

1. Demografik bilgiler: Cinsiyet, yaş, meslek, öğrenim durumu, medeni durumu, mesleği, evliyse çocuk sayısı, mahallede yaşam süresi, kiracı/ ev sahibi, köyden ayrılma süresi, il göç ettikleri yer sorular yöneltilerek görüşmeci hakkında bilgi elde edilecektir.

- 2. Ailenizin geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?**
  - 3. Ailenizin ortalama toplam geliri ne kadardır?**
  - 4. Köyde şu anda toprağınız var mı, işletiyor musunuz, işletiyorsanız nasıl işletiyorsunuz?**
  - 5. Yerinden edilme sürecinin nasıl yaşandı?** (Yerinden edilirken ilk olarak nereye taşındınız? (İstanbul'dan farklı bir şehir veya Kanarya'dan başka bir mahalle ise yaşanan göçle ilgili 3. Soru söz konusu zorunlu göç için tekrar sorulacaktır, yerinden edilirken neler hissettiniz?)
  - 6. Göç hikâyenizi anlatır mısınız?** (Köyden ayrılma nedenleri, ayrılma biçimi, daha önceki göç deneyimi ve bu göçün sebepleri konusunda bilgi alınacaktır).
  - 7. Köyden gelirken yanınızda neleri getirdiniz?**
  - 8. Köyden gelirken şehre yerleşmek için maddi ihtiyaçlarınızı hangi kaynaklarınızdan karşıladınız?**
  - 9. Bu Mahalleyi Tercih Sebepi Nelerdir?** (Daha önce yerleşen köylü/akraba ilişkileri, iş imkânlarına yakınlık, kültürel/dilsel yakınlık, kiralara uygun olması).
  - 10. Kadınların yerinden edilme süreci öncesinden sosyal ve kültürel yaşamında herhangi bir değişiklik olduğunu düşünüyor musunuz?**
  - 11. Herhangi bir ayrımcılık/dışlanma deneyimi yaşadınız mı?**
  - 12. İstanbul'da olağan/sıradan bir gününüzü anlatır mısınız?**
  - 13. Köye dönmeyi istiyor musunuz? Neden?**
  - 14. Bunların dışında paylaşmak istediğiniz başka bir durum var mı?**
  - 15. Bu konuları görüşmek için tavsiye edeceğiniz kişiler?**
- Görüşmenin yapıldığı ortam hakkındaki görüş ve gözlemler:**
- Görüşmenin güven verici olup olmadığı ve değilse nedenleri hakkında bilgi:**

EK-4: FOTOĞRAFLAR

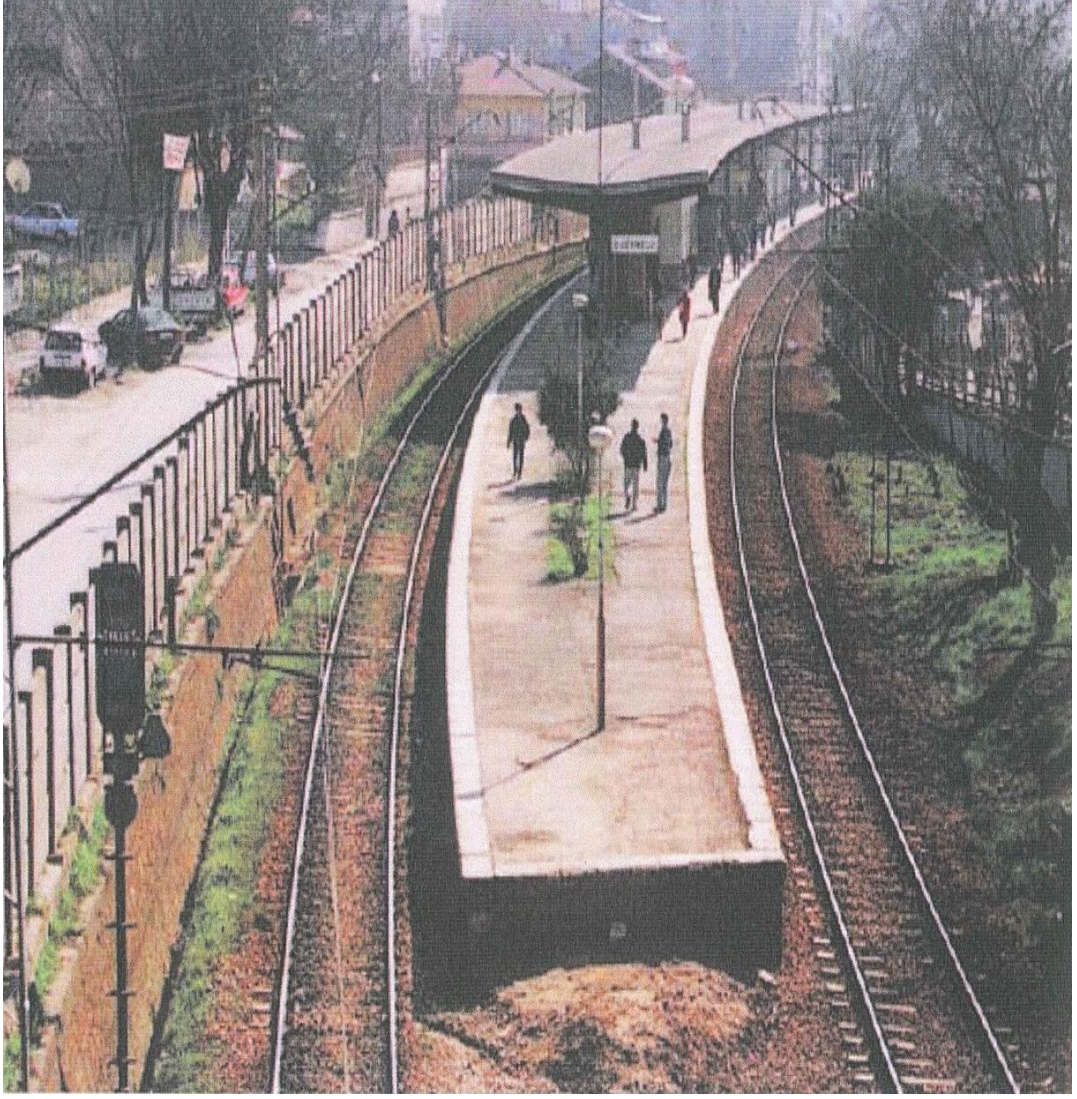

Fotoğraf-1: Küçükçekmece'den görünüm
Kaynak: Küçükçekmece İlçe Tanıtımı, 2014

Fotoğraf-2: Kanarya'dan görünüm-1
Kaynak: Kurumsal Emlak Haberleri

Fotoğraf-3: Küçükçekmecedeki görünüm-2
Kaynak: Dünden Bugüne Küçük Çekmece

Fotoğraf-4: Kanarya'dan görünüm-3
Fotoğrafçı: Melike Gül Demir

Fotoğraf-5: Kanarya'dan görünüm -4
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-6: katılımcıların zamanını evde geçiren kız çocukları
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-7: Katılımcıların sokakta oynayan erkek çocukları
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-8: Katılımcılarla gerçekleşen görüşme sırasında bir görüntü
Kaynak: Melike Gül Demir

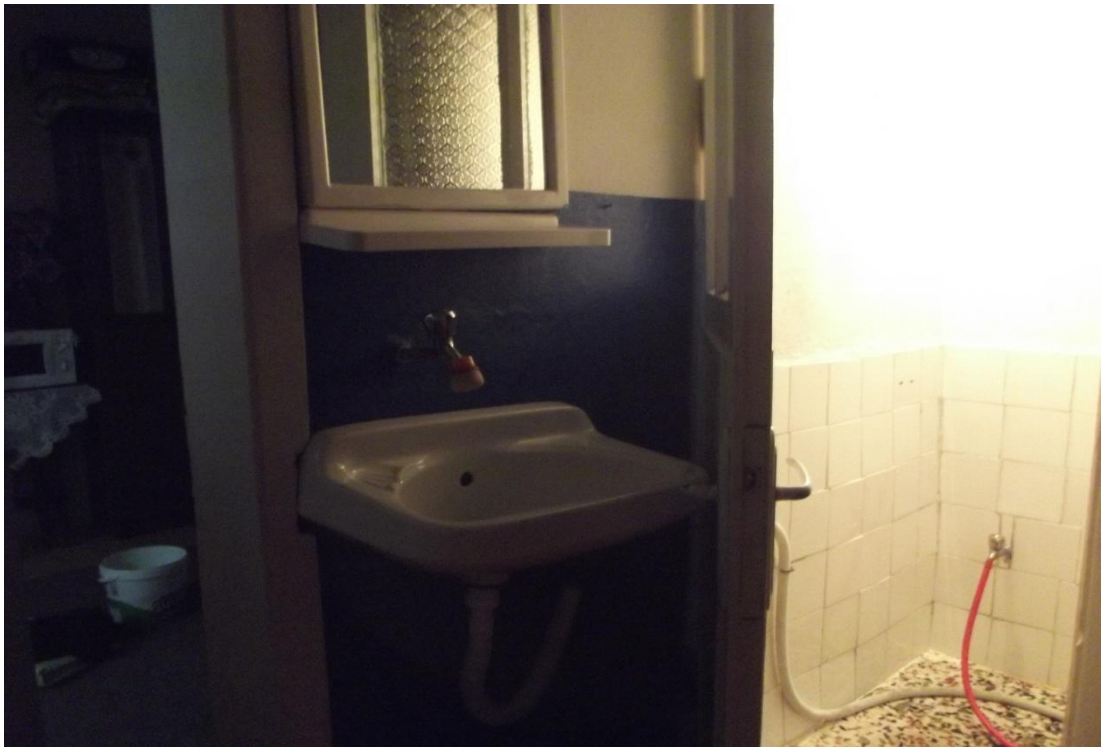

Fotoğraf-9: Kanarya'da yapılan bir düğünde yöresel kıyafetleriyle genç kadınlar
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-10: Kanarya'da ev eksenli çalışan kadınlar
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-11: Katılımcıların yaşadığı evlerden görüntüler-1
Kaynak: Melike Gül Demir

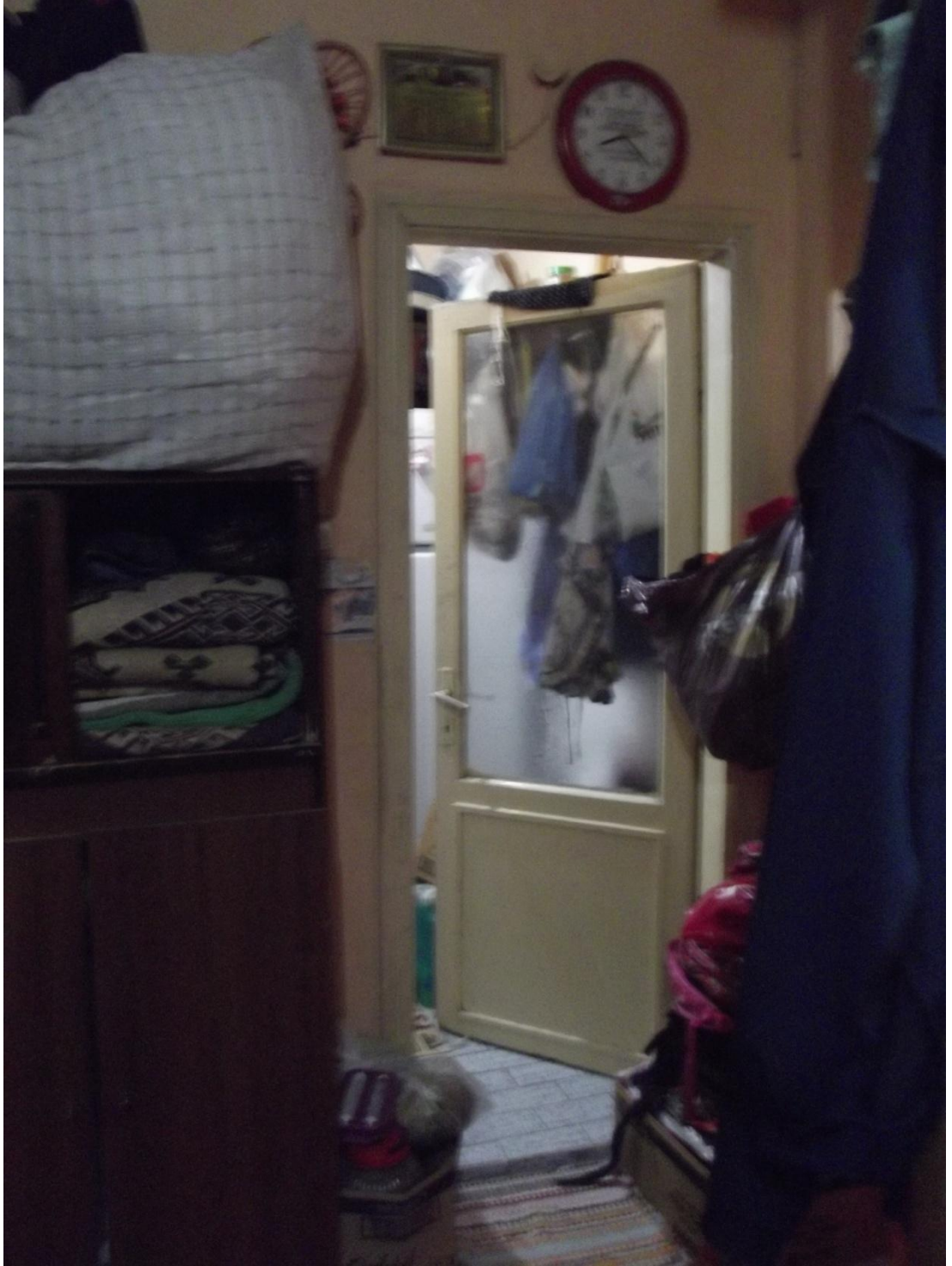

Fotoğraf-12: Katılımcıların evlerinden görüntüler-2
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-13: Katılımcıların evlerinden görüntüler-3
Kaynak: Melike Gül Demir

Fotoğraf-14: Katılımcıların evlerinden görüntüler-4
Kaynak: Melike Gül Demir

ÖZGEÇMİŞ

1984 Muş'un Bulanık ilçesi Eskirol (*Alebonciya*) Köyü'nde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Bulanık'ta tamamladı. 2004 yılında On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesine girdi. 2008 yılında mezun olduktan sonra Şanlıurfa ve Şırnak'ta öğretmenlik yaptı. 2010-2011 yılından itibaren İstanbul'da öğretmenlik yapmakta ve Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne Sosyoloji Anabilim dalında yüksek lisans programına devam etmektedir.